

STRIP

PRESSING

MAGAZIN ZA DEVETU UMETNOST • BROJ 5 • CENA 120 din.

Pezic'99

SINIŠA = MARKO = DRAKULA = BOSNIĆ = NEBOJŠA = MIJA = ELLIS
VANJA = DEJAN = DANIJELA = TICO = SHAN-DOO = BAČIĆ = BANE = TROŠKE
TONI = BORIS = DŽUKA = GIBONNI = LAZAR = BOJAN = GERA = JOVAN

SADRŽAJ

ilustracija na naslovnoj strani

Nebojša PEJIĆ

000

Pitanja

Tekst: Marko STOJANOVIĆ
Crtež: Siniša RADOVIĆ

004

Pali anđeo

Jesenji ljudi
Tekst: Marko STOJANOVIĆ
Crtež: Dejan VUJIĆ

006

Cena

Tekst: Marko STOJANOVIĆ
Crtež: Dragan BOSNIĆ

013

Marko pije uz Ramazan vino

Nebojša PEJIĆ

019

ilustracija

Mija KULIĆ

027

Enemy

Dejan LAZAREVIĆ

034

strip kaiševi

Tihomir TIKULIN - Tico
Milisav BANKOVIĆ
Nebojša BAČIĆ
Dušan CVETKOVIĆ

040

STRIP PRESSING

magazin za devetu umetnost

IZDAVAČ STUDENTSKI
INFORMATIVNO
IZDAVAČKI
CENTAR
NIŠ

GLAVNI I ODGOVORNI
UREDNIK PRESSINGA Jugoslav Joković

UREDNICI IZDANJA Marko Stojanović
Dejan Stojiljković

LIKOVNI UREDNIK Zlatibor Stanković

GRAFIČKI DIZAJN I
PRIPREMA ZA STAMPU Vladimir Vukašinić

ADRESA Šumatovačka bb,
18000 NIŠ

TELEFON 018/523-418

FAX 018/523-120

ZIRO RAČUN 42500-678-5-22823

Krakov, Krakov

SOLDADOS, SOLDADOS

Tekst: Branimir TROŠIĆ
Crtež: Toni RADEV

041

Miss Croatia

Prema pesmi: Zlatana
STIPI[I]JA - Gibonnija
Crtež: Goran SUDŽUKA

066

izveštaj sa V balkanske smotre mladih strip autora

068

Just the Heroes

Lazar JOVANOVIĆ

070

ilustracija

Rajko MILOŠEVIĆ - Gera

073

Plink reklame

Jovan UKROPINA

074

Intervju: Nebojša PEJIĆ MOJ PRISTUP STRIPU JE DRUGAČIJI Razgovarao: Marko STOJANOVIĆ

016

Miks intervju: Voren ELIS (Warren ELIS) MANIFEST MATOROG KOPIJETA Preveli: Marko STOJANOVIĆ i Vanja MIŠKOV

028

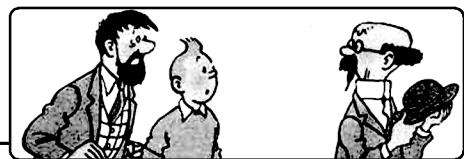
Strip fenomeni: TRANSMETROPOL THE YEARS OF THE BASTARD Piše: Danijela PETKOVIĆ

038

Strip klasici: TINTIN PUSTOLOVINE TINTINA I MIJUA Piše: Boris LAZIĆ

063

Frenk BELAMI (Frank BELLAMY) ZABORAVLJENI GENIJE ENGLSKOG STRIPA Piše: Toma NEVEROV

071

Nešto kao dobrodošlica

Nema ni-eg lep{eg nego po`eleti nekome dobrodo{licu (osim, mo`da, i opet ka`em mo`da, trenutka u kome neko vama `eli dobrodo{licu). E sad, ne sa-ekujem vas ja na pragu svog skromnog -etoroiposobnog stana ili jo{ skromnije vikendice u Budvi ({ala!), ve} na ulazu u na{ i va{ skromni magazin za devetu umetnost (istina!), ali to ne menja -injenicu da vas sa iskrenom rado{u} u pu{tam unutra. Na ovaj broj se -ekalo malo du`e no {to smo planirali, za {ta treba zahvaliti iznenadnim odlascima izdava-a, urednika i vlada, koji su se razbe ali kud koji (mili moji!), no takvi su `ivot i njegova nalo`nica politika (izdava-ka i ona druga). Ovaj mali jubilej od broja pet proslavljamo magazinom nabijenim kvalitetnim stripovima i visprenim tekstovima, {to ste uostalom od nas i o-ekivali; ogranak za Pali An|eo ovog puta donosi sve same poslastice (Sini{a Radovi} i Dragan Bosni} lagano se odoma}uju na na{im stranicama na na{e veliko zadovoljstvo), Marko Kraljevi} uz sebe ovaj put nosi i intervju sa svojim autorom Neboj{om Peji}em (na privremenom radu u Vojsci SCG, poput mene samog), tu su Branimir Tro{i} i Toni Radev sa Krakov, Krakovim, Toma Neverov pretresa britansku strip scenu, tu je ogrooooooman miks intervju sa scenaristi-kim magom Vorenom Elisom, Sud`uka i Gibonni opet zajedno... Ekipu saradnika smo uve}ali za Geru, Miju, Borisa, Danijelu, Dejana i Lazara; ni{ta ne brinite, pohodi}e vas oni jo{ mnogo puta. Ukratko, ima u petom Strip Pressingu pone-eg za gurmane i germane, nutricioniste i egzibicioniste, pubertetlije i fakultetlije, matore i majstore... Izvolite unutra, dobar provod, i (naravno) do|ite nam opet!

Marko STOJANOVIĆ

MARKO
2000.
Arscurd

pitanja

U VRTLOGU PRAI SKONA,
SEKTUS JE BI O PRVI VAMPI R.

ZA ČI TAVU VEČNOST KOJA JE
OD TADA PROŠLA, BI LO BI
PRI RODNO DA JE SEBI
POSTAVI O PAR VRLO VAŽNI H
PI TANJA, KAO ŠTO SU...

AKO JE ON BI O PRVI VAMPIR,
KAKO JE TO POSTAO...

...I ŠTA JE TO BI LO U NJEMU ŠTO GA
JE ČI NI LO TOLI KO NAROČI TI M
DA SE (GOTOVO) SVI VAMPI RI POSLE
NJEGA PODVRGAJU NJEGOVOJ
VOLJI , KAO I TO DA LI JE VOLJA
KOJA GA JE GONI LA DA I H GONI
BI LA UOPŠTE NJEGOVA.

SEKTUS TA PI TANJA SEBI
NI KADA NI JE POSTAVI O.

KO ZNA, MOŽDA JE VI RUS U NJEGOVOM
MOZGU SMATRAO DA SU BESPREDMETNA,
PA ČAK I OPASNA, A MOŽDA JE U PI TANJU
NAPROSTO BI LO TO ŠTO SU I VI RUS I
SEKTUS I MALI SUVI ŠE POSLA.

VI DI TE, U VRTLOGU PRAI SKONA,
SEKTUS JE BI O PRVI VAMPI R.

ČI TAVU VEČNOST KOJA JE
OD TADA PROŠLA MORAO
JE JAKO VREDNO DA RADI
DA NE OSTANE I JEDI NI .

29.4.1453. PAD CARI GRADA.

ДНЕВНИК ЛУКЕ ВРАНИЊА,
ОКТОБАР 1999. ГОДИНЕ...

"НЕГДЕ У ЊУ ЏЕРЗИЈУ, ЧЕТИРИ ПРИЈАТЕЉА СУ
ПРЕ НЕКОЛИКО ДАНА ДОГОВОРИЛИ КУТЛАЊЕ..."

"ЈЕДАН ОД ЊИХ ЈЕ ЗАКАСНИО."

МАР-
КО
АРА
КУЛА

"А КАД ЈЕ КОНАЧНО СТИГАО..."

"...ВИШЕ НИЈЕ БИО ИСТИ ЧОВЕК."

"НЕ..."

"...НИЈЕ БИО ЧОВЕК..."

"У КУТЛАНУ У ЏЕРЗИЈУ ЈУЧЕ
ЈЕ УШАО ЈЕДАН ВАМПИР..."

11

"ДАНАС У СУМРАК.
ИЗАШЛА СУ ЧЕТИРИ..."

ЧАРЛЕ ХАЛОВЕЈУ!

ОХ, БОЖЕ!
ЛУКА?!

Н... НИЈЕ ОНО ШТО МИСЛИШ!
ЈА САМ САМО...

ОБРАТНО!

АПАКИ ЈЕСЕЊИ ЛУДИ

ПИЦЕ : МАРКО ЦРТА : ДРАКУЛА

ВАТРЕ?

ОПЕТ СИ ЗАКАСНИО. ЗАР ТИ ВЕЋ НИЈЕ МУКА ОД ТОГА ДА ДОЛАЗИШ ПРЕКАСНО?

О ЧЕМУ СЕ РАДИ?

ОПЕТ О МОЈОЈ ДУШИ?

РАДИ СЕ О ДУШИ. ТО ДА...

...АЛИ НЕ О ТВОЈОЈ!

ГОВОРИМ О ДУШИ СВЕТА...
НАЧИНУ НА КОЈИ ДИШЕ, НАЧИНУ
НА КОЈИ ФУНКЦИОНИШЕ.

ОХО! НЕКО ЈЕ УНАПРЕДИО
РЕЧНИК ОД НАШЕГ
ПОСЛЕДЊЕГ СУСРЕТА.
МАЛО СИ ЧИТАО?

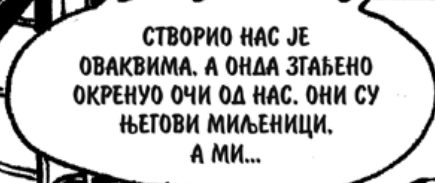
ПИТАШ ЛИ СЕ ПОНЕКАД ЗАШТО
ВИДИШ МРТВЕ ДУШЕ? ЗАШТО
ТИ СЕ ОТКРИВАЈУ ПУКОТИНЕ У
ФИНОМ ТКАЊУ СТВАРНОСТИ?

ЧУДИШ ЛИ СЕ КОЛИЧИНИ
СМРТИ ОКО СЕБЕ? СВИМ ТИМ
ТРАГЕДИЈАМА ШТО ДУБАЈУ
КРОЗ ТЕБЕ КАО МЕЂАВЕ?...

СВЕ ТЕ НЕСРЕЋНЕ ЉУБАВИ,
СТРАДАЛИ ПРИЈАТЕЉИ И
ПОЗНАНИЦИ...

...ПОСТОЈИМО НЕ ВАН
БОГА. ВЕЋ УПРКОС ЊЕМУ!

ЧЕКАЈ. ЈА...
ЈА НИСАМ..

ТИ СИ ЈЕДАН ОД НАС. ЛУКА!
ОДУВЕК СИ БИО! ЧЕДО
ЈЕСЕНИ... ДЕТЕ ГРОБА.

УЗАЛУД РАТУЈЕШ СА
СВОЈОМ БРАЋОМ. ОПРОШТАЈ
НИКАД НЕЋЕШ ДОБИТИ.
ЈЕДНОСТАВНО...

НИЈЕ ТИ ДАТО!
ЧЕМУ ОНДА ОВАЈ...

ПА. БИЛО ЈЕ СТВАРНО
ПОУЧНО!

САД ИМАМ ПОСЛА.
ИЗВИНИ!

А ЗА ТРЕНУТАК
САМ ГА ИМАО!

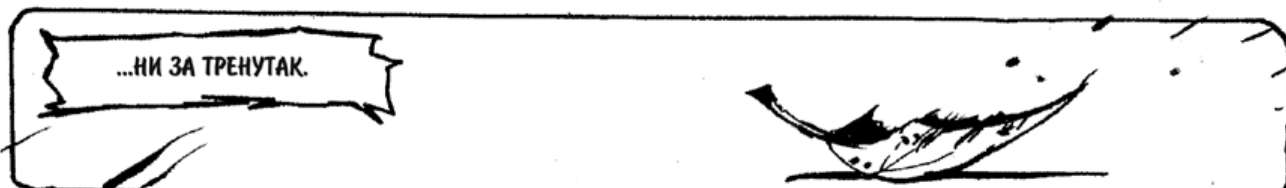
ХЕЈ!?

НЕ...

ТИ!

...НИ ЗА ТРЕНУТАК.

БАХ...

МАРКО
АРАКУЧА
2003

КРАЈ ЕПИЗОДЕ

УСТА

ЧУДАН ЈЕ
ОВАЈ СВЕТ.
НЕРАЗУМЛИВ.
САСТАВЉЕН ОД
СПЛЕТЕНИХ
СУПРОТНОСТИ
У ВЕЧИТОЈ
ЗАВАДИ, ОН
НЕКАКО КАО
ДА ПОСТОЈИ
У ИНАТ
СЕБИ САМОМ.

У ЊЕМУ, ИСПОД СВИЛЕ ЦРВЕНИХ ЛАТИЈА

...И СВА ЗГУСНУТА ЛЕПОТА ВАСЦЕЛА

ОТАЊ МРЊИЊЕ ЈЕДНО

КО
ДА СЕ
У ТАКВОМ
СВЕТУ СНАЂЕ,
КО ДА ОПСТАНЕ?
САМО
ОЧАЈ КО
ЗНА СВОЈУ
ПРАВУ ВРЕДНОСТ...
САМО
ОЧАЈ КО
ЗНА КОЛИКО
ЊЕГОВ НИВОТ
ВРЕДИ, УБЕРАВА
СЕБЕ.
ОВАЈ ЧУДНИ
СВАТ, МОЈ ДЕДА
БОРОВИНА ВРАНИЦ
У МАЛОЈ
МЕХАНИ
НАДОМАК
СМЕДЕРЕВА.

ИРКИ ТРИ ИШТЕ СВОЈУ КАП КРВИ...

ОСТАЊА НИЈЕ ДОВОЉНА ДА УТОЛИ

ЕДИНОГ ЧОВЕКА...

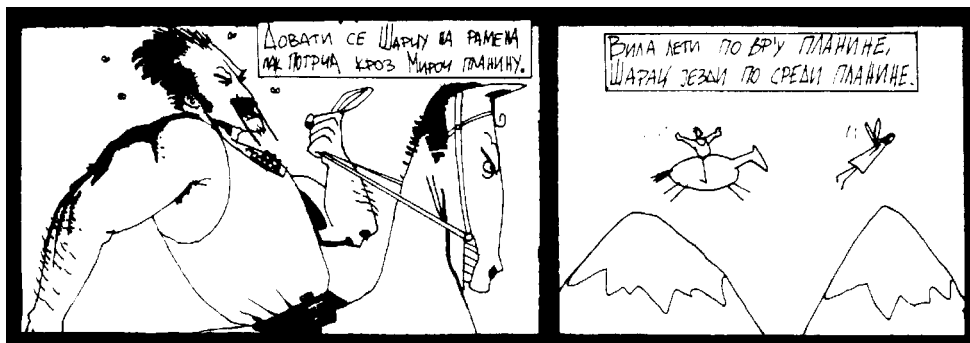
МОРА ДА ВЕРУЈЕ У ТО... НАРОЧИТО САДА,
КАДА МУ ЈЕ ОВАЈ ЧУДНИ СВЕТ
КОЈИ ГА ЈЕ ИВАКАО ЧЕТРАДЕСЕТ
И КУСУР ГОДИНА ПРЕД НОГЕ
ПЛУЧНО ЈАСАН ЗНАК
КОЛИКО ЊЕГОВ ЖИВОТ
ЗАИСТА ВРЕДИ:
НА ДУХОВЕ, 1806.

Интервју: Nebojša PEJIĆ

МОЈ PRISTUP STRIPU JE DRUGAČIJI

Nebojša Pejić je mladi Novosađanin čiji je serijal komičnih stripova Marko Kraljević izazvao burne reakcije na srpskoj strip sceni, i sa samo nekoliko epizoda stekao maltene kulturni status, uporediv možda jedino sa slavom koju je na ovim prostorima stekao Alan Ford! I zaista, citiraju se replike, prepričavaju štosovi, pita s nestrpljenjem kad će sledeća epizoda...

A Nebojša sedi u svojoj sobi u svom stanu u svom Novom Sadu nesvestan sve te halabuke i marljivo radi na novim nastavcima našeg Marka Kraljevića. Koliko je zapravo zauzet radom na stripu najbolje se može videti po obimu njegovih odgovora...

PRESSING: *Baviš se, koliko ja znam, slikarstvom, stripom, ilustracijom, dizajnom, filmom i fotografijom. Kad se nekome predstavljaš, šta od svega toga staviš uz ime Nebojša Pejić?*

PEJIĆ: Kažem da sam diplomirani grafičar, a ostalo po potrebi (smeh)! Ne znam, mnoge stvari me privlače, slikanje, vajarstvo... Akademija je kriva za to, nadam se da ću se skrasiti jer se čovek raspline od toga.

PRESSING: *Postavljaš li neku, makar i provizornu, hijerarhiju između tih vidova stvaralaštva? Drugim rečima, da li ti je neki od njih važniji ili pak draži od drugih?*

PEJIĆ: Za sada se utrkuju strip i slike. Oni su glavni favoriti, ko će pobediti - videćemo. Mada je strip daleko više prisutniji u mom životu. Radim stripove od detinjstva, slikanje je došlo kasnije.

PRESSING: *Nemaš kontakata sa puno drugih strip crtača, držiš se po strani od većine strip dešavanja. Zašto?*

stripu nema mesta na akademiji. To se upravo i dogodilo, ali kada sam završio akademiju - eto stripa opet! Samo je bio u hibernaciji ili šta već. Ja sam, u stvari, i upisao akademiju zbog stripa, verovao sam da ću ga unaprediti sa znanjem od akademije.

PEJIĆ: Nemam neke posebne misteriozne razloge, ranije sam jurcao za nekim strip crtačima, želeo da im budem blizu i saznam što je više moguće, ali to me je prošlo, sada shvatam da se mnogo više može saznati iz samog rada. To je moj propust, nisam u trendu što se događaja u vezi stripa tiče, više se osvrćem na klasike i stare vrednosti. One nikada neće proći, a ovi novi autori se tek dokazuju i još su klimavi.

PRESSING: *Šta te je privuklo crtanju, a šta stripu? Kad se to desilo?*

PEJIĆ: Crtao sam uvek i sve, a kada sam se dokopao stripa stvari su počele da se kreću u određenom pravcu. Sa 6-7 godina sam počeo da čitam stripove o Zagoru, Mister Nou, Marti Misteriji itd. Pokušavao sam da ih imitiram, da im se približim.

PRESSING: *Koga si od inostranih i domaćih crtača cenio kad si počinjao, a koga ceniš danas?*

PEJIĆ: Sećam se da sam bio dosta izbirljiv, nisam mogao da čitam strip od crtača koji mi se nije dopadao, samo sam tražio kajmak (smeh). Feri Galieno, Frank Donatelo, C. Ambrosini (sve Italijani), a onda se pojavio Klauudio Vila. Pao sam u nesvest. Tip je genije za anatomiju i pokret, kod nas se mogao čitati u Teks Vileru i Marti Misteriji. Kasnije su došli Miler, Minjola, Sienkević, Ros itd. Što se naših autora tiče, tu su Janjetov, Kerac... Kasnije je Janjetov preuzeo vođstvo.

PRESSING: *U bavljenu stripom si napravio pauzu od par godina pre nekoliko leta. Zašto?*

PEJIĆ: Upisao sam akademiju i počeo sam da se menjam. Svi su me upozorili na to, da ću ostaviti strip i baviti se nečim drugim jer

PRESSING: *Skoro si u Leskovcu na 5. Balkanskim Smotrama Mladih Strip Autora dobio drugu nagradu za ilustraciju (koja uzgred krasi naslovnu stranu ovog broja), a u okviru iste manifestacije si pre nekoliko godina, čini mi se, takođe dobio i drugu nagradu za scenario. Koliko ti nagrade uopšte znače? Jesu li one za tebe merilo postignutog kvaliteta u radu, ili...?*

PEJIĆ: Nagrade su lepa stvar i gode svakom kao plod rada. Ja samo gledam da ostanem dosledan sebi koliko-toliko, to mi je važnije od bilo koje nagrade. Što se tiče kvaliteta, mislim da on jeste merilo za nagradu.

PRESSING: *Na ovim prostorima prevashodno si poznat po serijalu Marko Kraljević, u kome nudiš jedno moderno i satirično čitanje starih narodnih pesama. Kako si došao do ideje za tako nešto?*

PEJIĆ: Kraljević Marko me prati već osam godina, a sve je krenulo u srednjoj školi kada smo dobili za zadatak da ilustrujemo neku knjigu; ja sam naše narodne pesme video kao pogodne za to. U tom periodu je nastala epizoda sa Musom Kesedžijom. Urađena je u jednom dahu, fantastično je napisana i svaki kadar mi je bio jasan u glavi kako su ga zamislili. Mada tu ima i malo autoironije, mislim na pesmu, a strip se samo nadovezuje. Mislim da malo ljudi to shvata kao tako.

PRESSING: *Da li si u to vreme mogao da pretpostaviš veliku popularnost koju će Marko Kraljević steći među publikom?*

PEJIĆ: Nisam o tome razmišljao, bio sam mlad i zelen (smeh). Želeo sam da ljudi čitaju moje stripove i smeju se, da ih oraspoloži i očito uspevam u tome. Imam još neke junake u ski-

cama koji se spremaju da uskoče, ali otompotom...

PRESSING: *U prvim epizodama (i uopšte u tvojim ranijim stripovima) vidi se uticaj Majka Minjole i Sajmona Bizlija. Uzori ili prolazni uticaj?*

PEJIĆ: Minjola je bio i ostao uzor. Čovek je genijalan, da se ne lažemo, ali se zaglavio u te đavole, veštice, trole, vampire i ostala čuda kao pile u kućinu, i to me malo smara, ali što se tiče crteža, kadrova, scenarija i uopšte razmišljanja, on je fantastičan. A Bizli je kratko bio uzor, on je dobar slikar, to poštujem.

PRESSING: *Da li Marko Kraljević alternativa ili mejnstrim? Način pripovedanja je svakako mejnstrimovski, ali je likovni izraz jako blizak alternativi...*

PEJIĆ: Kraljević Marko je koktel, on je alternativa i mejnstrim. Ja sam ga crtao ne razmišljajući o tome i ne bi ga ukalupljivao.

PRESSING: *Skoro si završio Likovnu Akademiju. Misliš li da je taj vid formalnog obrazovanja iole bitan u radu na stripu?*

PEJIĆ: Kao što sam rekao, ja sam akademiju i upisao da bi proširio znanja o stripu. Od takvih stvari može samo da bude bolje i ljudi sa takvim iskustvom su korak ispred, naravno, ako nisu toliko glupi da ne mogu to da iskoriste.

PRESSING: *Koliko ti je bavljenje stripom pomoglo, odnosno odmoglo na Akademiji? Kakav je bio odnos tvojih profesora prema tvom bavljenju stripom i uopšte stripu kao mediju?*

PEJIĆ: Strip me je malo ukalupio i ukočio, to se jasno moglo videti na mojim radovima, ali sam to malo po malo prevazišao. Što se tiče odnosa profesora prema stripu, to je relativno, ali mogu da kažem prema svom iskustvu da su otvoreni za strip i da ga poštuju.

PRESSING: *Da li misliš da je strip umetnost; da li misliš da su tvoji stripovi umetnost?*

PEJIĆ: Mislim da je strip umetnost. Mislim da su stripovi Huga Prata ili Danijela Žeželja prava umetnost, dok sebe gledam kao crtača geg stripa, nečeg što je tu radi šale i samo zbog toga.

Moje pristup stripu je drugačiji.

PRESSING: *Možeš li da opišeš kako kod tebe izgleda proces nastanka jednog stripa, počevši od onoga što krene da se dešava u glavi, do onoga što ode u štampu?*

PEJIĆ: Polako se spremam za strip i dosta mislim o njemu, kako će da izgleda... Proces se može uporediti kao kada praviš skice za sliku, kada krenem da radim, moram da privedem kraju posao, ne smem da pravim

pauze inače propade posao, takav sam. Meni su dovoljni vic ili neka priča da me pokrenu da crtam, često tako nešto čujem i onda sve počne da se razvija, skice, gegovi i ostalo. Gledam da radim dok je to sveže, jer se kasnije ubljutavi i više nije ni meni smešno.

PRESSING: *Tvoja radna soba prilično je haotičnog izgleda - ne osuđujem (neko sa sobom poput moje to niti može, niti sme) već samo konstatujem - kako u njoj uopšte uspevaš da radiš? Jesi li i sam po prirodi i u svom radu haotičan ili sistematičan?*

PEJIĆ: Kada je u pitanju posao onda sam sistematičan, u slobodno vreme sam haotičan (smeh)!

PRESSING: *Koristiš računar radeći na ilustraciji i stripu. Kakva su tvoja iskustva s njegovom primenom u svom radu?*

PEJIĆ: Kompjuter je odlična stvar i skraćuje mi posao duplo. Kada to kažem, mislim na stvari koje su dosadne, tipa bojenje velikih crnih površina na koje bi inače izgubio trideset minuta, ja ih na kompu uradim za pet. Gledam da mi se ne petlja u kreativni deo posla.

PRESSING: *Ilustrovao si i nekoliko knjiga u zadnje vreme. Kakva su tvoja iskustva u radu na ilustraciji? Čini mi se da ti ipak tražiš veći prostor za naraciju od onog koji pruža ilustracija...*

PEJIĆ: To je bila prilika da se isprobam u tom domenu, ali si u pravu kada kažeš da sam više za naraciju, to mi jednostavno leži. Ilustracija zahteva sve u jednom, da rad bude jednostavan a opet efektan.

PRESSING: *Poznato mi je da pratiš filmove. Koliko oni imaju uticaja na tvoje bavljenje stripom?*

PEJIĆ: Velikog, sve je to povezano. Filmovi su u mom životu prisutni koliko i strip, te dve stvari se prepliću i strašno su bliske, mnogi filmovi su snimljeni po stripovima, to ne moram ni da navodim. Filmovi pomažu da razmišljaš kako da stvari najbolje postaviš i da ih gledalac razume.

PRESSING: *Znam da si protiv "mračnih" stripova i filmova. Kako bi definisao taj "mrak" u umetnosti?*

PEJIĆ: Kada se spomene "mračan" strip ili film ili bilo šta drugo, mislim na morbidarije, serviranje satanizacije itd. Svi smo svedoci dešavanja oko nas, a neki to koriste kao izgovor za takvu vrstu izražavanja. Ima mnogo lepših stvari koje nas okružuju.

PRESSING: *Ipak, ne smatraš li da je suština svakog vida stvaralaštva upravo u slobodi da se odabere upravo ona tema koja stvaraoca intrigira?*

PEJIĆ: Mislim da se na ovim prostorima nameće o čemu da se razmišlja, upalite samo televizor i prebacite koji kanal, sve same gluposti. Mislim da ljudi nisu ni svesni da li su to sami odabrali ili im je nametnuto.

Razgovarao: Marko STOJANOVIĆ

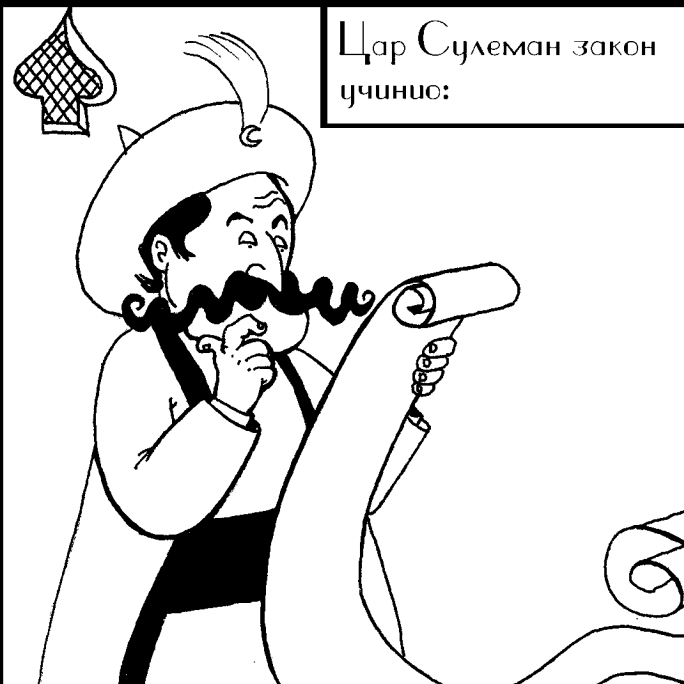

Марко њије уз
рамазан вино

цртеж: Небојша Пејић

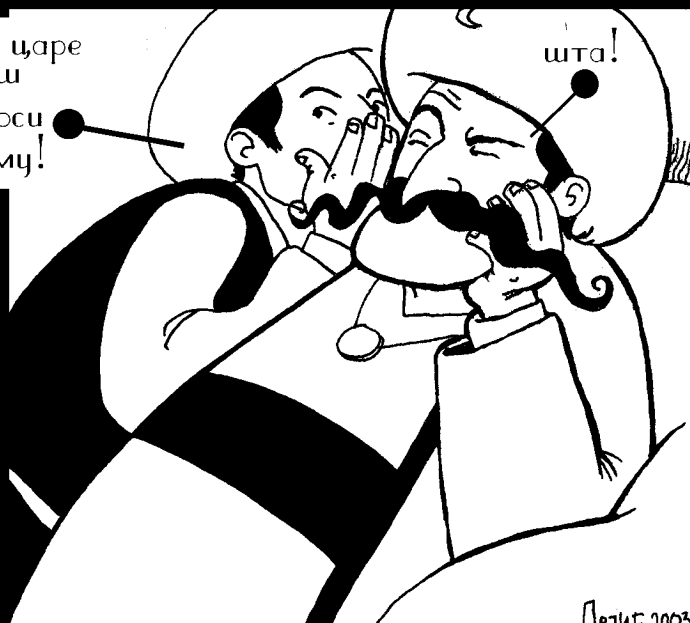
Цар Сулеман закон
учинио:

"да с' не носе
зелене доламе."

Честити царе
шцш-муш
Марко носи
доламу!

Петар 2003

"да с' не носе сабље
оковане."

Честити царе,
шцш-муш
сабљу!

"да с'не игра колом уз кадуне"

Честити царе, Марко
шцш-муш, кадуне.

Ма шта
кажеш!

ЕЗИК 2003.

"Да с'не пије
уз рамазан
вино."

Ко не пије,
имаће посла
са мном!

Крчмару!
још једну!

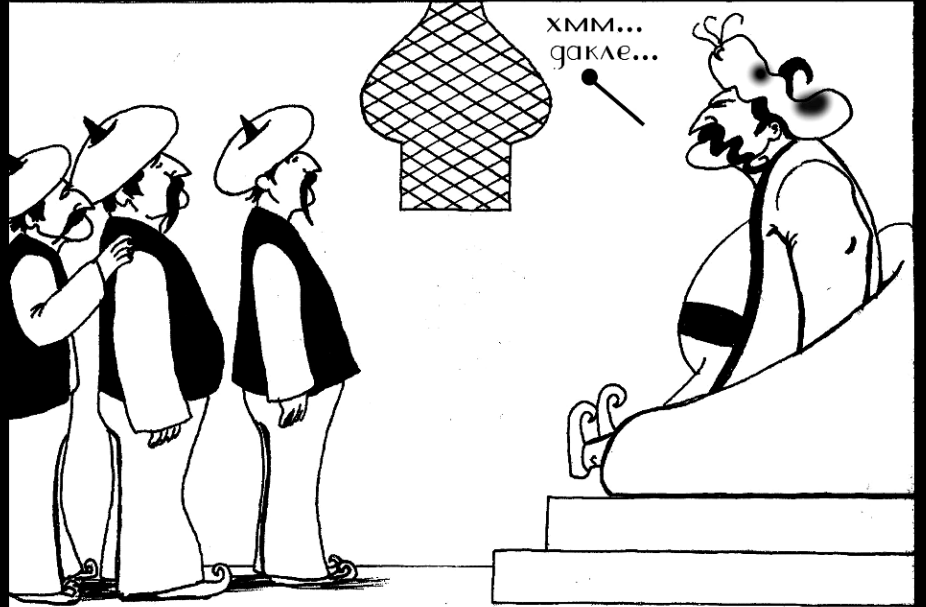
Па он се мени
руга курјаци га
изјели!!

Царе господаре!!
Шта је сад?
Дошли су људи
за парницу!

хмм...
дакле...

Честити царе,
ово су људи за
парницу...

УМУКНИ ВИШЕ!
Знам ко су!

Царе Сулемане, и отац, и мајко!
Нијеси ли закон учинио: да с' не пије
уз рамазан вино, да с' не носе зелене
доламе, да с' не пашу сабље оковане,
да с' не игра колом уз кадуње. Марко
игра колом уз кадуње, Марко паше...

...сабљу оковану, Марко носи
зелену доламу, Марко пије
уз рамазан вино, још
нагони оце и аџије да и
они с њиме пију
вино.

Да, да па
јесте, бараба
једна.

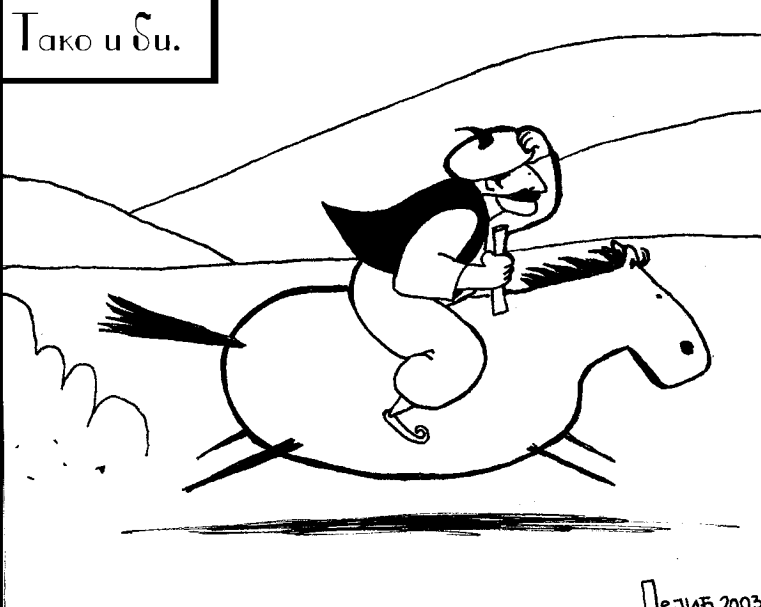

Кад је царе разумео речи,
он каже:

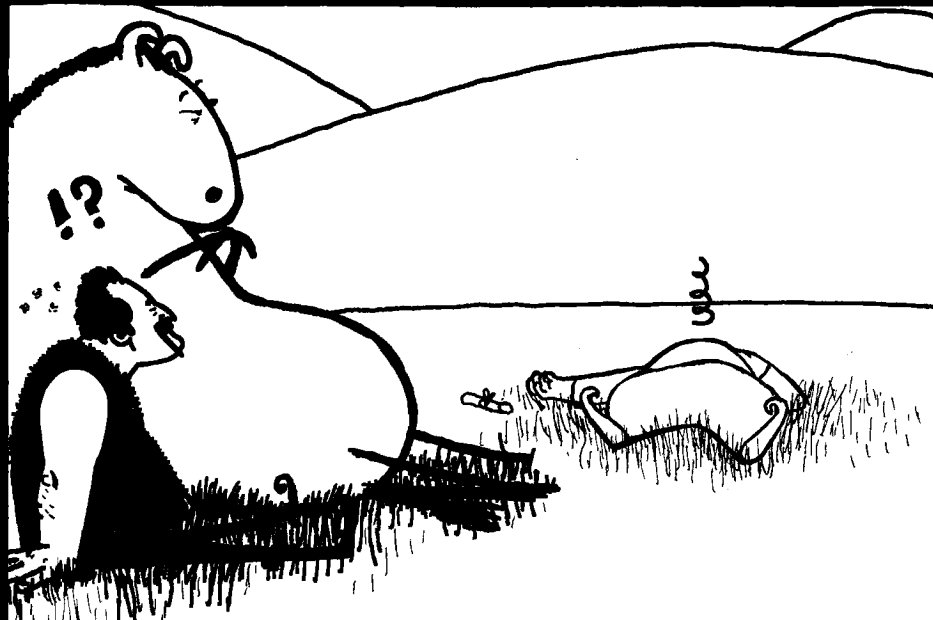
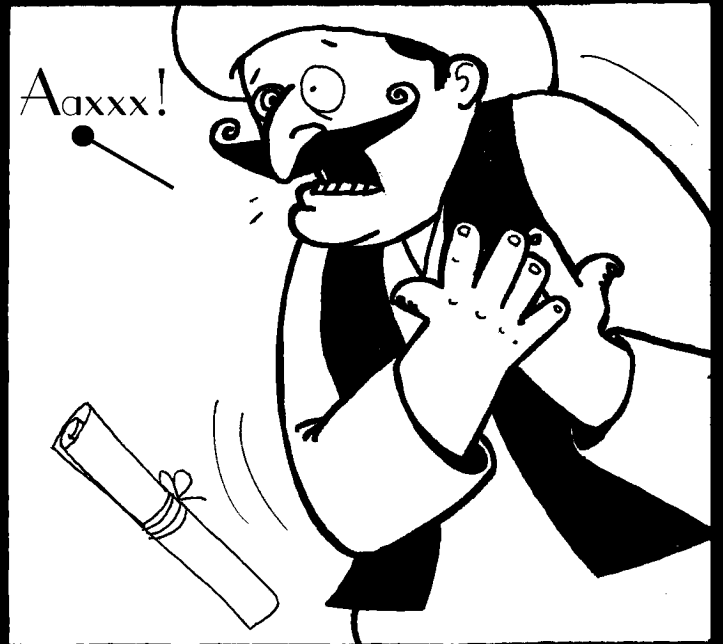
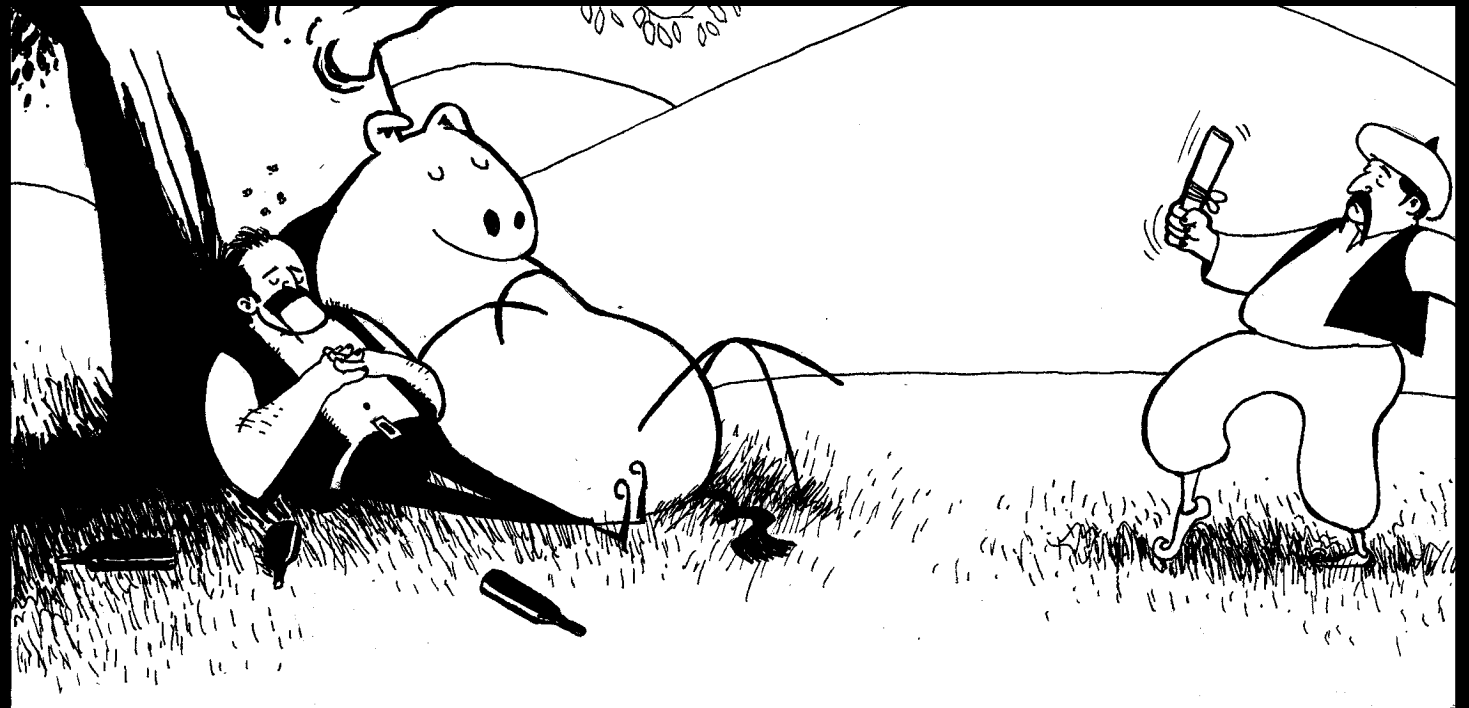
Шаљите ми неког
по тог хајвана!

Тако и би.

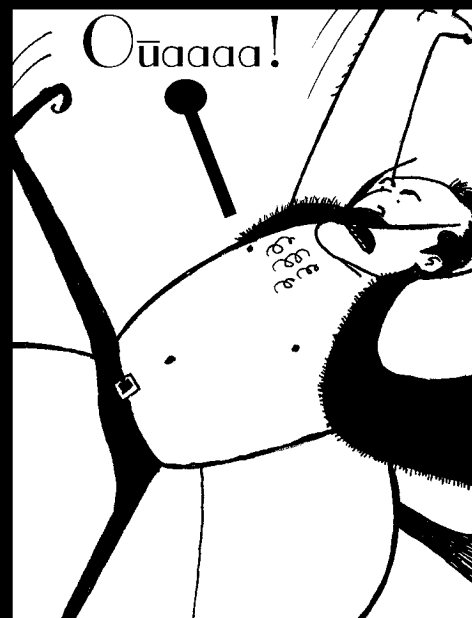

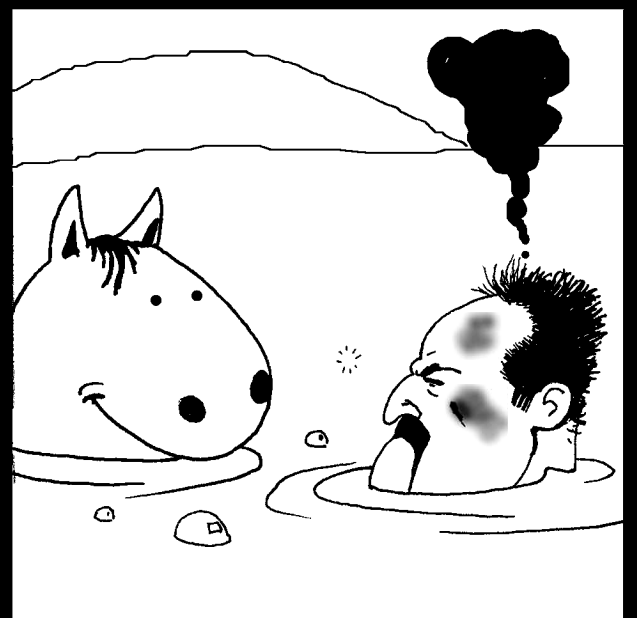
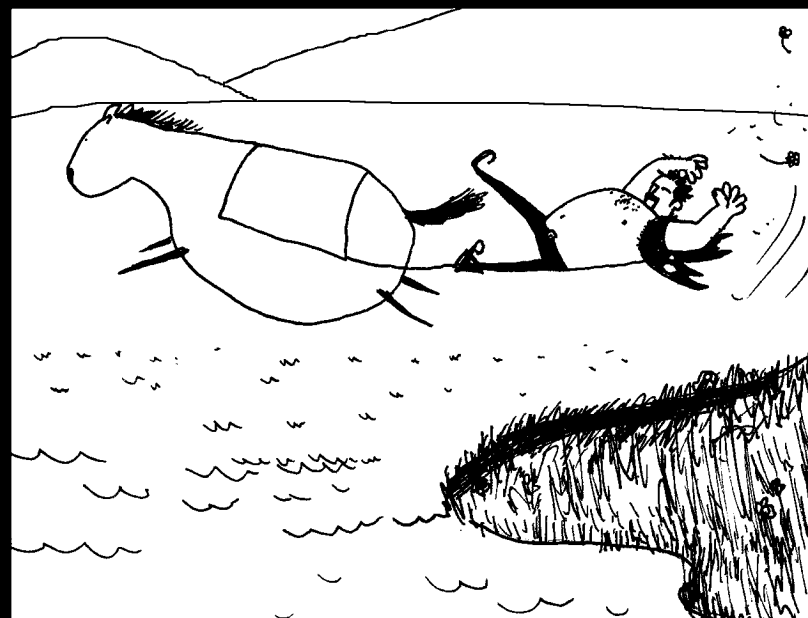
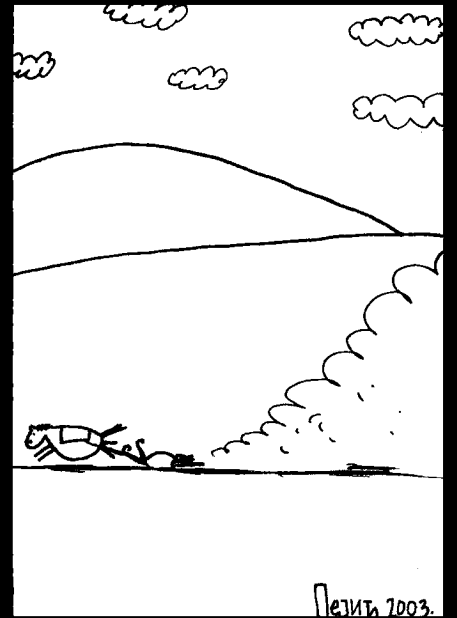
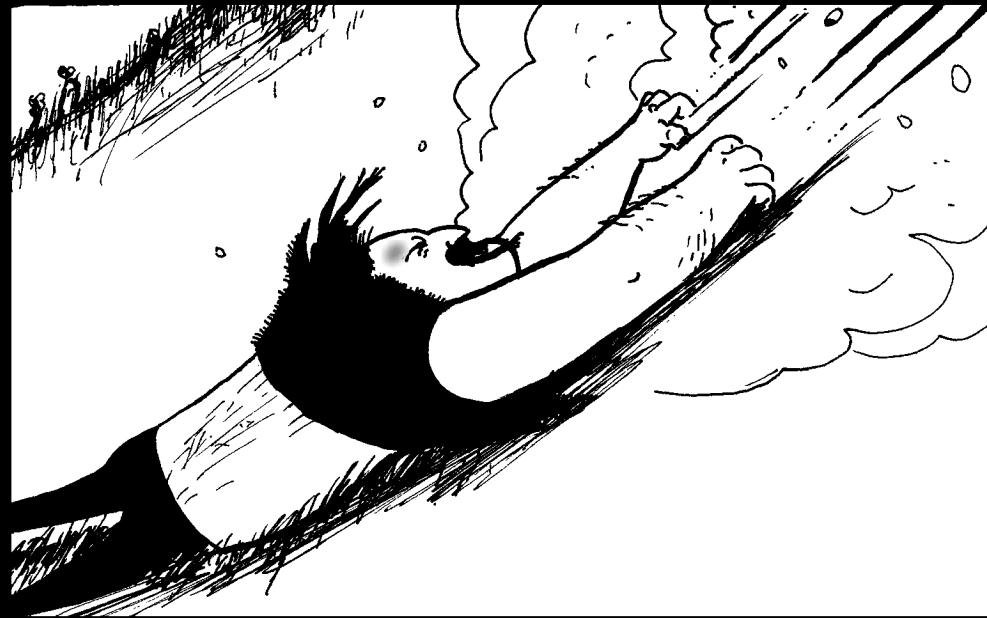
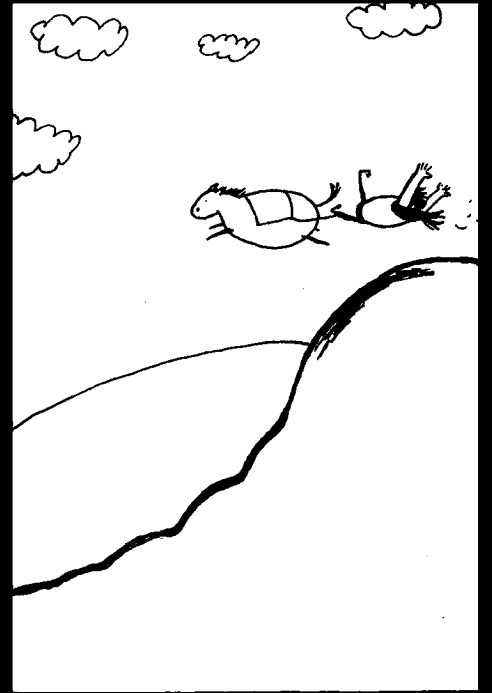
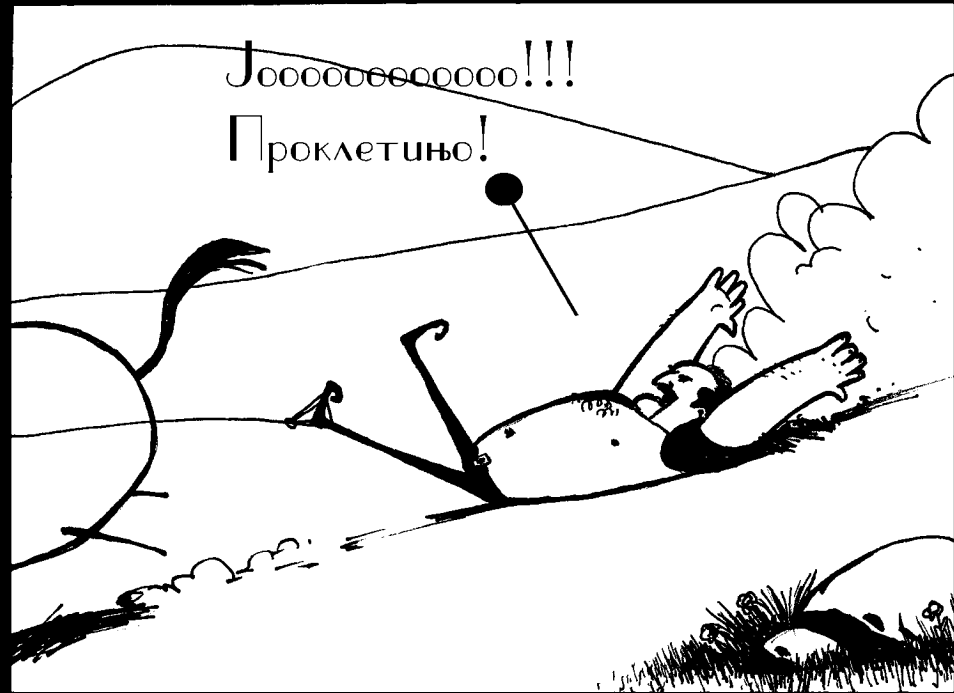
Петрић 2003

Крену Марко у Стамбол
град ал?...

Гром ме сџалио ако ја
знам где смо ми!

Мало касније,
царев двор.

Мој ћосинко
Краљевићу

Марко та ја јесам закон учинио: да с' не пије уз рамазан вино, да с' не носе зелене доламе...

...да с' не пашу сабље оковане, да с' не игра колом уз кадуне, добри људи о злу говораше: да ти играш колом уз кадуне, да ти пашеш сабљу оковану...

Петрић 2003.

...да ти хосиш зелену доламу, да ти пијеш уз рамазан вино, још нагониш оце и аџије да и они с тобом пију вино.

Ал беседи Краљевићу Марко:

Поочиме, царе Сулемане ако пијем уз рамазан вино, ако пијем, вера ми доноси, ак' нагоним оце и аџије, не може ми та образ поднети да ја пијем, они да гледају, нек не иду мени у меану, ако л' носим зелену доламу, млад сам јунак и доликује ми, ако л' пашем сабљу оковану, ја сам сабљу за благо кућио.

Ја се царе нисам оженио и ти с царе био нежењен а! стара куко!

Ево сабљ
ја се боји
Јер тешко
у на крило намичем
м да не буде кабге
оном тко ј' најбли
же Марку.

Ајме мени!

Гледи царе на четири стране
не има ли тко ближе Марка
ал код Марка нигди никог нема
већ најближе царе Сулеман.

Ху! Мајку му, где
баш сад сви одоше?

Сачекај ту Марко
одмах се враћам.

хе, хе, хе! Јеси ти
то негде кренуо
царе?

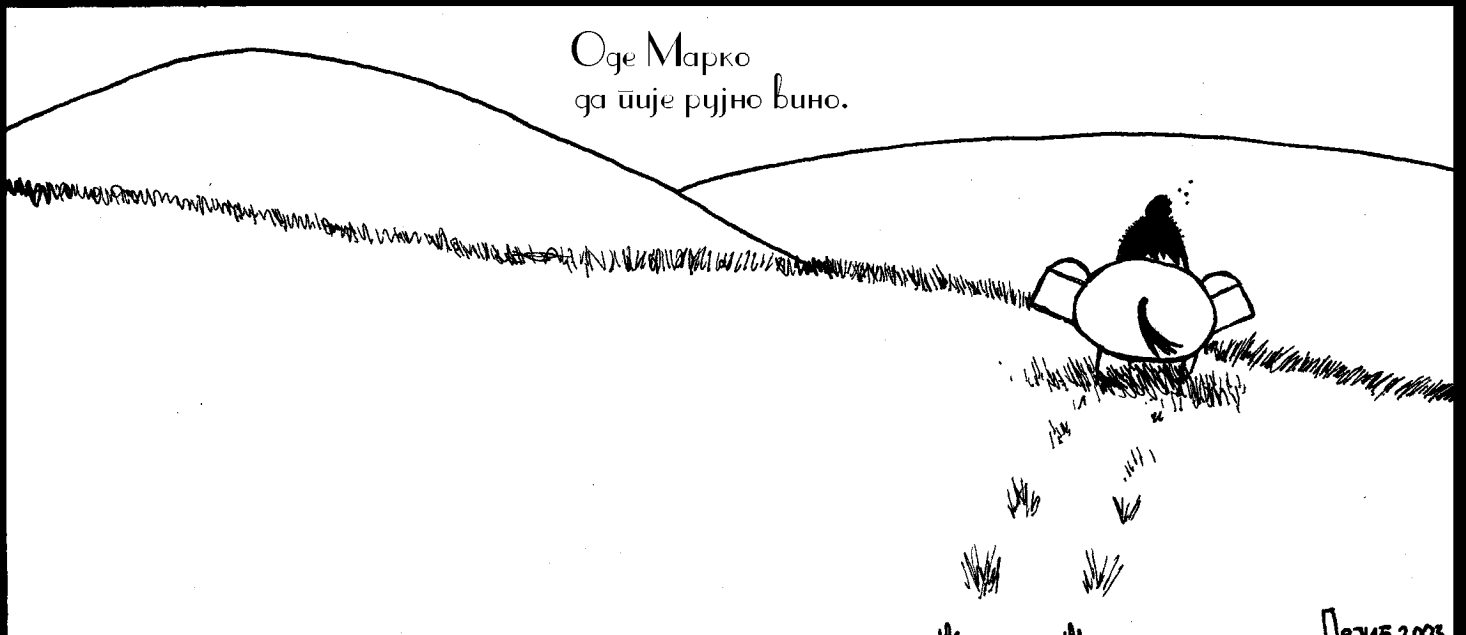

Па њо три товара
блага... овај, за тебе
знаш.

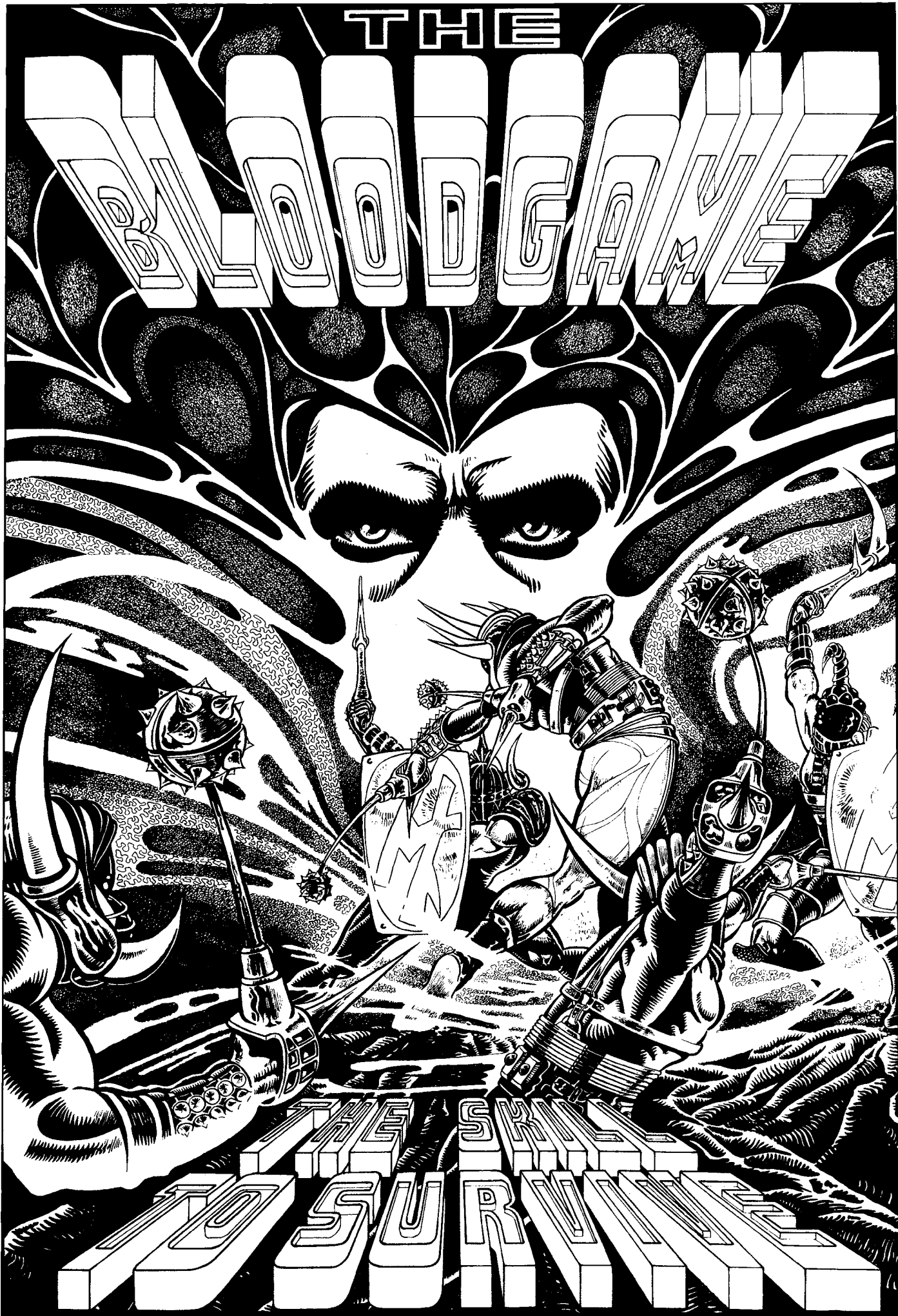
Он вади три товара блага ња
их даје Краљевићу Марку.

Оде Марко
да пије рујно вино.

Петрић 2003.

MANIFEST MATOROG KOPILETA

PRESSING: *Neki bi rekli da je u ljudskoj prirodi da pokušaju da usko svrstavaju osobe po njihovoj profesiji ili interesovanjima. Tebe bi mogli da obeleže kao pisca sa entuzijazmom za suludo. Koja reč nikako ne ide u kombinaciji sa onim što ti predstavljaš?*

VOREN ELIS: Čovek?

PRESSING: *Počnimo sa pisanjem. Jesi li uvek bio pisac ili si se bavio nekom drugom profesijom pre toga? Kako je došlo do toga da pišeš stripove?*

ELIS: Ovim se bavim kao stalnim poslom... Čoveče, ima više od deset godina. Pre toga bavio sam se svim usranim poslovima koje možeš da zamisliš: vodio sam knjižaru, pab, bankrotirao, vodio prodavnicu ploča, vucarao kese za đubrivo da bih nešto zaradio. Bavio sam se stripovima amaterski, s vremena na vreme – počeo sam da se bavim strip novinarstvom gotovo slučajno, i onda je kompanija za koju sam pisao te kritike odlučila da počne da objavljuje svoje stripove. Pitali su me ako sam toliko prokletu pametan, zašto ne pokušam da napišem neki strip za njih. Kupili su prvu ideju koju sam im ponudio – Lazarus Churchyard - i tako je krenulo. Logično, proveo sam sledećih nekoliko godina grozno siromašan i na ivici egzistencije, ali sam bez obzira na to bio u poslu.

PRESSING: *2000 AD? (u kome se rodio čuveni Britanski strip, Sudija Dred)*

ELIS: Ne. Padao sam nisko, ali nikad nije došlo do toga da počnem da radim za njih. Heh, i pošto sam na dve godine bio na ivici umiranja od gladi i pisao ono što sam želeo, počeo sam da radim za Amere 94-95. Nikada nisam želeo da pišem superheroje, pošto je bilo očigledno da se moje ideje ne bi uklapale, pa sam tako proveo neko vreme pišući ono što su mislili da treba da pišem. Da budem iskren, to je značilo da sam morao da radim neke užasne superherojstine dok izdavači nisu konačno shvatili da bi vredelo rizikovati i pustiti me da pišem ono što sam oduvek želeo. I eto, zato sada izgledam kao da imam 90 godina.

PRESSING: *Kada si odlučio da želiš da postaneš pisac stripova?*

ELIS: Nemam pojma. Uvek sam se zanimao za stripove, nešto sam sam objavljivao, nešto mi je objavljivano dok sam još bio tinejdžer, ali sam izgubio interes do ranih devedesetih kada sam počeo da se bavim strip novinarstvom i nakon toga pisanjem samih stripova. Radi se u stvari o jednoj velikoj, kobnoj grešci.

PRESSING: *Zasto pišeš?*

ELIS: Zašto bilo ko piše? Želim da pričam o

Rečima Smoki Mena, jednog od ljudi čije smo intervjuje sa Vorenom Elisom iskoristili za kompilaciju ovog grozomorno velikog intervjuja, ako već ne znate ko je Voren Elis, ne volite strip. Ako čitate ove redove (kao i redove ispod njih, i tako u narednih šest strana), savršeno dobro znate ko je Matoro Kopile. Ako hoćete dodatne informacije, bacite pogled na <http://www.warrenellis.com/>

onome što vidim. Nateran sam na to. Ja pisanje generalno vidim kao priču o tome gde se trenutno nalazi pisac i šta sve vidi pred sobom, tako da shvatam kao svoju obavezu da kažem kako sve to izgleda iz mog ugla. U principu, radi se o ludadžkom poslu. Da ne radim ovo špartao bih ulicama sa transparentom u rukama i pišao u gaće na javnim mestima. Jedina razlika između mene i tipa sa transparentom u San Francusku koji lupa o tome kako je porodica Klinton izdala stanovnike 16 galaksija i zegnaloško raketno društvo je u tome što mene plaćaju za moj pogled na svet. I to što se bolje oblačim.

PRESSING: *Šta najviše voliš u vezi posla?*

ELIS: Kupovanje gomila knjiga i to što mi se taj trošak ne oporezuje. Ili putovanja – plaćaju me da pričam o stripovima i internetu na italijanskim univerzitetima, da držim govore u barovima u Norveškoj, da psujem k'o kočijas na Islandskom. Ne, najbolja stvar je samo pisanje. Ne postoji bolji posao na svetu.

PRESSING: *Imaš veliko iskustvo sa onim što se klasično naziva kratkotrajnim poslovima za pare, najamnička šljaka. Kako se snalaziš sa obaveznom nestalnošću pripovedačeve uloge na takvom radnom zadatku?*

ELIS: I to je posao. Nosiš se sa životom pisca slobodnjaka tako što pišeš najbolje što možeš, ustaješ na noge istog trenutka kad te s njih obore i uništavaš život svakom kućkinom sinu koji pokušava da promeni ono što si napisao. Priča je najbitnija. Svako ko se postavi između tebe i nje je neprijatelj, i mora biti tretiran kao takav.

PRESSING: *Ko su neki od autora koji su uticali na tebe - u strip industriji i van nje?*

ELIS: Mnogi i razni. U okviru stripa, autori kao što su Alan Mor, Brajan Talbot, Džon Vagner, Moebius, Drule, Vil Ajzner, Frenk Hempson, Met Vegner, Edi Kembel, Dejv Sim... Van strip industrije ih ima suviše; Džej Dži Balard, Džek Kerouek, Filip Kei Dik, Džon Bruner, Džejmz Elroj, Rejmond Čendler, Denis Poter, Troj Kenedi Martin, Tom Volf, Hanter Tompson, Umberto Eko,

Vilijam Berouz, Hemingvej, Orvel, Jan Sinkler... Muzičari kao što su Lu Rid, Lori Enderson, Kej Šildz, Nik Kejv i Piksiz, izvršili su uticaj na moje pisanje.

PRESSING: *Rekao si da si prerastao pisanje Harlana Elisona, ali su njegove tirade očigledno uticale na tebe. Da li tražiš inspiraciju u njegovom pisanju ili ona prosto izbija iz tebe?*

ELIS: Čudno pitanje. Čitam ogromne količine teksta; novine, knjige i časopisi se prosto slivaju ovde, ne računajući brdo stvari koje cure sa interneta. Radim više internet istraživanja nego iko koga znam – sreća pa mi je jedna od tezgja da pratim i pišem o vebajtovima koji se bave teorijama zavere za jedan britanski časopis koji mi plaća svo vreme na netu. Radi se o tome da svakog dana primam ogromne količine informacija, upravo da bi mi se uvek po glavi motalo brdo činjenica i ideja, koje će se, uz malo sreće, konačno sudariti i sjediniti u ideju za priču. Drugačije rečeno, do iznenadne inspiracije dolazim krvavo teškim radom. Ne tražim je aktivno, koliko se nadam da će saobraćajne nesreće u mojoj glavi rezultirati leševima koji će izgledati zanimljivo. Što se tiče uticaja, slažem se, verovatno postoji malo Elisona u meni – zna dobro da emituje bes – baš kao što se u meni nalazi nešto od svakog pisca koga sam čitao sa nekim većim interesovanjem; Dika i Tompsona i Balarda i Kerueka i Berouza i Denisa Potera i svih ostalih. Nadam se da je ono što ja doživljavam kao korisno i interesantno u vezi svakoga od njih već bilo dovoljno ispitano i isecirano da se transformisalo u nešto što doživljavaju kao »moj stil«. Da mislim da samo vrtim u krug njihov rad, sutra bih prestao da pišem.

PRESSING: *Pored tebe, zadnjih godina pojavila se nekolicina neverovatnih Britanskih talenata koji se ovih dana bave stripovima: Gart Enis, Stiv Dillon, Grent Morison, Mark Milar, itd. Da li je ovo nova invazija Britanaca? Ili su Amerikanci kao strip autori naprosto loši?*

ELIS: Od sredine osamdesetih konstantno traje invazija Britanaca. Jednostavno rečeno: američki

strip autori se bave stripom kako bi pravili iste onakve stripove koje su čitali dok su odrastali. Britanski strip autori se bave stripom kako bi radili nove stvari. Naš rad ima potpuno drugačiji ton i energiju i to je ono na šta ljudi reaguju..

PRESSING: *Zašto ovih dana ne čitaš stripove?*

ELIS: Pa ovako, čini mi se da nema baš puno stripova koji se rade po mojoj meri. Želim nešto sa malo više mesa i mišića nego što se može naći u tipičnim fantazijama o moći, kapricioznim ljubavnim pričama, autografijama ljudi koji nikada ništa ne rade i stvarima sa vilenjacima. Kvalitet žanra Vesterna je cikličan i trenutno je u kreativnom opadanju. To sve ne znači da se ne rade odlične stvari, već jednostavno da ih nema puno. Osim toga, na tom nekom ličnom nivou, malo toga se meni obraća. Jako malo stripova odražava činjenicu da ja živim u multikulturalnom društvu oko koga se prostire mreža globalnih komunikacija, niti pak odražavaju činjenicu da ne trčkaram u pidžami kao Supermen.

PRESSING: *Koje to stripove ipak pratiš redovno ovih dana?*

ELIS: Kupiću bilo šta što radi Alan Mor, iako mi se više uživa u njegovim ozbiljnijim stvarima, kao što je FROM HELL, od (doduše zabavnog, nemoj me pogrešno shvatiti) TOM STRONG-a ili takvih stvari... Frenk Milerove SIN CITY stripove.... Bilo šta što Brajan Talbot uradi, bilo šta novo od Vila Ajznera... Tu sam i za krimiče Stivena Granta.

PRESSING: *U ovom trenutku, pravo niodkuda se pojavljuju vanzemaljski svemirski brodovi i prekrivaju nebo tvog grada. Nema se vremena, moraš da odjuriš iz kuće. Sa sobom možeš da uzmeš samo 3 stripa, 3 audio CD-a, 3 filma i 3 romana. Koje i zašto bi spasao od uništenja?*

ELIS: FROM HELL [Alana Mora i Edija Kambela], THE ADVENTURES OF LUTHER ARKWRIGHT [Brajana Talbota], ALEC: THE KING CANUTE CROWD [Edija Kambela]. Drugi i treći su izvršili veliki uticaj na mene, dok je prvi Alanovo remek delo. Što se CD-a tiče, AGAETIS BYRJUN, Sigur Ros. DOOLITTLE/COME ON PILGRIM, Pixies. THE VELVET UNDERGROUND AND NICO. Ne bih mogao da živim bez njih. Teško je reći za filmove, pa ću varati. BBC-eva TV serija EDGE OF DARKNESS na DVD-u, prosto je vrhunski napisana, NETWORK, koja je savršena u svom besu i perverzija. Možda i neki film Džona Vua, radi fore – HARD BOILED, recimo. Uglavnom čitam knjige koje ne podpadaju pod fikciju, tako da bih uzeo EASY RIDERS, RAGING BULLS Pitera Bizkinda (istoriju novog Holivuda), ALL THE PRESIDENT'S MEN Vudvorda i Bernštajna i BARROW'S BOYS, neverovatnu priču o britanskoj polarnoj ekspediciji koju morate pročitati da biste u nju poverovali.

PRESSING: *Da li su stripovi, delom ili u celini, subverzivni? Da li je ista subverzivno ovih dana ili se je sve to puki marketing?*

ELIS: Još uvek je moguće za stripove da budu subverzivni, pošto nas čitav svet ne posmatra sa pažnjom. Stripovi nastavljaju da budu nešto kao sporedni medij – što je zapravo ludo kad pomislite da nisu ništa drugo do reči i slike i prema tome bi

trebalo da budu moćna alatka za komuniciranje kroz štampu – tako da možemo da kažemo i uradimo svašta, ovde u mraku, bez straha od kazne ili čak toga da ćemo uopšte biti otkriveni. U teoriji, stripovi su zadnji bastion potpuno slobodnog izražavanja u masovnoj vizuelnoj komunikaciji... Što ne znači da sve uvek funkcioniše baš tako...

PRESSING: *Ali, pobogu – Čambavamba kao simbol anarhije za decu? Ne možemo li bolje od toga?*

ELIS: Siroti Čambavamba; mučili su se nešto tipa petnaest godina u potpunoj, i potpuno zasluženju, anonimnosti... I baš kada izgledaju bedastije i zvuče detinjastije nego ikada zahvaljujući nadolazećoj starosti, konačno postaju slavni. I najviše što mogu da urade za »anarhiju« je da u javnosti bace kofu vode na zamenika Premijera. To je stvarno žalosno. Naravno da možemo bolje od Čambavambe - i hoćemo. Imam veru u sposobnost mladih da mrže kako treba; i da određeni procenat

njih neće dozvoliti da im tu sposobnost preusmere na socijalno prihvatljive kanale. (Iako se taj procenat izgleda smanjuje iz godine u godinu... Doduše, možda ovo iz mene govori starost...)

PRESSING: *Okrenimo se Transmetropolitani, koji bi mogao biti jedan od najpismenijih i najduhovitijih stripova danas. Gde leže njegovi koreni?*

ELIS: Mogao biti? Drsko kopile. Potekao je iz telefonskog razgovora sa Stjuartom Morom koji je od mene naručio mesečnu SF svesku za svoj ogranak Helix... I mog razmišljanja šta kog vruga da pišem u SF-u. Pisao sam ja SF za odrasle ranije, ali više u formi avanturističke fikcije i to na projektima koji nisu dugo trajali. Znao sam da ovog puta hoću da uradim nešto u obimu od otprilike hiljadu strana. Toj priči, kakva god bi bila, trebalo je štofa da izdrži tako dug život. I naučna fantastika u kojoj sam najviše uživao, od Herberta Džordža Velsa preko Majkla Morkoka do

Normana Spinrada, takođe je bila socijalna fikcija, koja je u stvari pričala o životu kakav se živi danas, bez obzira na okvir. Želeo sam da iskoristim budućnost kao alatku sa kojom bih zasekao i potom proučio sadašnjicu. S obzirom da se ipak radilo o komercijalnoj seriji, morala bi takođe da počiva na karakterima, i zahtevala je jednog protagonistu (nakon godina pisanja stripova o timovima superheroja za Marvel!). Trebala mi je jedna figura koji bi bila lupa kroz koju bih istraživao fiktivnu budućnost – i samim tim dala moj komentar sveta kakav je danas. Neko ko bi mogao da objasni šta se događa, kako ljudima u svom svetu tako i mojoj publici. Premisa je prosto vapila za novinare. Uvek sam se zanimao za žurnalistiku, od Bena Hehta i Hantera Tompsona (očigledno) do Toma Volfa, Vudvarda i Bernstajna, i Engleskih novinara osamdesetih godina kao što su bili Kris Roberts i Sajmon Rejnolds. Sa gledišta narativne strane stripa to je imalo smisla; sve što je trebalo da uradim je da pronađem način kako da sve to vizuelno profunkcioniše. Isti problem je Kronenberg imao u ekranizaciji *Naked lunch*-a – trebao je da u drugom mediju učini prozu zanimljivom. Rešavanje tog problema, ili pokušaj njegovog rešavanja, vodio je direktno do scene na kraju epizode *Back on the street*, kada Spajder kuca na laptopu o nemirima ispod sebe opasno nagnut nad ivicu krova striptiz-kluba...

PRESSING: *Da li si se okrenuo izvorima inspiracije van medija stripa u osmišljavanju futurističkog izgleda grada?*

ELIS: Više se tu radilo o pravljenu lista stvari koje želim unutra. Ovako, funcionisanje Grad-a protiv se celokupnom današnjem razmišljanju o rasporedu ljudske populacije u budućnosti. Svi kompetentni na tom polju slažu se da će na tom glavna ideja biti decentralizacija – da će se veliki gradovi raspasti u pokušajima stanovništva da potraži manje zajednice van metropola. U pogledu prognoze budućnosti, *Transmet* je potpuno greši. Sreća pa me baš boli uvo za takva predviđanja. Jednostavno nisu zabavna. Tako da sam smišljao usput. Bio mi je potreban miks kultura kakav ne postoji ni u jednom gradu danas. Nisu mi trebale visoke zgrade zato što je Grad tako širok (izbegavanje uticaja *Blade*

Runner-a je bio je veliki deo posla na ovom projektu) i slično. Želeo sam da bude otvoren, želeo sam da bude puno svetla i želeo sam da bude živ. Tako da sam ignorisao sve druge vizije futurističkih gradova od svih mogućih izvora kako bih postigao ono što sam želeo..

PRESSING: *I kakav je Transmetropolitan danas?*

ELIS: Danas? Danas je ceo o tome da se ljudima kaže kako je MRŽNJA dobra.

PRESSING: *Besneo si po pitanjima religije i politike, između ostalog...*

ELIS: Moja agresija u svakodnevnom životu se prazni na malim psima i deci.

PRESSING: *Osvrnimo se na Transmetropolitan, Superidol, Global Frequency. Izgleda kao da koristiš „masku“ žanra SF-a kao način da seciraš naše savremeno društvo. Sećam se da si takođe rekao »Ako postoji jedna stvar koju mrzim, to su ljudi«. Koja te potreba tera da biraš određenu temu ili određen način za pričanje priča? Da li si malo razočaran u ljude?*

ELIS: Zar nismo svi? SF je, barem što se mene tiče, zamišljen sa namerom da bude alatka za ispitivanje savremenog sveta. U stvari postoje samo dve vrste SF-a: Meri Šelijeovski, gde se razmatraju etički problemi nove ideje, i Ejdz Dži Velsovski, gde se naša trenutno stanje ispituje korišćenjem novoga kao tačke posmatranja sa distance. Kao pisac se šetam od jedne do druge, ali težim Velsu, posebno u *Transmetropolitan-u*. Dakle, SF-a kao socijalni roman.

PRESSING: *Ono što me zadivljuje u vezi Transmeta je način na koji si u stanju da radiš tako oštru satiru i da nam u isto vreme pružiš realistične i dirljive likove sa kojima se je lako zblžiti. Izgleda kod drugih autora da kose potrebe satire i potrebe likova; retko se nalazi satira koja ne napušta potpuno svaku nadu za osećajnošću u prilikom kritikovanja. Da li ti je teško da žongliraš pisanje oštre satire i stvaranje saosećajnih likova?*

ELIS: Nikada me nije interesovalo stvaranje saosećajnih likova zato što je, iskreno rečeno, većina ljudi čist užas. Ono što sam uvek pokušavao da uradim je da stvorim realne likove; ljude koje znate, koji su potuno oformljeni, sa svim vrlinama i manama. Iako ne želim da suviše uzdižem samog sebe, mislim da je to ono na šta su ljudi reagovali čitajući *Transmet*; to što likovi mogu da budu jaki i slabi, blagi i nasilni, dobri i loši, krajnje nesavršeni. Satirične ili ne, sve priče vredne pomena moraju na kraju krajeva biti o ljudima. U *Transmet-u* se prvo radi o ljudima – sve ostalo je na drugom mestu, radilo se o satiri, elementima SF-a ili bilo čega drugog. Verovatno me zato nagrađuju horor udruženja umesto SF krugova.

PRESSING: *Upravo radiš na pisanju krimi romana o Daredevil-u, Marvelovom karakteru. Kako ti se čini rad na pisanju proze u poređenju sa radom na stripovima?*

ELIS: Prokleto teškim. Stripovi su bazirani na skraćivanju, konciznosti i preciznosti. Što se proze tiče, možeš da protegneš noge, rasprostreš se na više mesta, uzmeš više vremena. Toliko dugo se bavim stripovima da mi dosta teško pala ta vrsta opuštanja i odstupanja od discipline koje sam sebi davno nametnuo. Ali ulazim u štos.

PRESSING: *Kad već pričamo o Marvelu, šta je uzrokovalo tvoju odluku da napustiš projekat End Times? Scenario za to koji si okačio na svoj website http://www.warrenellis.com bi bio podloga za sjajan strip... Da li je to za tebe bio veliki kreativan gubitak*

ELIS: Koliko ja znam, Marvel je prosto odlučio da iz tog projekta ne mogu da izvuku liniju igračaka ili tako nešto... Naprasno su ga otkočili, posle oko godinu dana mog rada na projektu započetom na zahtev Boba Herasa (tadašnji Marvelov urednik). Marvelova administracija je jednostavno ponovo izgubila hrabrost. Fakat da ćemo odraditi seriju od 12 brojeva bez superheroja ih je valjda naterala da napune gaće. Sve to me je više iznerviralo nego što me stvarno uzбудilo. Navikne se čovek na takva razočarenja. Još uvek mislim da bi End Times bio dobar potez za Marvel (s druge strane, od mene se i očekuje da to mislim, zar ne) – uradili bi nešto što bi se razlikovalo od svih očekivanja i izbacili (nadajmo se) dobru avanturističku priču koja se ne bi oslanjala ni na jedan kliše preko koga opstaju Marvelovi superheroji svih ovih godina... Uradili bi seriju koja se ne bi oslanjala na podžanr superheroja. Ali šta ja znam, ja sam samo scenarista, zar ne?

PRESSING: *Šta je dovraga bilo sa Ruins-ima? Da li se radilo o tvom odgovoru*

na inspirišući 'Marvels' (mini seriju o pogledu na Marvelov superherojski univerzum iz očiju običnog čoveka, foto-reportera, koja je lansirala Alexa Ross-a kao slikara superherojskih stripova i učvrstila pozicije Kurtu Buzijeku kao scenaristi) ili si ti jednostavno jedno depresivno kopile?

ELIS: Što se toga tiče, bio sam ubeden da su *Ruins* neverovatno smešne. Cerekao sam se svo vreme dok sam pisao scenario. Rad na tome mi je verovatno bio zabavniji od rada na bilo čemu drugom te godine. Osmislio sam više stranica nego što bi ikada mogli da upotrebimo, i na kraju sam morao da skrešem oko dvadeset stranica. Nikada nećete videti Doktora Strejndža kao Timoti Lirija, ili silovanje Barona Mordoa u snegovima Tibeta... *Ruins* jesu na neki način bile direktan odgovorna nostalglično srećne, nepreispitujuće i skoro-hagiografske *Marvels*-e. Za početak, bile su mnogo zabavnije. *Marvels* su konceptijski bile isključivo o strukturi, dok *Ruins* nisu imale nikavu strukturu! Ha! Jednostavno se radilo o gomili grotesknih fotografija razapetih na prljavoj žici za veš. I, naravno, nikada nisam želeo da ih neko shvati ozbiljno. Jednostavno se radilo o tome kako sam se sjajno provodio masakrirajući te malene, prljave superherojske likove....

PRESSING: *Izgleda kao da su ti kroz celu karijeru često ispravljali scenarija i terali te na kreativne kompromise – čak i pseudo cenzuru, na projektu Satana. Kako si se snalazio sa uticajem urednika i poslovnih ljudi na tvoj rad?*

ELIS: Uglavnom tako što sam oko sebe širio zastrašujuću klimu. Najveći broj tih stvari se događao dok sam radio za Marvel. Godinama sam radio tamo, uglavnom zato što nisam mogao da nađem plaćen posao nigde drugde, DC-u nisam ni u snovima mogao da se nadam. (*Transmet* se rodio kao rezultat telefonskog poziva u kome su oni mene zvali, u trenutku kada ni sa kim tamo nisam govorio). Provodio sam vreme pokušavajući da od Marvela napravim kompaniju kakvu sam mislio da treba da bude, zajedno sa prijateljima i urednicima koji su me podržavali kao što je Meri Dževinz. To je značilo da su me mnogo ispravljali, mnogo cenzurisali, ukidali mi projekte kako im se prohtelo. Danas susrećem minimum mešanja. Bilo je jedno vreme nekih problema sa Vertigom i kroz veliku svađu sam ih naterao da shvate moj položaj – koji je otprilike išao ovako „Imam 31 godinu i dosta mi je bilo zajeblavanja sa klinačkim sranjima“, tako da su se stvari sredile. To je bilo u ranim danima sa Vertigom – tad me još nisu znali i bilo je potrebno da se neke stvari izvedu na čistac. Od tada nije bilo problema, niti očekujem da će biti. Radi se o inteligentnim ljudima, koji daju sve od sebe – dva moja urednika, Stjuart Mur i Aksel Alonzo su najbolji u svom poslu. Vertigo je mnogo podcenjen – ko drugi se bavi isključivo pokušajima da tržištu ponudi inteligentne stripove za odrasle? Niko živi. Mislim da je Vertigo sada u poziciji kada mogu samo da ojačaju. Imao sam neke probleme sa Wildstorm-om kada ih je DC otkupio, pošto je DC je pokušavao da potera Wildstorm stripove po svojim pravilima. Smanjena je količina nasilja, sada imam 'ograničenje kopiladi' – Mislim da sada smem reč 'kopile' da upotrebim samo tri puta po epizodi. To je vrlo iritirajuće, ali za sada to trpim. Biram svoje bitke. Kako se snalazim sa ometanjima što stižu od biznismena? Otkazom. Nemate predstavu koliko novca gube na taj način.

PRESSING: *Koliko misliš da je ozbiljan problem cenzure u stripovskoj industriji?*

ELIS: Prilično. Čak i u Vertigu, imamo ograničenja što se jezika tiče. Oni tamo mogu da budu tako subjektivni i glupi. Neke od tih stvari jednostavno imaju veze sa Američkom kulturom; reč "cunt" (pizda) se u Londonu koristi praktično kao zarez, ali shvatam da u Americi baca ljude u Bog zna kakav šok. Svakako da se ne slažem sa takvom cenzurom, ne slažem se sa jezičkim ograničenjima. Proveli smo strašno puno jebenog vremena sa ovim jezikom, i kao pisci bi trebali da imamo pristup celom jeziku, od reči "bum" do reči "cunt". Sve manje od toga je zločin prema kulturi.

PRESSING: *Napisao si epizodu Hellbazer-a vezanu za nasilje u školama i DC ju je zabranio. Isto tako, nekoliko kompanija u raznim medijima su odložile, ukinule ili promenile projekte vezane za teroristički napad u Nju Jorku jedanestog septembra. Da li smatraš da su to prave odluke ili da bi autori trebalo da imaju više slobode kako bi se bavili tim temama? Da li negde treba povući crtu?*

ELIS: Naravno da se radi o pogrešnoj odluci, zato sam i prestao da pišem taj strip. Razumem zašto su doneli tu odluku, iako se ne slažem sa njom, oni ipak poseduju prava na *Hellblazer*-a i njihovo je pravo da odluče šta će biti rađeno sa njihovim stripovima. Crta koju treba povući ne postoji. O svim tim stvarima treba da se priča na otvoren, racionalan način, pre nego što

dođemo do epizoda u kojima se Batman rve sa Osamom Bin Ladenom na ulicama Gotama.

PRESSING: *Tvoja epizoda Hellblazer-a "Shoot" je skoro postavljena na Internet.*

ELIS: Da, nelegalno.

PRESSING: *U svakom slučaju najverovatnije neće dugo tamo stajati. Zanima me da li sada kad je prošlo neko vreme imaš neki novi pogled na tu cenzuru koji možeš da nam ponudiš i da li ima šanse da će tvoje epizode, koje su uzgred bile sjajne, ikada biti sakupljene u kolekcikciju?*

ELIS: Da budem iskren, mislim da bi posle "Shoot"-a više voleli da ne postojim. Da su hteli da je stave u kolekciju, uradili bi to do sad, zato što su se pojedinačne epizode dosta dobro prodavale, strip je zadobio dosta pažnje i onda je "Shoot" svima iskomplikovao život. Niko nije stvarno želeo da razmisli o tome šta je ta epizoda imala da kaže da kaže.

PRESSING: *Žao mi je zato što mislim da je to verovatno najjača epizoda koju si uradio, uspeo sam da je nađem na Internetu i oborila me s nogu. Naterao sam verenicu koja ni ne čita stripove da je pročita, posadio sam je naprosto. Jednostavno se radi o jednoj od onih stvari koje želite da prenesete dalje, ali ne mogu zato što je nisu pustili u prodaju. Znači, još uvek se ne nadaš da će je objaviti?*

ELIS: Ne, ne. Radi se o poruci koju niko u mas medijima ne želi da čuje, a koja je "Nemate Koga Da Krivite". Nisu krive video igre ili TV i filmovi ili bilo šta drugo što Džo Liberman ove nedelje želi da eliminiše iz ljudske kulture. Radi se o dva klinca koji su sedeli u podrumu i pravili bombe. I činjenica je da niko neće razumeti kako je došlo do pucnjave u srednjoj školi Kolumubin, i zašto će takve stvari nastaviti da se dešavaju dok ljudi. Ne. Počnu. Da. Pričaju. Sa decom. A to niko, naprosto niko nije uradio, znaš? Pretvaranje svega u religiju takođe nije rešenje. Mislim, cenim ja što vi patite zbog mrtvog deteta, ali proglašavanje njega za sveca i mučenika takođe nije rešenje. Pričanje sa detetovim drugovima i otkrivanje šta se do đavola događa u njihovim mozgovima i zašto klinici dok se to dešava samo stoje i...

PRESSING: *Klinci se uopšte ni ne čude što se to desilo.*

ELIS: Da! Da. Niko ne priča o tome, a to je ono na šta se „Shoot“ odnosio i to je ono što niko nije želio da čuje. U konačnoj analizi, nikome nije stalo da to čuje.

PRESSING: Šta možeš da nam kažeš o svojim epizodama Authority-a? Kako bi ga prepričao u jednoj rečenici?

ELIS: Uništavanje privatnog vlasništva u gigantskoj razmeri. Radilo se o superherojskom stripu koji je napravljen u formatu filma, u kome bi 200 miliona dolara potrošeno na specijalne efekte, kao što bi ga producirali Džeri Brukhajmer sa scenarijom koji su potpisali Silvester Stalone, Sesil Bi DeMil i Timoti Liri. Brajan Hič (crtač) i ja nismo mogli da je učinimo većom, lučom i lepšom. Ako tinejdžeri žele da čitaju stripove o superherojima, onda bi oni trebali da budu ovakvi – puni adrenalina, čudnih stvari i dizanju u vazduh velikih građevina. I što da ne?

PRESSING: Da li ikada priželjkuješ da prekineš sa radom na pisanju supeheroja i “standardne” stripovske fikcije?

ELIS: Da, i to uskoro. Nisam (niti sam to kad bio) veliki fan superheroja. Morao sam da naučim kako da ih pišem. Iako sam našao jednu ili dve niše tog podžanra u kojima mogu da uživam i koje mogu da koristim, užitak sve brže bleđi. Naprosto nemam tu tinejdžersku energiju koja je potrebna da se unese u podžanr i nemam snage da je foliram. Pretpostavljam da bi uspešno pisao superherojske stripove u svojim tridesetim i četrdesetim, moraš da ili imaš oštećenje mozga – Grant Morison i Alan Mor mi tu padaju napamet – ili da budeš infantiln. Grant, Alan i nekolicina drugih pišu odlične superherojske stripove zato što su ljudi i ta bolesna energija napaja njihov rad. Suviše veliki broj ostalih mi izgledaju kao zbunjeni, ostareli pisci šarlatani koji vampirski žive na račun mladih. Ne bih želio da postanem stripovska verzija Arta Linkletera. Ili klovna Krastija. U narednih par godina, manje-više ću napustiti žanr superheroja (imam par sjajnih ideja koje bih želio da zažive, ali predstavljaju izuzetke od gorepomenutog pravila). Ušao sam u svet stripa kao pisac isključivo stripova za odrasle i od tada svom silom pokušavam da im se vratim. Ovog puta je razlika u tome što ću (nadam se) imati prokletu publiku...

PRESSING: Zadnje što si imao da kažeš o superherojima rekao si u Planetary-u. Šta ti taj projekat znači? Zašto si se odlučio da mu pristupiš kao pisanju neke vrste destilovane enciklopedije superherojskog žanra?

ELIS: Da bih izbacio pet godine istraživanja iz glave. Postajao je period u američkim stripovima, koji srećom vidim da prolazi, u kome si, da bi ljudi postali svesni bilo čega što radiš, morao da pišeš superherojske stripove. Nikada nisam mnogo čitao superheroje, tako da sam žanr morao da istražujem prilično detaljno kako bih ih pisao kako treba. Tako da mi je sada glava puna tog đubreta, a uz to sam bolno svestan činjenice da su stvari koje su u početku privlačile ljude žanru superherojskih stripova sada potpuno nestale iz tog žanra. Ideja iza Planetary bila je dakle da izbacim sve te gluposti iz mozga i na stranu stripa, kao i da pokažem ljudima zašto je taj žanr tako dugo opstao. To su ti kvalitete koji su u startu zainteresovali ljude. Vidite li sad šta ste izgubili kroz svo ovo ukrštanje? Pogledajte šta je neverovatno predimenzioniranje jednog podžanra prekrilo i ostavilo iza sebe.

PRESSING: Mnogim Amerikancima reč strip budi slike superheroja i njihovih kostima pre nego gomile albuma sa raznovrsnim temama koji izlaze u Evropi. Da li je možda suviše kasno da se ovo promeni? Je li to potpuno beznadežan poduhvat? Treba li ikoga da bude briga?

ELIS: Ja sam jedan osnivača i konsultanata na sajtu www.artbomb.net koji pokušava da se direktno pozabavi s tim. Mislim da se samo na jednom mestu na sajtu pominje reč superheroj. To pokazuje širinu radova koji su dostupni u formi grafičkih romana u Americi. Zna li ko dolazi na sajt? Ljudi koji ne čitaju stripove. Ljudi koji ne čitaju časopise ili ne posećuju stranice na internetu. Postoji talas ljudi koji dolaze uglavnom sa koledža, iz književnih magazina i medijskih časopisa, koji su otkrili stripove kroz stvari kao što su Sandman, Jimmy Corrigan ili Ghost World, koji su jedva bili svesni stripova pa čak i kao tih superherojskih stvari. Stvari se menjaju. Razlog što se to odvija sporo je u tome što tvrdokorni fanovi komercijalnih stripova vide bilo kakvu promenu, ili priču o promeni, kao direktan napad na njihovu nedeljnu nabavku stripova o perverznicama u kostimima. Možda je beznadežan pokušaj da se stvari promene, ko zna? Možda će se promene jednostavno desiti, kako ljudi koji vole da čitaju sranja umru od starosti i preostanu samo ljude sa mozgovima koji zapravo funkcionišu. Nemam pojma.

PRESSING: Stripovska ‘industrija’ je izgleda u klozetu, kao i sve druge vrste zabavne ‘industrije’ sa eventualnim izuzetkom filma, koji ne gubi novac u toj meri kao ostali. O čemu se radi? Sve te stvari vode idioti? Nude đubre publici koja nema novca da ga plati? I da li bi ljudi koji pokušavaju da rade kao istinski „umetnici“ uopšte trebalo da se potresa oko svega toga?

ELIS: Veliki problem sa stripovima je to što se devedeset posto stvari radi u superherojskom žanru, a naprosto ne postoji dovoljan broj ljudi zainteresovanih za taj žanr da bi opravdali tako jaku produkciju. Polako ali sigurno, superheroji idu putem vesterna. Što opet ne biste mogli da zaključite da posetom prodavnici stripova, što stvara druge probleme. Ljubitelji stripova koji znaju da se ono što ih zanima nalazi u mestu koje inače izgleda kao prodavnica brošura za ljude kojima su fetiš helanke, idu u prodavnice stripova isključivo sa planom kupovine. Ljudi koji ne znaju šta bi tačno kupili od stripova teško da bi ušli u takvo mesto, što je sasvim prirodno. Zamisli da u glavnoj gradskoj knjižari reklamiraju samo romane o medicinskim sestrama (i to one vrlo umerene). Koliko novih ljudi će tu zalutati? Ono što hoću da kažem da većina ljudi ne zna da postoji raznovrsnost žanrova i načina pripovedanja u medijumu stripa. I pošto ne znaju, neće otići u prodavnicu stripova da vide šta sve tu još postoji. To znači da se većina posetilaca prodavnice stripova ubraja u smanjujuću i sve stariju publiku koja voli superheroje. Nisu za to krive prodavnice stripova same po sebi; oni uglavnom prodaju ono što im stiže. Dobijaju malo ili nimalo pomoći od većine izdavača za promovisanje projekata van superherojskog žanra (svaka čast DC-u za solidno guranje Transmet-a... Samo imaj na umu da sam ja sam pisao većinu promotivnog materijala). Jako malo ljudi se stvarno trudi da dovede nove čitaoce u prodavnice stripova sa ciljem da otkriju mainstream ili stvari koje se rade u drugim žanrovima. Da li je ovo briga istinskih umetnika? Mislim da jeste. Nema izgovora za nezainteresovanost da se nauči makar ponešto o procesu proizvodnje i distribucije svojih stripova. Ako te ne zanima da komuniciraš sa što većom publikom, onda pišeš za fioku – što znači da uopšte nisi pisac.

PRESSING: Šta će se desiti kada kolektivni period koncentracije smanji do te mere da ne možemo da odgledamo film od 90 minuta ili pročitamo strip od 22 strane?

ELIS: Neće se desiti. Znam da zvuči urnebesno optimistično, ali filmovi prosečno traju sve duže, raste prodaja albuma u odnosu na singlove koji su doživeli krah,

zadržala se forma jednočasovne epizode TV drame, sapunske opere nikuda ne odlaze, a sem toga i važni i popularni stripovi današnjice pričaju svoje priče u dužoj formi. Kolektivni period koncentracije se drastično smanjio samo na polju politike. Hvala Bogu na kratkim vestimal! Sačuvaj Bože da neko stvarno zaželi da dublje razume neku temu.

PRESSING: *Jedan si od retkih autora koji govori tako otvoreno i jasno o tome kako naći nove načine da se privuku 'ljudi sa strane', da im se stavi do znanja da su stripovi vredna umetnička forma, da u njima mogu uživati kao i u filmu, pesmi ili video-igri. Rekao si 'ne' superherojskoj diktaturi (u petoj tački grandioznog Manifesta jednog matorog gada), 'ne' serijalizaciji i 'da' grafičkim romanima i 'raznovrsnosti u stripovima'. Kako misliš da će budućnost stripova izgledati?*

ELIS: Dosta toga će zavisiti od izdavača koji će uspostaviti distribuciju stripova u knjižarama, pomera se industrija ka formatu grafičke novele kao standardnoj formi za stripovski rad, radilo se o stripovima u originalu namenjenim za takvo izdavanje ili serije mesečnih svesaka sa početkom i krajem koja će na kraju biti sakupljena u kolekcije. Stripovi koji se prodaju u knjižarama su, velikom većinom, van superherojskog žanra. Mislim da ulazimo u fazu... I to zaista može biti samo jedna faza, period tranzicije... U kojoj prodavnice stripova postoje samo da bi zadovoljile apetite fanova superheroja i nostalgicare, dok se prave stvari odvijaju na drugim mestima. Prodato je 135.000 kopija *From Hell*-a – da li misliš da su se sve prodale u prodavnicama stripova?

PRESSING: *Još jedno šašavo pitanje: da možeš da ubiješ bilo koji lik u stripu (pazi, trajno) – ko bi to bio, kako i zašto?*

ELIS: Spajdermen.

PRESSING: *Stvarno?*

ELIS: Vidiš, Spajdermen je lik za decu. On ih uči groznim lekcijama. Postaje jači kad dobije više pažnje. Spajdermenov ujak je ubijen zato što ga je mrzelo da makne dupe i uhvati provalnika koji je protraćao pored njega, pošto je opljačkao stan neke starice. Ispostavlja se da isti provalnik ubija ujka Bena. "Ali sve je okej pošto on sada zbog toga razume odgovornost." Radi se o groznom karakteru za decu. Uči ih užasnim životnim lekcijama. Malog kućinog sina treba istrebiti. Ako ćeš raditi lik za decu, ako ćeš raditi dečije stripove, radi ih kako treba. Mislim, najbolja stvar za decu na komercijalnom tržištu danas su *Powerpuff Girls*. Uči ih svim pravim lekcijama. Mislim, super su, spasavaju ljude...

PRESSING: *A opet su dovoljno subverzivne da i ti i ja možemo da uživamo u njima.*

ELIS: Tako je! One spašavaju ljude i rade sve prave stvari i imaju probleme ali razmišljaju o njima i rešavaju ih (što je bitno) umesto da prosto dođu i kažu 'O Bože, umro mi je ujak, sad mi je jasno.' *Powerpuff Girls* uče devojčice lekciji da su u stvari svi muškarci beskorisni. Da žene vode svet. Moja devojčica ih obožava i ja sam srećan zato što to gleda, pošto je uče vrlo važnoj lekciji.

PRESSING: *Da li si uzrujan ili razočaran koliko malo žena – u Americi barem; ne znam za Evropljane – koliko malo njih čita stripove, ili uopšte stvara stripova? Da li si ikada svesno ciljao na publiku? Ako jesi, da li ćeš ili da li si se ikada obraćao baš ženskom delu publike?*

ELIS: Pa, nikad se ne trudim da ciljam na publiku. Ja sam svoja publika. Pišem stvari kakve želim da čitam. Ako se još nekome sviđaju i misle da su super, to je sjajno. Ali ja sam sam sebi publika. Pišem za sebe. U svakom slučaju, stripovi kao što je *Transmet* imaju širu publiku nego skoro bilo koji drugi. Potpisivao sam stripove u Nju Jorku i na svakih deset osoba bila je po jedna devojka. I tad mi je bilo zabavno pošto većinom kad potpisujem dolaze momci sa devojka koje im nose stripove i gledaju ih sa pogledom koji kaže 'Dragi, možemo li sad konačno da odemo u kupovinu?' U Nju Jorku, uvek vidim tipove koji vise oko vrata dok im devojke i dete dolaze kod mene da im potpišem stripove, a oni (momci) govore, 'Možemo li sad da krenemo? Da odemo do bara, da gledamo sport? Šta radimo ovde? Ovo je samo neki lik!'

PRESSING: *Kolekcionare više boli dupe za stripove, čitaoce JOŠ UVEK ne. Zašto bi ove naše američke ovce trebalo da čitaju stripove?*

ELIS: Stripovi su samo reči i slike, samo još jedan način da se ispriča priča. Oni su najčistiji od svih vizuelno narativnih medija, zato što se manje ljudi nalazi između autora i publike, tako da autorov glas ne

prigušuje 500 izvršnih direktora...

PRESSING: *Tako je, bez mešanja birokratije.*

ELIS: Da. Nema nikakvih filtera. Maltene je čista forma pripovedanja kao i proza. Čak je i stariji medij od filma..

PRESSING: *Konačno, da Spajder Džerusalim živi i piše danas, šta bi ga najviše iznerviralo (pored dosadnih novinara kao što sam ja)?*

ELIS: Uzeo si mi reč iz usta... Nedostatak hrabrosti u javnom životu; gde se čak i aktivisti ovih dana vuku i odmeravaju šta žele da kažu, uljudno čekajući da im se neko obrati. Da je Spajder živ danas, verovatno bi bio u kolibi u Koloradu i pravio bombe.

PRESSING: *Šta misliš da moramo da naučimo da bi preživeli ovaj svet koji smo stvorili?*

ELIS: Postoji nešto što se zove istina. Objektivna, nepobediva, vredna istina. Ne dopustite da ljudi unište koncept istine time što će je učiniti relativnom. Istina... U ljudskim odnosima ništa nije kao što izgleda. Moj rad se bavi tom idejom.

Sastavljeno iz intervjua koje je Voren Elis davao Monteu Vilijamsu, Majklu Oliveri, Rajanu Kalbergu, Goranu Karlsviku i Smoki Menu.

Preveli: Marko STOJANOVIĆ i Vanja MISKOVIĆ

strana 29: tabla iz stripa Authority

strana 30: tabla iz stripa Transmetropolitan

strana 31: tabla iz stripa Global Frequency

strana 32: tabla iz stripa Planetary

strana 33: tabla iz stripa Hellblazer

AND THAT'S ABOUT ALL YOU CAN HOPE FOR: THAT, IN THE DEATH, YOU DO YOUR BEST TO BE HUMAN. DO YOUR BEST TO DO THINGS RIGHT.

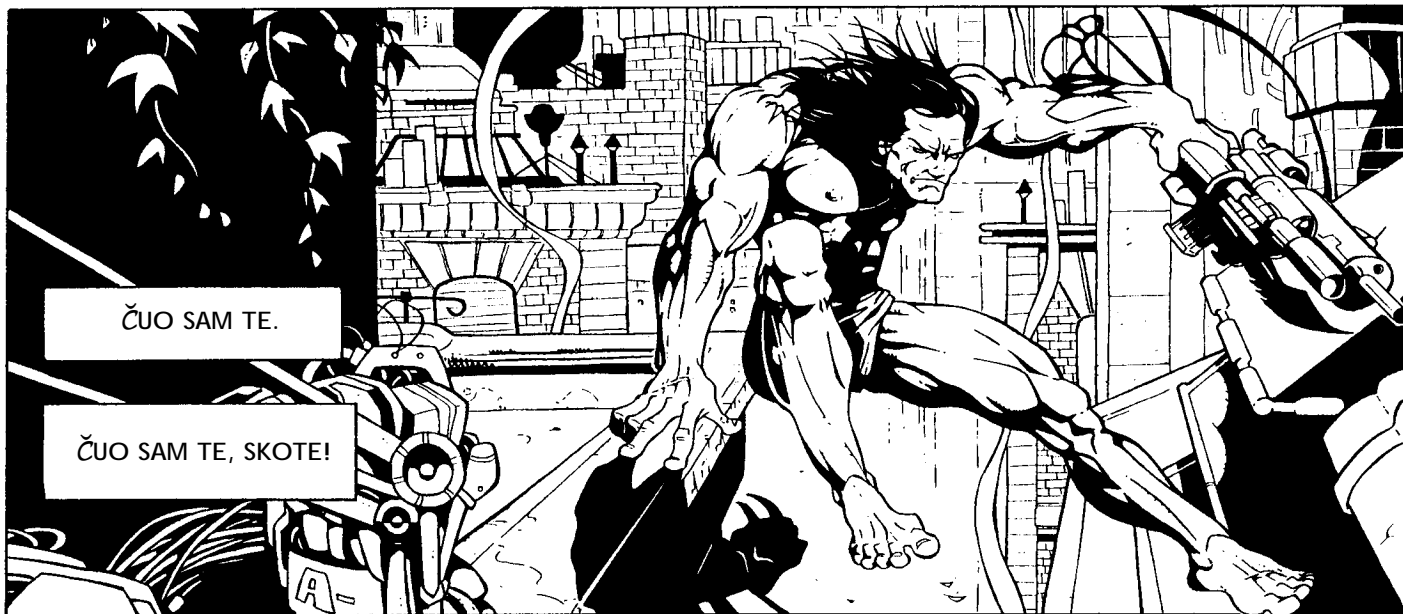

MY NAME'S JOHN CONSTANTINE, AND HERE I STAY, HAUNTED BY LONDON.

AND LONDON, HAUNTED BY ME.

END

ČUO SAM TE.

ČUO SAM TE, SKOTE!

Enemy

MI SLI O SI DA KNJAVAM,

ALI SAM TE ČUO.

ČUO SAM TE JAKO DOBRO.

I ... SAD SE
SPREMI ,

DI SAČU TI ZA VRATOM!

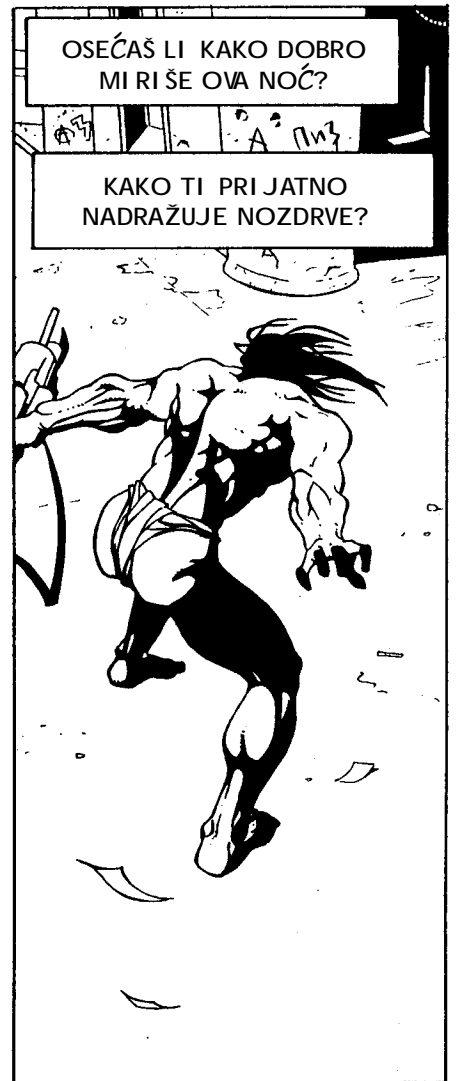

U VAZDUHU SE OSEĆALA JEZA

ZBOG TVOG JEBENOG ZVUKA

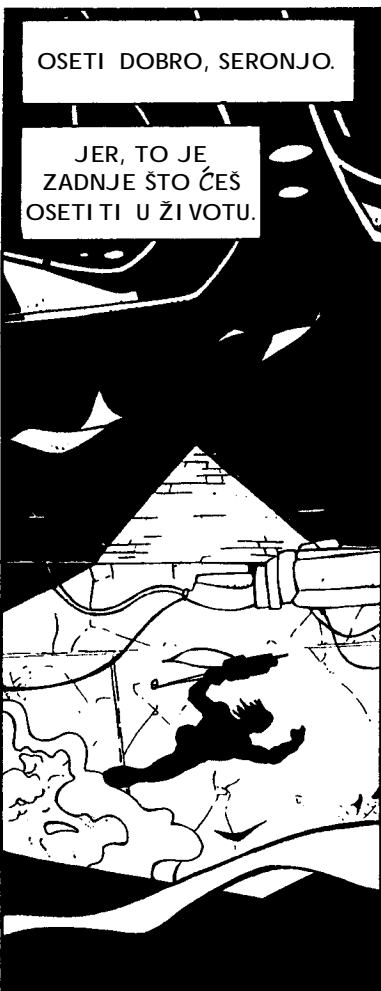
ZVUKA POKVARENOG MOTORA

TVOG ZVUKA!

OSEĆAŠ LI KAKO DOBRO
MI RIŠE OVA NOĆ?

KAKO TI PRIJATNO
NADRAŽUJE NOZDRVE?

OSETI DOBRO, SERONJO.

JER, TO JE
ZADNJE ŠTO ĆEŠ
OSETI TI U ŽIVOTU.

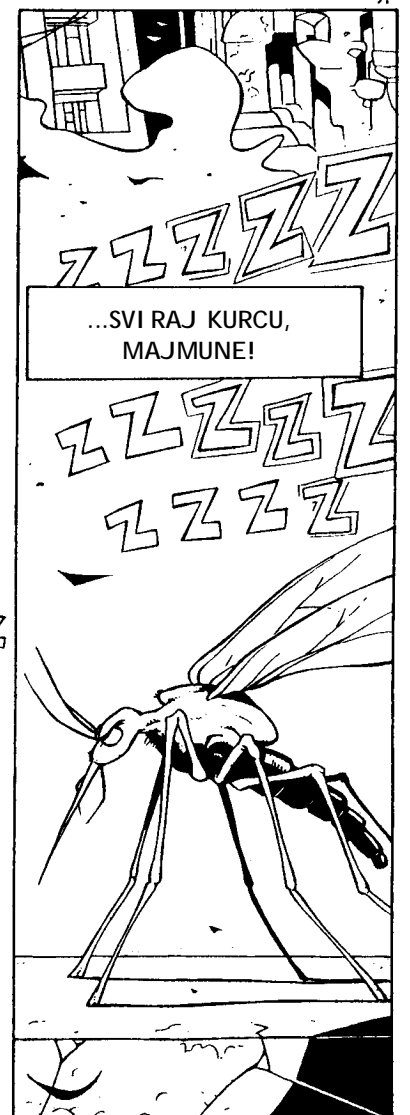

U TO MOŽEŠ DA SE KLADIŠ!

MOŽEŠ URADI TI ŠTO
GOD HOĆEŠ... ALI MI
NEĆEŠ POBEĆI ...

NE OVOG PUTA...

I ĆI ĆU ZA TOBOM,
NA KRAJ SVETA...

JEBENI KOMARCU!

JE LI BOLELO, SERONJO!?!
4.

KRAJ

TRANSMETROPOLITAN

LATE EDITION

the creation of those who...

THE YEARS OF THE BASTARDS

Nešto kao uvod. Lično. O stripu, generalno.

Zvuči preterano sentimentalno - da ne kažem maloumno - ali sam posle čitanja *Transmetropolitan-a* danima imala želju da kleknem i sa suzama u očima zahvalim Bogu što mi je dao to iskustvo. Možda i da prinesem koju krvnu žrtvu. Ja, inače, nisam vernik.

Možda najneverovatnija stvar u vezi sa ovim stripom je sama činjenica da on ipak *nije* moja lična fantazija, san koji je, što reče Emily Bronte, zauvek promenio boju moga uma, nego da POSTOJI. Neko je *actually* nacrtao (Derik Robertson) i napisao (Voren Elis) *Transmetropolitan*. Vlažni san paranoika, anarhista, ljubitelja Umetnosti i depiliranih muškaraca, zamislite, fizički postoji u ovom svetu. Hic et nunc. I MNOGO JE DOBAR!!!

Sad, strip može da bude dobar na razne načine, ali se sve svodi na čvrstu priču i/ili dobar crtež. *Transmetropolitan* ima i jedno i drugo. I mnogo toga preko! Ukratko: strip je VIZUELNO SAVRŠEN, i to onako, hollywoodski, u technicoloru, osvežavajuće oslobođen ideje da crtež mora da bude crno-beo i totalno nejasan (bukvalno) da bi bio umetnost (Najzad, samo jedan je Pratt.). Robertson toliko pažnju posvećuje detaljima da sam u iskušenju da ga nazovem strip-naturalistom, mada bi nas to odvelo na pogrešnu stazu: ali obratite samo pažnju na Spajderove tetovaže! Ili na čudesnu scenu gde se magla od gradske prljavštine i izduvnih gasova pretapa u jutarnju maglu na Spajderovoj voljenoj planini. Ma, svaka sličica će dokazati ovu tvrdnju. Direktna ishod jednog ovakvog crtanja je, sasvim očekivano, velika *životnost* stripa. Pa vam Spajder onda dođe nešto-kao-Bože-me-oprosti prijatelj. Sasvim stvaran. Opasno ubedljiv.

Voren Elis je, s druge strane, *genijalan* u kreiranju priča koje bi se, da su filmovi, kretale u rangu od noira do melodrame, sa, na momente, stvarno *krvavom* akcijom. Priče, stručnije - epizode, imaju početak, sredinu i kraj, smisao, i staromodnu strast za, i veru u, reči. Dakle, više nego što bi se moglo reći za većinu modernih tzv. pisaca, scenariste i da ne pominjemo. Sam jezik stripa je fascinantan i zavređuje ozbiljnu analizu, a pre svega divljenje - takva kombinacija brutalnog realizma, fenomenalnih psovki ('Damn your ovaries' - lični favorit!), poremećenog humora i poezije (u *svakom* relevantnom smislu reči) se toliko retko sreće da se opet nameće ideja o Božjem daru.

Ali to nije sve! Ono što *Transmetropolitan* izdvaja iz gomile stripova nije samo sigurna ruka Derika Robertsona i verbalna veština Vorena Elisa, mada bi i to bilo više nego dovoljno. Postoji još nešto u ovom stripu što bukvalno ostavlja bez daha, a zove se socijalna i politička osvešćenost, nož-britka društveno-politička kritika, zdrav i prelep cinizam, i duboko ispod svega, donekle neprimetna na prvo čitanje, strasna vera u pravdu, u neophodnost borbe za pravdu, koja je već sama po sebi neverovatno utešna - jer pretpostavlja da pravde ima. Znači, ma koliko zvučalo čudno, opet smo u svetu heroja, usred arhetipskog rata između dobra i zla. Samo nam se u međuvremenu desio postmodernizam, pa je naš heroj i borac za pravdu niko drugi do gospodin Jerusalem.

Ladies and Gentlemen, Mr Spider Jerusalem!

Ceo *Transmetropolitan* serijal - pedeset epizoda - se vrti oko Spajdera Jerusalema. Ko je on? Ako ćemo lično - čovek od kog sam naučila prosto prošlo vreme glagola 'shit'. Ili, čovek koji mi je spasio život. Što, ruku na srce, i ne objašnjava mnogo. Da probamo malo drugačiji pristup.

Spajder je ludak - u medicinskom smislu reči - na raznoraznim drogama, paranoik ubeđen da je Bog, da ne može da umre, da je "sexier than Buddha and harder than Jesus" (sic!), ego-manijak bez ijedne dlačice na telu, beznadežno navučen na cigarete, čovek koji se iz kome budi sa krikom "drugs are good for me!", i ljubitelj mačaka, što mi je najteže da shvatim. Uz to je novinar koji piše najotrovniju kolumnu u Americi iz nimalo daleke budućnosti. Kolumna se zove "I hate it here" (zvuči poznato?).

Ili, neka se sam predstavi: "Hi! I'm Spider Jerusalem. I smoke, I take drugs, I wash every six weeks. I masturbate constantly and fling my steaming poison semen down from my window into your hair and food." Itd. Heroj i borac za pravdu? I to kakav!

Kad ne posećuje svoj ormarić sa lekovima, Spajder nas vodi u šetnju metropolom i otkriva deo po deo odvratnog sveta budućnosti, koja je, u trenutku dok ovo čitate, već počela. Kakvi su to delići? Ljudi koji se odriču svog tela da bi "živeli" večno kao

– pazite – kompjuterski virus (Najsavršeniji način da se izbegnu zamke gnisne telesnosti, priznaćete!). Agresivne tv-reklame (pleonazam?) koje slave, između ostalog, ebola-kolu – piće koje vam izgrize pola lica – idiotizam inače promovisan od strane televizije sada uzdignut na nivo društveno itekako poželjnog mazohizma.

Pa onda narkomanija, prostitucija, siromaštvo, nepravde koje ne mogu ni da nabrojim, verske sekte, religijske vođe koji snabdeavaju političare kurvama, svet u kome je ama baš sva lepota podvučena bedom: *“for every beautiful woman stopping to feel the sun on her face and every child dancing in the clean rain, there’s a kid living in its own shit in a dumpster somewhere while Daddy sells his ass for milk money, tanks breaking down unwanted houses just to stop homeless people squatting there...”* Svet u kome je sve što je REALNO ili makar samo POTENCIJALNO SUBVERZIVNO posredstvom televizije svedeno na neuznemiravajući crtani film ili pornografiju.

“Today I’m in a place where mentally ill people are dumped out of the care they need, on the poverty-areas that you never see, unless you’re out collecting garbage for your makers. These are their stories.” Svaka epizoda - jedna od milion razglednica vrlog novog svijeta. Daleko najstrašnija je epizoda br. 40, jednostavno nazvana *“Business”*, u kojoj Spajder beleži priče osmogodišnjaka koji se prostitušu, i koji se svojim mušterijama, a njih ima, nude jednom jedinom rečju: *“business?”* Epizoda u kojoj je paradoksalno rečeno baš SVE što o ljubavi, roditeljstvu i odgovornosti treba da se zna.

Da li se sećate kvalifikacije Robertsonovog crteža? Vizuelno savršenstvo, Hollywood, technicolor itd. E, sad, zamislite svu tu bedu, nesreću i devijacije (kojima bi kompliment bio nazvati ih seksualnim) u technicoloru, sva ta izbezumljena, zgrčena lica, sve te prazne oči, sav taj *new scum* zamrznut kao na nemilosrdnoj fotografiji, i shvatite zašto je *Transmetropolitan* okarakterisan kao socijalno-politički osvešćen strip. Ne samo zbog surovog eksponiranja svih gadosti i zločina, nego i zbog spremnosti da se postave ona nezgodna pitanja, da se locira odgovornost, da se nedvosmisleno kaže ko je kriv. A odgovornost, gle čuda, leži u političkom vrhu. Bukvalno u VRHU.

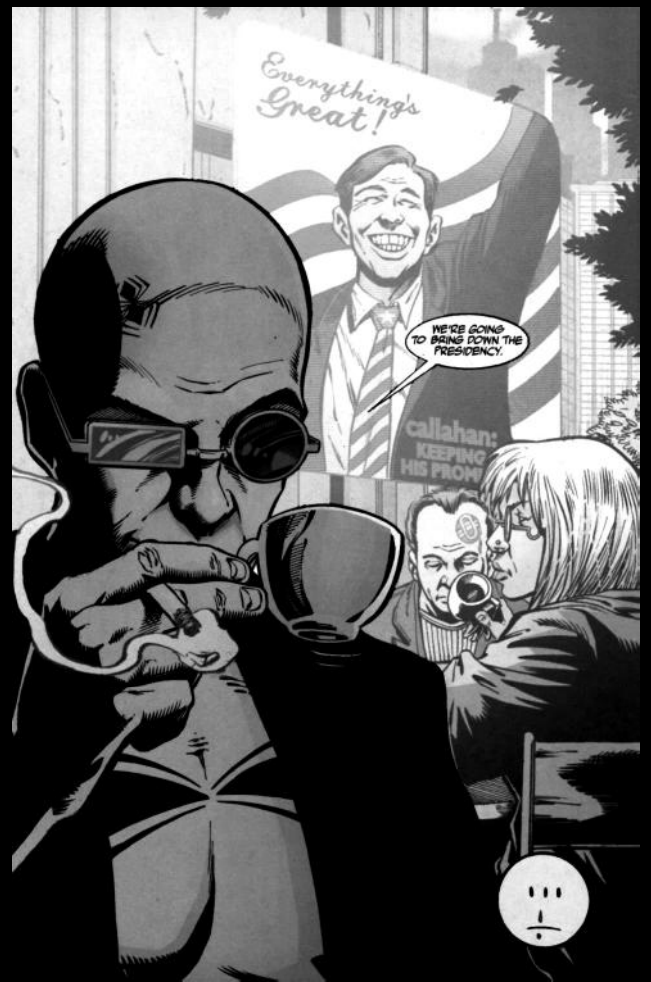
Naime, teza je bila da je Spajder, baš takav kakav je, heroj uvučen, svim srcem i otrovnim jezikom, u arhetipsku borbu dobra i zla, gde on, teško je u to poverovati, predstavlja dobro. Okosnicu stripa u stvari čini sukob našeg heroja i, ni manje ni više, PREDSEDNIKA AMERIKE. Predsedniku je nadimak *Smiler*. Predsednik voli da kidna muvama noge. Vara svoju ženu (kakav predsedan u američkoj istoriji!). Drka u američku zastavu (!). Servira osmehe uz politička ubistva. Ne preza od šamaranja Spajdera, u trenutku kad se već zna da je ovaj teško bolestan. Naređuje masovni pokolj studenata. Svaki njegov gest odaje patološkog sadistu, koji je uz to jezivo inteligentan i sposoban da manipulira masom. I voli vlast - kad mu opadne popularnost on prosto naredi ubistvo svoje supruge da bi kao ucveljeni udovac dobio podršku birača. Spajder se protiv ovog čudovišta bori inteligentnim, beskompromisnim i nadasve strastvenim (strast i inteligencija nisu međusobno isključive kategorije) tražanjem za ISTINOM i prezentiranjem iste javnosti, koje će naravno mnogo da ga košta. Ali čoveku njegovo ludilo, vera i strast u početku ne daju da se plaši: posle je ionako kasno. *“Cranky, miserable bastard”* samoinicijativno postaje sinonim za istinu i dodaje potpuno neočekivana značenja reči ‘novinar’. Obratite pažnju na STAV:

“Let him know we can beat him up, let him know we could have killed him, let him know we can destroy him, let the fear shrivel him up. Fuck that. I’m not afraid of them. They’re afraid of me. They’re afraid of the truth.” “Oni” su mašinerija javnih i tajnih službi koje stoje iza Predsednika. “Oni” zaista mogu u svakom trenutku da unište Spajdera na načine koje je mučno i zamišljati. A ovo njegovo drsko-dečje *“fuck that”* nije hrabrost – ovo je L-U-D-I-L-O. Preko potrebno, ponekad.

Dok nije počeo da plaća zbog ovakvog stava, Spajder je bio nepodnošljivo američki self-righteous. Kad mu je postavljena dijagnoza i deadline od godinu dana, kad je započela dvostruka borba: za istinu i za još-samo-malo-vremena-da-završim-stvar, transformisao se u klasičnog tragičnog heroja. Što znači da, ako ste ljudsko biće, poslednjih desetak epizoda NE MOŽETE da čitate bez grča. Što, opet, ne mora da bude loše, samo po sebi, pod uslovom da doživite katarzu. Ako je ne doživite, osvajate besni, više nego što vam treba svesni stvari od kojih vas boli glava, i/ili srce, i/ili želudac, i definitivno promenjeni. Naravno da neću da vam ispričam kraj.

Channon, Yelena.

Gorepomenuti grč je najjači u scenama Spajderovog opraštanja, koje, naravno, niko ne zove tako, sa svojim *“filthy assistants”*. Da, čak ni on ne može sve sam. Ima pomoćnike! Jedna je visoka plavuša sa fenomenalnim grudima (Channon), druga je niska i crna (Yelena). Jedna je bivša striptizeta (pogodite koja!), druga govori

sedam jezika i dozlaboga je neurotična (preterana obrazovanost, očigledno). Obe prelepe, prepametne, obe osvežavajuće vulgarnе, kako to samo žene mogu da budu – obratite samo pažnju na Jelenin opis Spajderovih pantalona – bolesno!!! Obe lude koliko i on. I obe vezane za svog “gazdu i Boga” kombinacijom ljubav – mržnja. Koja se sve jasnije kristališe u čistu, neočekivanu (a u stvari neizbežnu), ljubav kako godine prolaze. Na sve tri strane.

Nažalost, nemoguće je na ovom prostoru adekvatno odati poštu pameti, mudrosti i ljubavi koje su autori stripa uložili u stvaranje *ovakvih ženskih* likova. Mogu samo da kažem hvala, hvala, hvala.

Closing time. Opet lično.

Spajderova strast deluje kao katalizator neverovatnih hemijskih reakcija u mozgu i srcu, i to ne samo kod Jelene Rosini. Ovo je spisak svega što sam ponovo otkrila/osetila čitajući ovaj strip:

Vera u jezik, u snagu reči, u Istinu, bez ironije, u mogućnost dolaženja do nje. Nije sve samo interpretacija.

Moralna lepota strastvenog pljuvanja moćnika, *narocito* kroz razbijene zube.

Odbijanje kompromisa, i, kao rezultat, sačuvana čistota (ne nužno i život) u svetu koji je, uprkos Bonuxima i Arielima, strašno prljav.

Saznanje da Pravda postoji uprkos svim iskušenjima, i za koju se samo treba boriti, žrtvujući, na primer, svoj um.

I, meni najvažnije, insistiranje na zaboravljenj ljudskosti.

“These are the new streets of this city, where the new scum try to live. You and me. And here in these streets are the things that we want: sex and birth, votes and traits, money and guilt, television and teddy bears. But all we’ve actually got is each other. You decide what that means.”

Volim ga.

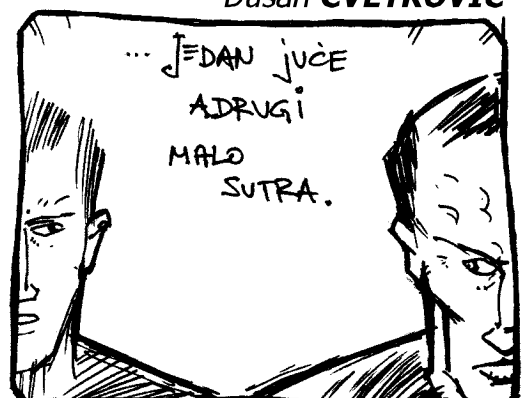
Miloslav BANKOVIĆ

Nebojša BAČIĆ

Dušan CVETKOVIĆ

KRAKOV, KRAKOV

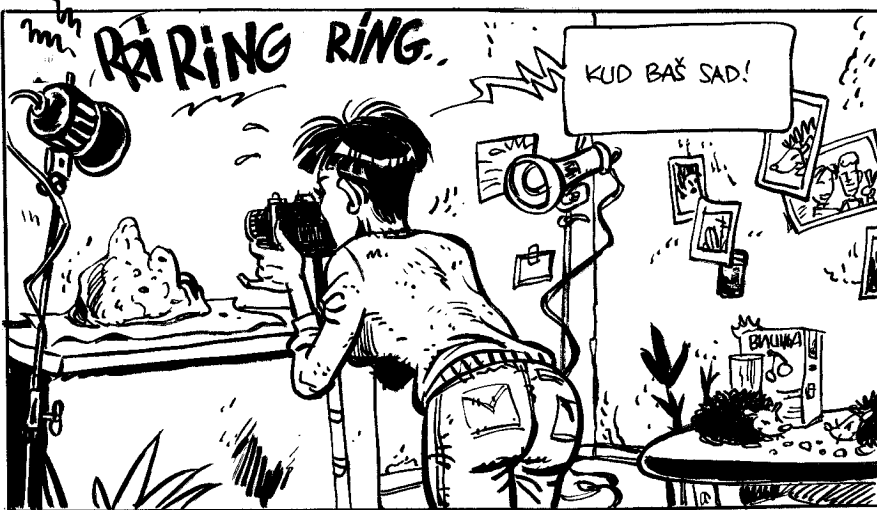
CRTEŽ = TONY R.

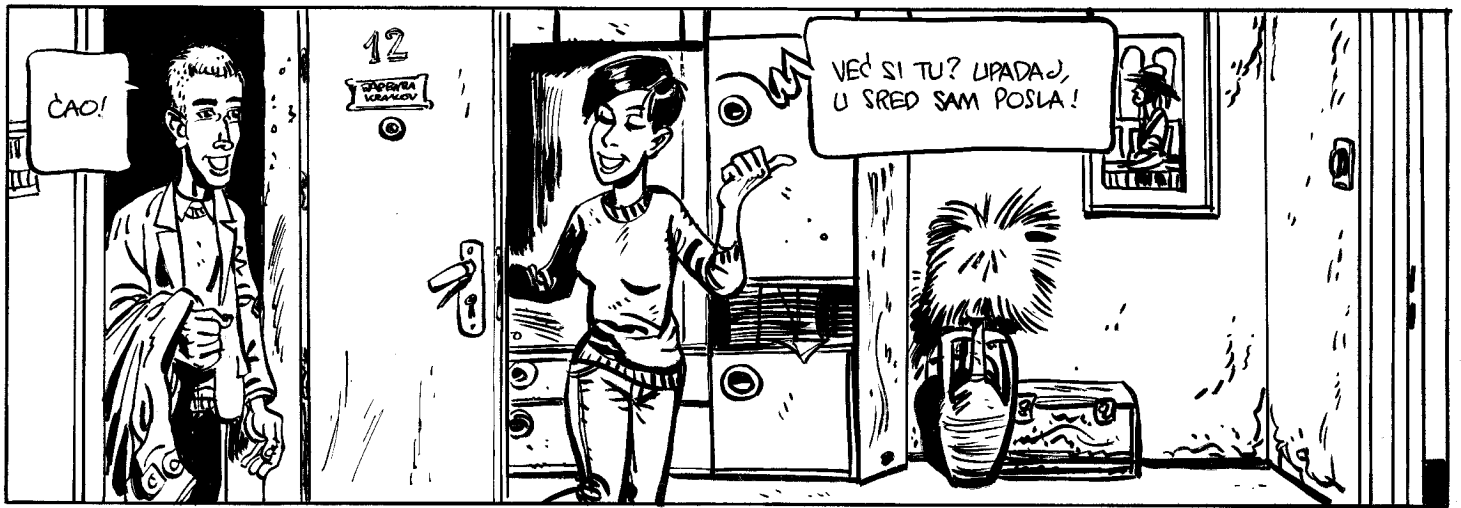
SCENARIO = BRANIMIR TROŠIĆ

3 Soldados, soldados

EPIZODA

ŠTA OVO ZNAČI?
ODAKLE ZNATE
MOJE IME?

MISLIO SAM, GOSPODINE
KRAKOV, DA JE JEDNA OD VAŠIH
OSOBI NA STRPILJENJE...

OPROSTITI ZBOG ONOG
MALOČAS, ALI MORALI
SMO BRZO DA DELAMO.

MORATE PRIZNATI DA
JE OVO PRILIČNO
NEOBIČAN NAČIN
POZIVANJA GOSTIJU!

GOSPODINE
KRAKOV, NALAZIMO
SE U NEOBIČNOJ I
VRLO DELIKATNOJ
SITUACIJI...

GLE, BORISE,
PA TO SI
TI! SAMO,
ŠTA ĆE TI
TAJ POVEZ?

BARBARA

...
TO NISAM JA!

U PRAVU STE...
ALI PRIZNAĆETE
DA JE SLIČNOST
ZAPANLJIVA!

TO JE VERNER LIBERMAN, ZVANIČNO PREDSTAVNIK JEDNE UGLEDNE ZAPADNOEVROPSKE KORPORACIJE... NA OVOJ SLICI JE ON U NEZVANIČNOM IZDANJU. NE PITAJTE KAKO SMO DOŠLI DO NJE.

KO TO "MI"?

MISLIM DA ZNAM...

DOBRO ZAPAZAJTE, GOSPODINE KRAKOV... ALI NEĆEMO SADA O TOME...

GDE SAM STALA?

DA... DA BI VAM PRIČA BILA JASNIJA, VRATIĆU SE MALO U PROŠLOST.

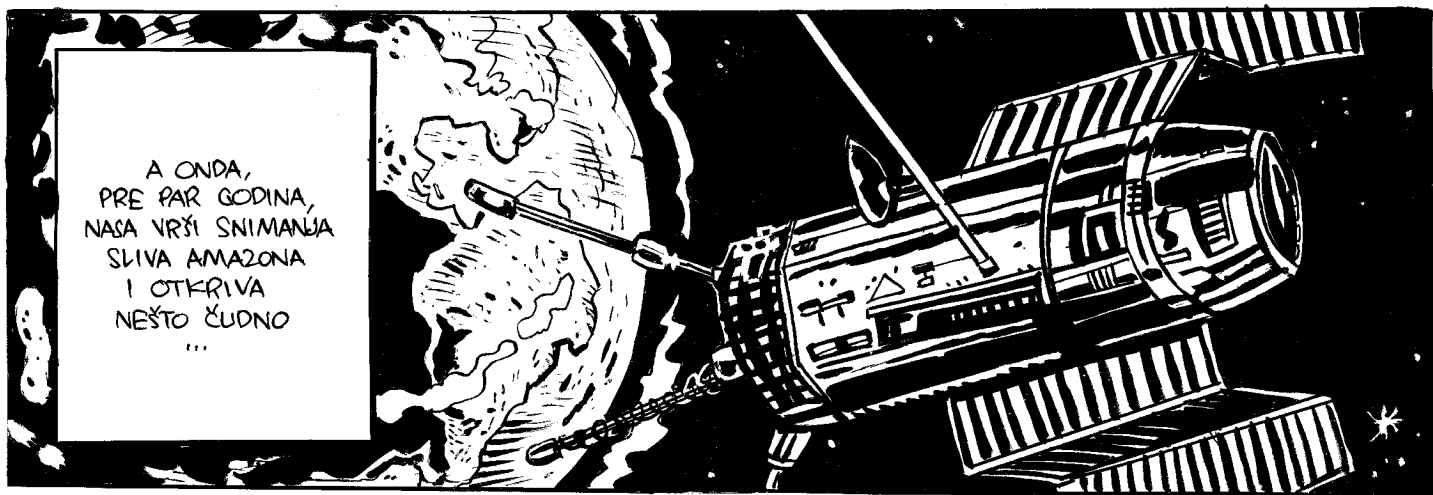
GODINA JE 1941. GRUPA NAUČNIKA TREĆEG RAJHA POKREĆE TAKOZVANI "U-PROJEKT" ČIJI JE KRAJNJI CIJL BIO STVARANJE ATOMSKE BOMBE...

1944. GODINE, PREDSETIŠI KRAJ RATA, JEDAN OD NJIH, HERBERT FON KLUGE, MISTERIOZNO NESTAJE.

PETNAESTAK GODINA KASNIJE, VIDEN JE U JUŽNOJ AMERICI. TU I TAMO ČULO BI SE ZA NJEGA... UGLAVNOM SE VRZMAO PO BANANA-REPUBLICAMA...

A ONDA,
PRE PAR GODINA,
NASA VRŠI SNIMANJA
SLIVA AMAZONA
I OTKRIVA
NEŠTO ČUDNO
...

U ČITAVOM JEDNOM PODRUČJU
PRIRODNA RADIOAKTIVNOST
ZEMLIŠTA SE SMANJILA
...

NE RAZUMEM... KAKVE VEZE
TO IMA SA ONIM KLUGAGEROM,
ILI KAKO SE VEĆ ZOVE?..

VRLO VELIKE, BOJIM SE... FON KLUGE
JE U SVOJE VREME IMAO NEKE VRLO
SMELE IDEJE O NAČINU DOBIJANJA
URANIJUMA...

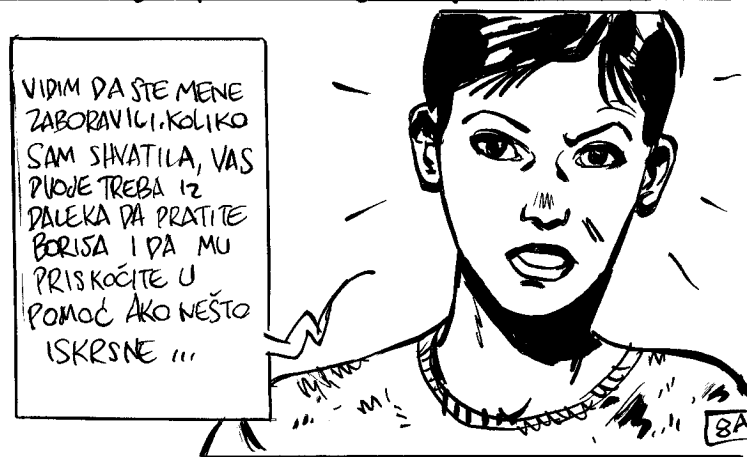
SHVATAM... VI SADA MISLITE DA
JE USPEO U TOMU. A ŠTA JE SA
TIM LIBERMANOM?

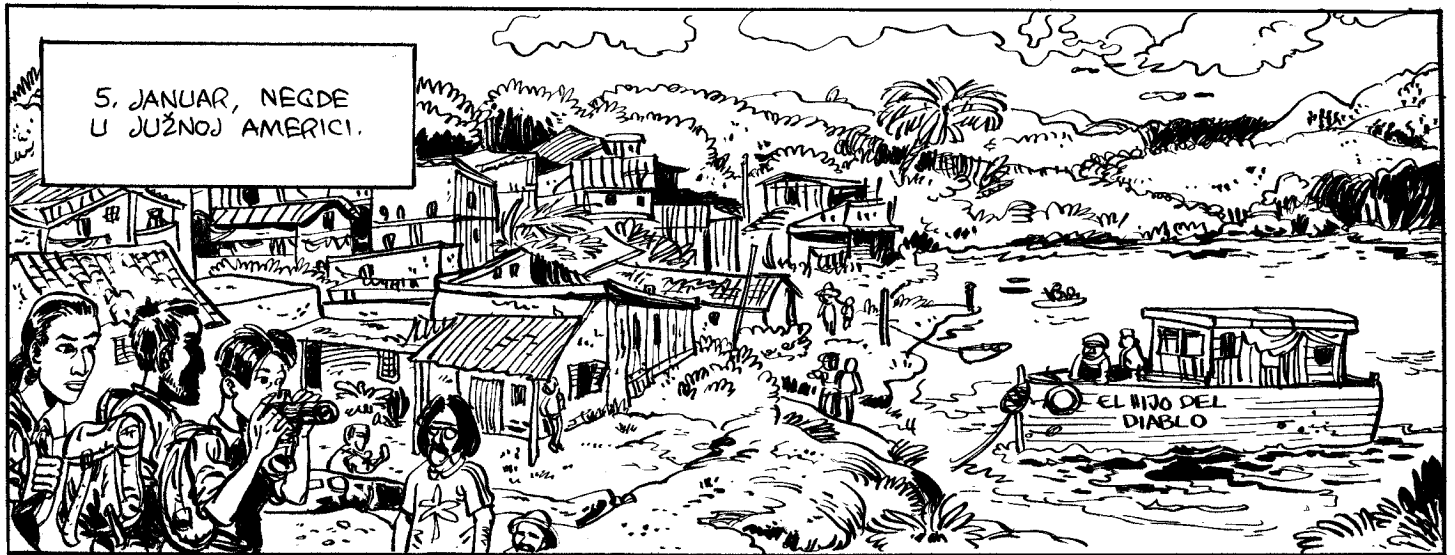
DO SADA
JE ON BIO
MOJA BRIGA!

GLE! VEĆ SAM MISLILA
DA DO KRAJA VI NEĆETE
PROGOVORITI.

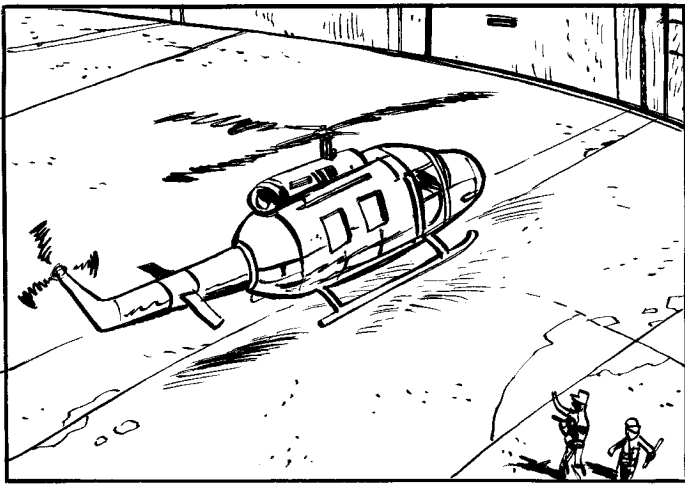
STVAR JE VRLO
OZBIJNA, U
SVE OVO JE
VRLO TEŠKO
POVEROVATI,
ALI KADA
BUDETE ČULI
...

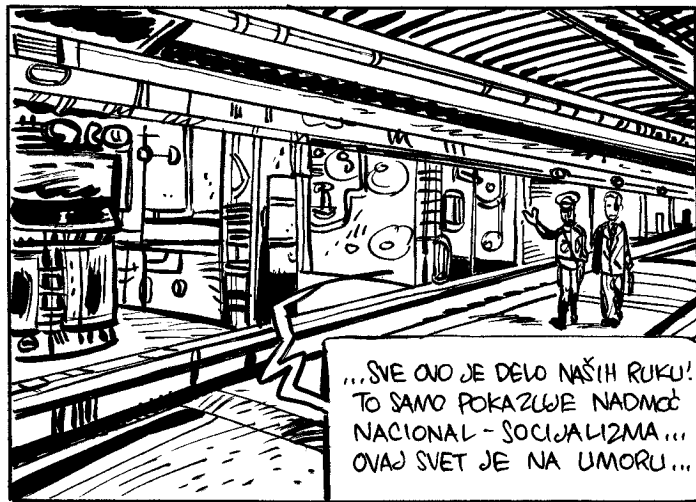

STOTINAK
KILOMETARA DAWE.

DOBRODOŠLI, HER LIBERMAN.
SHVATAM VAŠU ZBUNJENOST, ALI JA
SAM PERFEKcionista. POČEV OD
UNIFORME NA MENI...

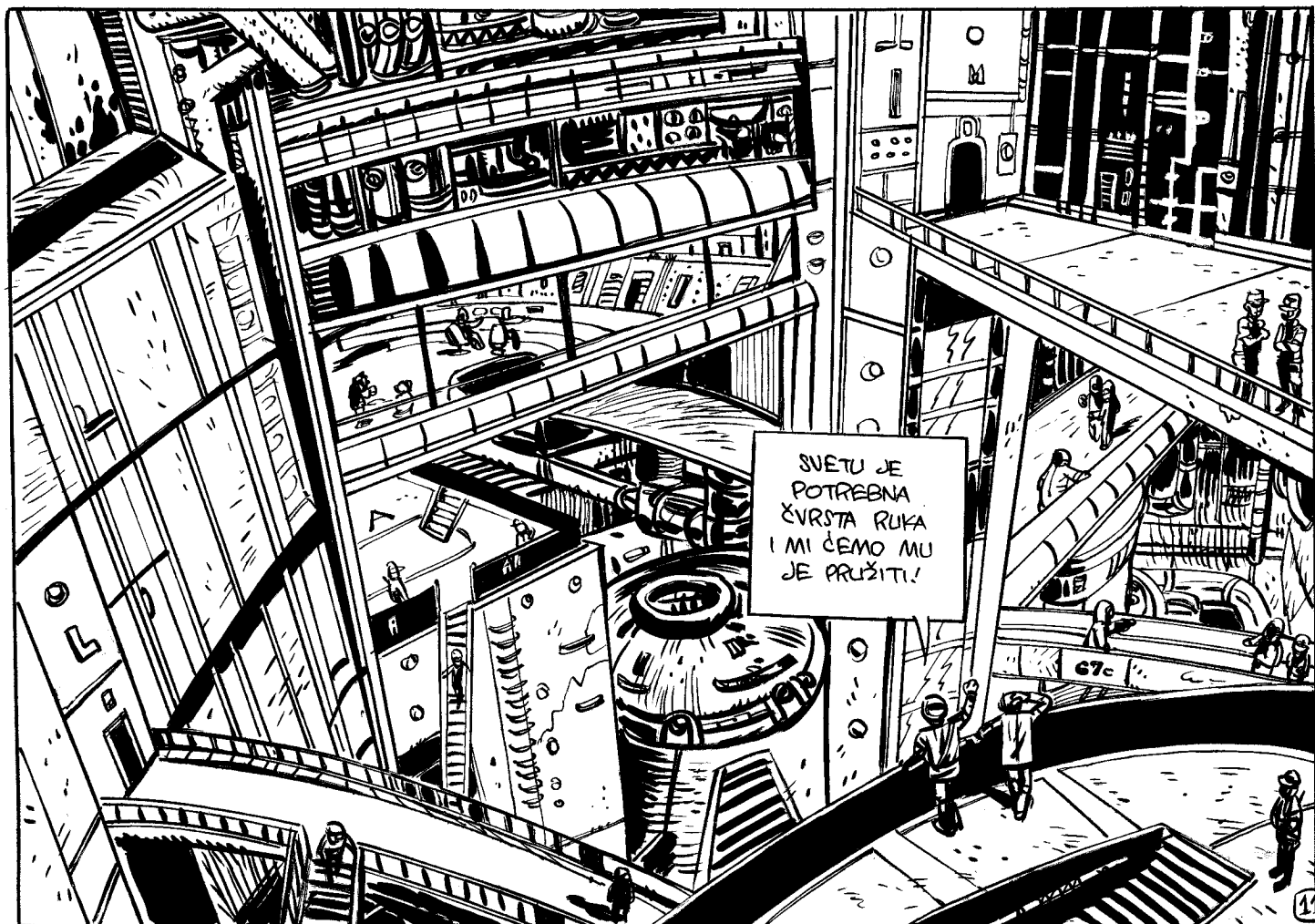

...SVE OVO JE DELO NAŠIH RUK!
TO SAMO POKAZUJE NADMOĆ
NACIONAL-SOCIJALIZMA...
OVAJ SVET JE NA UMORU...

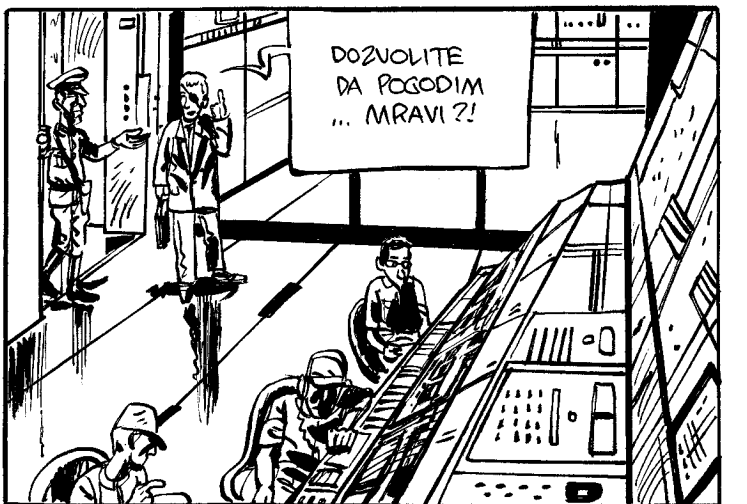
...I NEĆE MU POMOĆI
IDIOTSKI KONCEPT
DEMOKRATIJE GDE
GOMILA MEKUŠACA
MOŽE NADGLASATI
UŠAMLENI GLAS
GENIJA! O ONOJ
KARIKATURI OD SISTEMA,
KOJI SEBE ZOVE
KOMUNIZMOM, NE ŽELIM
NI DA GOVORIM!

11A

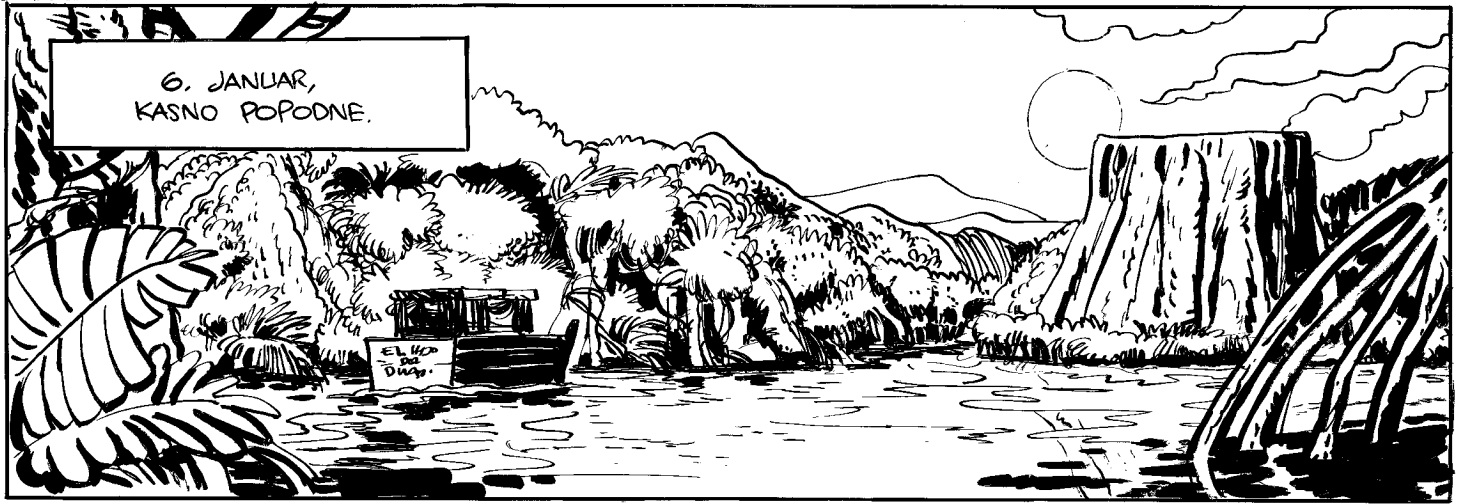

SVETU JE
POTREBNA
ŠVRSTA RUKA
I MI ĆEMO MU
JE PRUŽITI!

11

6. JANUAR,
KASNO POPODNE.

BARBARA, SADA DOLAZI
NAJRISKANTNIJI DEO,
BORIS JE OUDE NEGDE,
VEROVATNO I FON KLUGE...
DO SADA STE NAUČILI KAKO
DA KORISTITE OVO...

NADAM SE
DA MI NEĆE
ZATREBATI.

TAMO NAPRED JE NEKA
ČISTINA, TU SE MOŽETE
ISKRČATI.

IZGLEDA U
REDU, ALI
KO ZNA...
MORAĆU MALO
DA IZVIDIM.

TADA NA SCENU STUPATE
VI, LIBERMANE, SA
NAŠIM, HM, PODMLATKOM
...

15A

U TO SE MOŽETE POUZDATI.
VIDITE, KLUGE, NAŠA
ORGANIZACIJA RECRITUJE

GOSPODINE PROFESORE
... IZGLEDA DA SMO
NAIŠLI NA NOVE
KOLIČINE RUDE!

ALI... MISLIO
SAM DA JE OVO
PODRUČJE POTPUNO
ISCRPENO...
VRLO DOBRO!
VERNER, POBITE
SA MNOM! VIDEĆETE
NA DELU MOJE
UREDJE!

GORE, UZ LITICU, POSTOJI
STAZA. MISLIM DA TUDA
MOŽEMO UĆI U KRATER.

15
B

BARBARA,
IDETE LI?

DA, DA
ALI...

JESTE LI
PRIMETILI
DA SE VIŠE
NE ČUJU
PTICE?

15
C

VIDITE, VERNER, KOD MRAVA POSTOJI HIJE-
RARHIJA. IZVIDNICI, RADNICI, VOJNICI...
UZ POMOĆ GENETIKE I MIKROELEKTRONIKE
USPEO SAM DA USPOSTAVIM KONTROLU NAD
NEKOLIKO MRAVLIJH KOLONIJA.

MOJI SENZORI
POKAZUJU DA SU MRAVI
OTKRILI IZVOR ZRAČENJA
UZ SAMU OBLU
JEZERA. TO JE MALO
ČUĐNO... TO
PODRUČJE JE VEĆ
BILo ISPITANO...

NIJE NI BITNO... KADA UZORCI
STIGNU U KOLEKTOR VIDEĆEMO
O ČEMU SE RADI.

NE DOPADA
MI SE OVA
TIŠINA ...

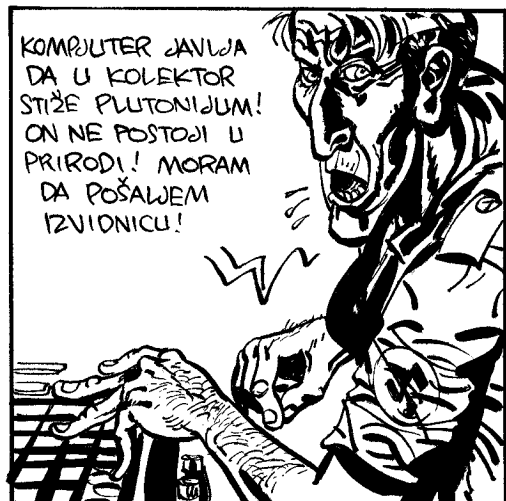

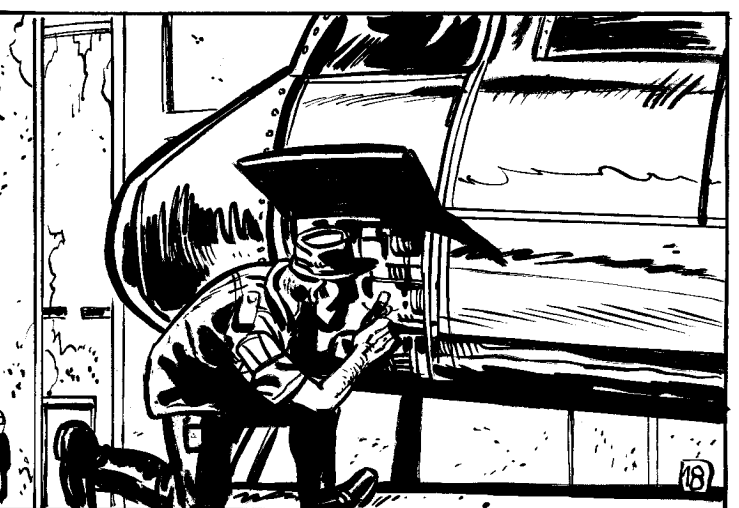
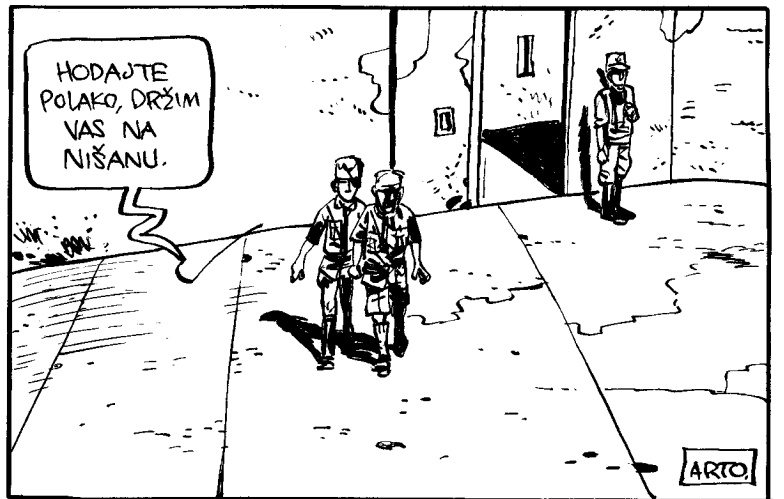
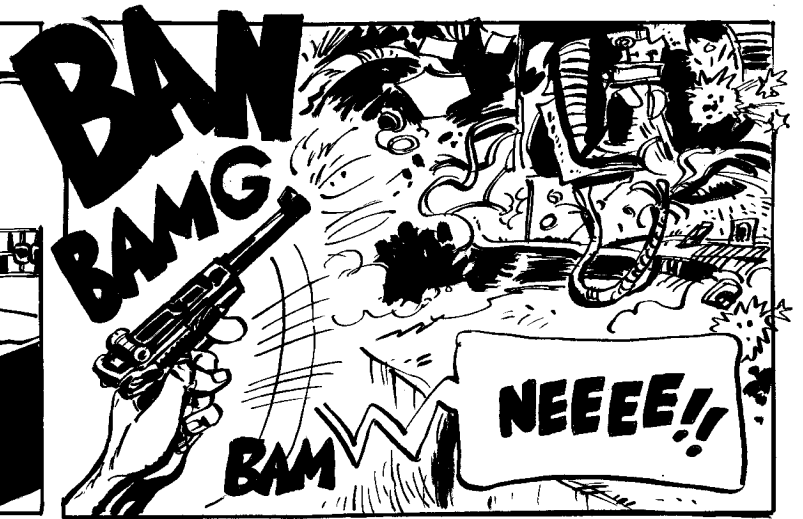
MOJ BOŽE...
SOLDADOS!

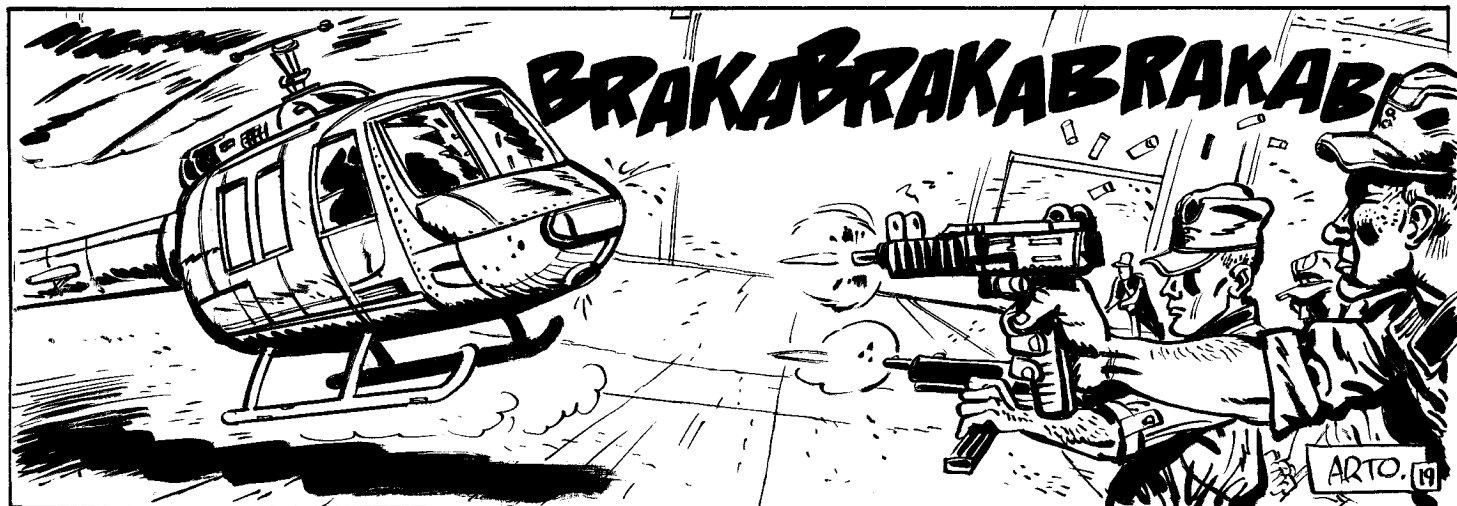
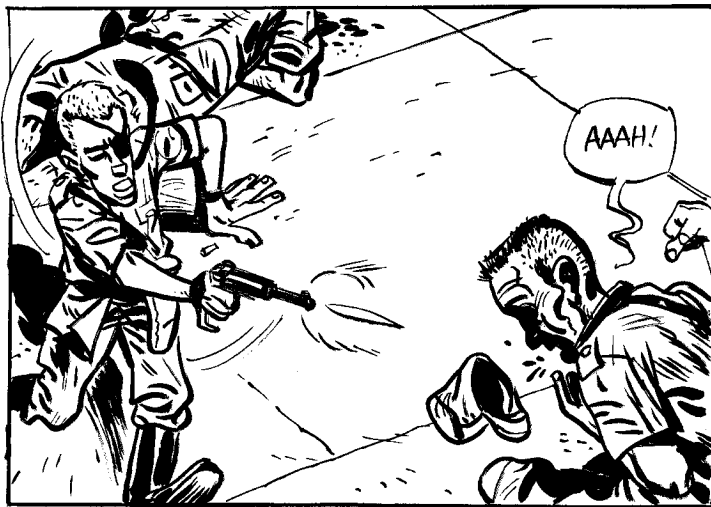

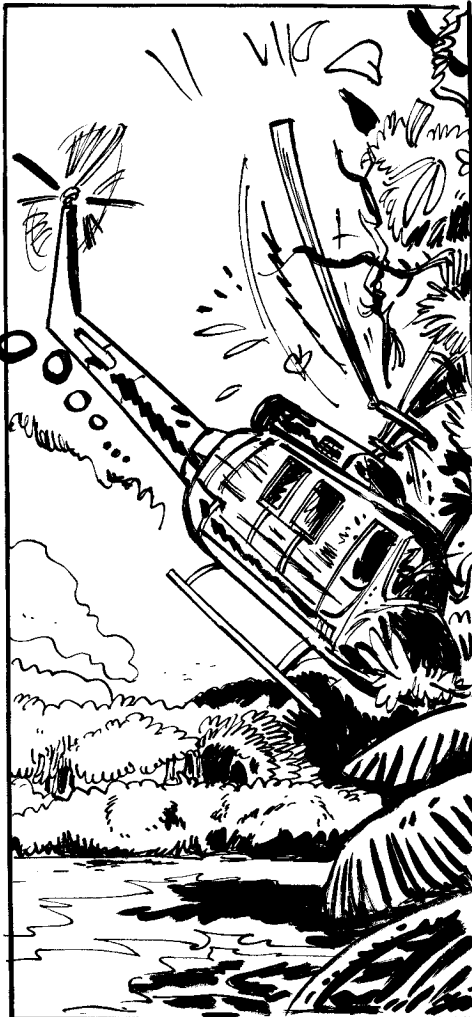
NAZAD,
NA BROD, TO SU
SOLDADOS
MRAVI!!!

BEOGRAD,
12. JANUAR,
RANO VEČE.

STRAŠNO!

NISAM NI SANJALA
DA ĆU IKADA SNIMITI
OVAKO NEŠTO.

DA ...

ŠTETA ŠTO JE
NIKADA NIKOM
NEĆEŠ POKAZATI,
BILO BI SUVIŠE
OPASNO... TA
SLIKA BI NAM
NA VRAT NAVUKLA
SVE FANATIKE
OVOG SVETA.

UCOSTALOM, ČITAVA OVA
PRIČA JE TOLIKO
NEVEROVATNA DA
SKORO NI JA NE
VERUJEM U NJU...

JA ZNAM
SAMO JEDNO...

...SVEDEČI PUT
KADA BUDEŠ IŠAO
U KINOTEKU...
IDI BEZ MENE!

KRAJ
TONYR-TPOWIR

PUSTOLOVINE TINTINA I MILUA

Tintin je ugledao svetlost dana desetog januara godine 1929., kao stripovni dodatak katoličkog nedeljnika i omladinskog lista »Le petit vingtième«. Čuveni novinar drugi je avatar Totorev, šef Tpatrole sekcije boy scouta, stvorenog 1926. godine za istoimeni list. Prvobitni junak, Totor, bliži je duhu i delovanju sredine kojoj je Erže, po svom rođenju i vaspitanju, pripadao (katoličkoj, malovaroškoj, konzervativnoj). Za razliku od njega, Tintin je novinar, stripovski pandan reportera Albera Londra, koji, poput međuratnog novinarskog diva, posećuje skoro sva žarišta onovremene Evrope i sveta: Sovjetski savez, Balkan, Englesku i Škotsku, Kinu, Bliski istok ili Severnu i Južnu Ameriku, ludnice, otpade, buvljake, rečju - sve cirkuse i stratišta sveta, čije se kompleksnosti, zamke i protivurečja ogledaju i reflektuju kroz njegovu belu, devičansku neporočnost.

Vremenom se, pored samog Tintina, kristališe čitava jedna stripovska porodica, koju će činiti, redom: policajci Diponi (»Cigare Faraon«, 1934.), Čang (»Plavi lotos«, 1936.), operka diva Kastafjora (»Otokarev skiptar«, 1939.), kapetan Adok (»Rak zlatnih sečnjaka«, 1941.), profesor Turnesol (»Blago Rakama Crvenog«, 1944.), pored kojih moramo još navesti i imena dvojice bitnih negativaca, doktora Milera i veličanstveno zlokobnog Rastapopulosa, kao i ambivalentnog generala Alkazara, personifikaciju sračunatog političkog lidera. Prvih dvanaest godina postojanja Tintin provodi uz svog vernog foks terijera Milua, da bi zatim ulogu poslednjeg, neosetno i u velikoj meri usloženjeno, preuzimao kapetan Adok, koji svojom pojavom baca u senku pred-adokovski život serijala i sugerije veliki vakum prvih storija nenastanjenih grlatim mornarem dobrog srca. Kapetan Adok stupa na scenu u trenutku kada Erže upoznaje operskog pevača i slikara Edgara Žakobsa, potonjeg oca »Blejka i Mortimera«, koji će biti njegov prvi stalni, žustri, patetični saradnik (da paradoks bude potpun: Erže će stvoriti Adoka pre poznavanja sa Žakobsem).

1936., odlučivši da svoju priču situira u Kini, Erže prihvata savete mudrih i stupa u vezu sa mladim Kinezom, tada studentom na briselskoj Akademiji likovnih umetnosti, Čangom. »Plavom lotosu« pripada izuzetno mesto u opusu majstora. Pre svega, od ovog albuma nadalje, Erže stvara istinski zaplet i unapred gradi kompleksne i precizne scenarije. Pored toga, u toku samih pripremih nacrt, sakuplja istorijsku, sociološku i faktografsku građu, dokumenta, infomacije, fotografije vezanih za siže koji obrađuje. Posredstvom slikara Čanga,

otkriva kinesku umetnost tuša i eterično, orijentalno, slikarstvo: ova sugestivost ostaje trajno obeležje potonjeg likovnog izraza majstorovog, poznatog pod nazivom »Čista linija«. Peti album je podjednako angažovan koliko i prvi ili antologijska tabla o zemljišnoj eksproprijaciji starosedelaca i kolonizaciji severne Amerike u »Tintinu u Americi«, s tom razlikom što elemente o savremenom životu u okupiranoj Kini Erže sada prima neposredno, iz usta kineskih intelektualaca i umetnika nastanjenih u Belgiji, dok je prvi album o Tintinu bio amalgam sumnjivih propagandističkih tekstova bulevarске штампе ili antisovjetskih pamfleta desničarskih stranaka i katoličkog klera, stvaranih bez temeljnog poznavanja društvenog uređenja, ljudi i sredine o kojoj su pretendovali da govore.

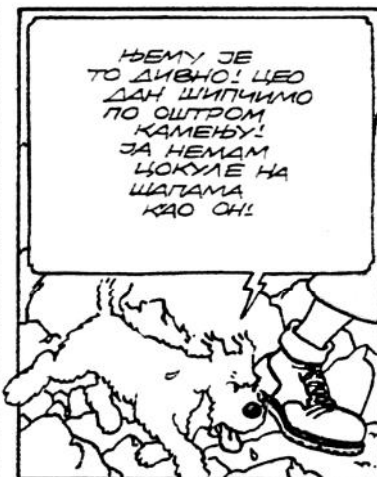
Prvi radovi popršte su uvođenja svih rekvizita feljtonizma i popularnih romana: tajnovita prokletstva, otrovi, tajna društva i sekte te neuhvatljivi genije zla (Rastapopulos). Scene se menjaju vrtoglavom brzinom, ispunjene iznenadnim, Molijerovskim obrtima i prevratima. Pored toga, Erže vešto beleži velike političke potrese vremena, ratove, agresije i aneksije, žigošuci trgovce oružjem i nesrećitelje naroda (ime totalitarnog lidera Muslera valja razumeti kao amalgam imena Musolini / Hitler). Lepota prvih Tintina krije se u naivnom crtežu, određenoj lakoći kretanja junaka i njegovom bezgraničnom dinamizmu. Za čitavih tih prvih petnaestak godina rada postoje po dve, tri varijante albuma: od stupanja u vezu sa Žakobsem Erže retušira sve prethodne radove (sa izuzetkom »Tintina u Sovjetskom Savezu«) i stvara nove. Žakobs sugerije majstoru da sildavijsku gardu odene u srpske uniforme; najzagonetniji, najtajanstveniji Tintin je oniričnih »Sedam kristalnih lopti« čiju je potku sa Eržeom stvarao on - i Van Melkebeke. Znanci ranih Tintina danas s pravom preferiraju prve varijante albuma, koje predpostavljaju standardnom likovnom rešenju stvaranom pod okriljem »Studija Erže«. To preimućstvo prvih radova ne sme, međutim, da stavi u zasenak činjenicu da su oni pre svega privlačni i po tome što putem usporedbi varijanti otkrivamo Eržeov grafički razvoj, mutacije likovnog izraza majstora modernog klasicizma, ali i osećaj za mizanscen i scenarijsku kompaktnost serijala, koja je postala potpuna tek njegovim potonjim preoblikovanjem.

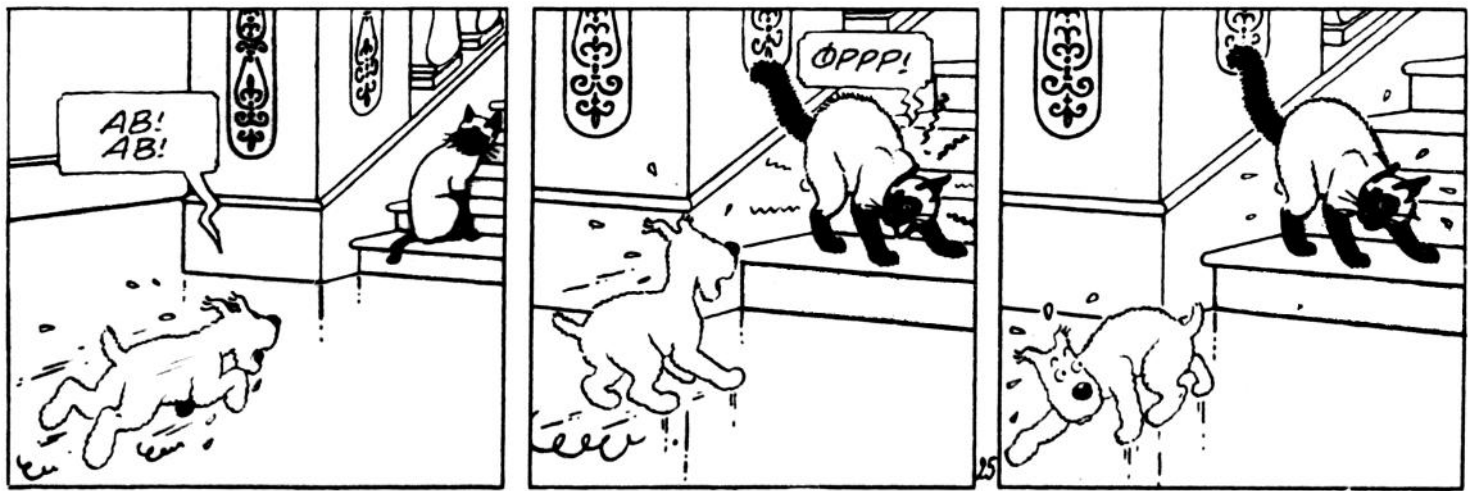
Osnovna razlika između prvobitnih i potonjih Tintina jeste u eksperimentalnosti prvih, i perfektnom klasicizmu drugih. U izvesnom smislu, i Erže, poput drugih umetnika modernizma, prelazi krug od avangardizama do povratka klasičnom

obrascu. »Tintin u Sovjetskom Savezu« je uronjen u futurističku ekspanzivnost, u obilje elemenata koji imaju za cilj isticanje ili veličanje brzine i sveta mašine. Istovetni elementi koji čine siže preokupacija pisaca, slikara, režisera međuratnog perioda (Crnjanski, Tokin, »rani« Andrić, Petrović, Drainac, Sandrar, Apoliner, Danunzio, Marinetti, Sent Egziperi, Pikaso, Čaplin, Lang itd...) prisutni su u grafijskim rešenjima prvih Tintina: upravo je upotreba groteske jedan od načina kojim Erže lomi i preoblikuje linije u cilju isticanja hitrosti, brzine, permanentne termodinamičnosti predmeta i likova. Prvi Tintin, među Sovjetima (srodno ranim »Betmenima«), nije drugo nego to: avangardistička himna brzini.

Nije neumesno usporediti razvojni put majstora stripa sa razvojnim putem srpskog književnog nobelovca, Andrića. U jednom trenutku i jedan i drugi dolaze do krajnjih granica mogućnosti modernih sredstava izražavanja i kreću se ka sintezi tradicionalnih i eksperimentalnih tehničkih sredstava, u cilju što jasnijeg, sažetijeg načina pripovedanja. Erže naraciju i logični sled priče predpostavlja svakom drugom izrazu ili predmetu i ove ugrađuje u širu osnovu svojih epova; nije li Andrićev postupak istovetan, pri izgradnji pripovedaka, i romana, stvaranih kao niza priča koje se, poput ruskih lutaka, uklapaju jedna u drugu ili, obratno, proizrastaju jedne iz drugih, što je očevidno iz primera kompaktne strukture romana »Prokleta avlija«? Erže obrađuje dati siže i svako formalno rešenje njemu predpostavlja i u njega ugrađuje. Elementi onirizma, česti, istovremeno tvore puke nemušte fragmente simbola ali i materij pogodan za izgrađivanje naracija. Snovi su reduplikacije stvarnosti i prenošenje semantičkih ravni jave u druga, višeznačna prostanstva onirije. U klasičnim Tintinima, san ne funkcioniše sam za sebe: san je tu, suprotno tome, prisutan kako bi sugerisao i otvarao nove planove stvarnosti. I, dok Tintin, od ranih epizoda, sve do klasičnih albuma četrdesetih i pedesetih godina, ostaje mladić privržen ispravljanju krivih linija sveta, dotle su briselski klinci Kik i Flupke arhetipski raspusni mangupi koji neprestano dovode u pitanje opšti poredak stvari (poredak, čiji su nosioci tad, ne smetnimo to sa uma - Hitler, Musolini, Čemberlen mekušni).

Kasnih dvadesetih i tokom tridesetih godina Erže ostaje samouk. On istovremeno savladuje sredstva izražavanja koliko i materiju koju oblikuje. Uronjen u svoje vreme, putem likovne groteske promišlja većinu krupnih društvenih pitanja svog vremena i sredine. Njegova društvena i politička kritika data je u pogledima i stavovima Tintina, a kasnije, jatkije, paradoksalnije, ljudskije dakle, putem tragi-komičnih verbalnih ispada kapetana Adoka. Vremenom, u stvari, Erže će sve da podredi naraciji. Njegov osnovni cilj biće valjani raspored materije u cilju održavanja dobrog toka priče. Samo polje gega, nekad preovlađujućeg, to polje apsurdna i

iskošenih realija, postaće poprište mangupskih igara već pomenutih briselskih dečaka (povremenih figuranata u nekim od Tintinovih pustolovina), ali više neće biti preovlađujući elementi iskrzanih, labavih pripovednih struktura kakvi su albumi što prethode »Plavom lotosu«. Erže ovim radom postiže vrstan osećaj proporcije, kako na polju izgradnje scena, saspensa, preokreta i razrešenja, tako i prilikom preloma tabla, kadriranja ili uspostavljanja belina između kvadrata. Sugestivnost potonjih nalaže učitavanje belih prostora kao nužnih prostora predaha i subliminalnih vremensko-prostornih polja što govore oku koliko i sam sadržaj kvadrata što im prethode i za njima slede. Tanka pređe ironije ostaje vidni znak prepoznavanja Eržeovog rukopisa, i duh koji diše, podjednako iz »Kika i Flupkea« koliko i »Tintina«. No sva druga polja interesovanja biće istražena prilikom stvaranja Tintinovih pustolovina.

S početaka se Tintin kreće prostorima epa. On je sam epski junak koji na sebe preuzima nekoliko različitih i protivurečnih uloga koje će, vremenom, preuzimati i drugi akteri njegovog sveta, kako bi njemu samom, na koncu, preostala svedenija i izrazitija uloga zaštitnika etičkih kodova ili, naprosto, branioca prijateljstva (Tintinov epas se može razumeti i kao epska te romanescna građa koja opisuje rađanje i kasniju zaštitu vrhunskih laičkih vrednosti - vrednosti oličenih u izgradnji i očuvavanju prijateljstva/porodice). Prvih četiri epizoda rađeno je, u doslovnom smislu, od danas do sutra, bez svesne namere autora ka izgradnji stripovnog sveta, tako da izvesna etička neodređenost karakteriše i ranog Tintina. Ukoliko je njegov pas i drugi Milu Sančo Pansa, pijanac, Tintin je to ne manje od njega. Hvalisav, sklon junačenju, prznica i spadalo, neretko je nepošten i mogao bi sećati na lik severnog Tila Eulenspijgela, čiji je papirni odraz u ogledalu. Toliko kada je reč o karakterizaciji ranog Tintina. Njegova motivacija je, pak, jednostavna: on, kao novinar, posećuje izvesna žarišta ili vrši istraživanja koja imaju za cilj rasvetljavanje naoko banalnih zgoda što prerastaju u čitave špijunske ili kriminalističke afere (počeci »Crnog ostrva«, »Tintina u Sildaviji«, »Sedam kristalnih lopti«, itd...).

Među drugim vrednostima ranih Tintina jeste i njihov realizam, karakteristika koju će seri-

jal zadržati sve do kraja (Tintin prelazi kroz pedeset godina povesti Zapada, od Avangardi do Psihodelije i Postmoderne, zadržavši svoju mladost, izgubivši samo skauteške čakšire zarad džinsa i hipi simbola na svojoj kacigi, dok se, međutim, oko njega neprestano menja čitav jedan materijalni i duhovni svet - od apokaliptičnih vizija kraja sveta u ratom opustošenoj Evropi - prve stranice »Zagonetne zvezde« - sve do Hipi pokreta, zagovornika »Peace and love« idealizma i Vorholovog, pop-artističkog, aristokratizma koji je tako pogodovao prirodi kasnog Erzea). Materijalni svet je dat, u »Tintinu«, u veštım, čistım, očiglednim slikama. Eržeov crtež, sklon isticanju suštinskih odlika predmeta i lica, bio je pogodan za ovakvu realističku deskripciju. »Tintin u Kongu« je perfektna deskripcija (dakako nesvesna, i time vrednija) svih predrasuda i preubedenja koje je belgijska malograđanska sredina gajila prema stanovnicima svojih kolonijalnih poseda u Africi. To je brevijar gluposti i rasizma (komične, banalne, svakodnevnne ksenofobije briselskih šustera i trgovaca, državnih činovničića i katedarskih, univerzitetskih lupetala). Ne zaboravimo koliko je Erzeu trebalo, kasnih pedesetih, da se ispili iz toga sveta i porazbija nekoliko čaura (gromadnih) pre nego se uspeo do prostora vredine koji će postati prepoznatljivi znaci njegove personalne biografije, a ne samo vedra ironijska patina koja obeležava njegovo životno delo.

Sa pojavom Adoka lik samog Tintina sve više stiće unutrašnju punoću, humanizuje se, diferencira, u smislu u kome se to jednom već odvijalo, prilikom susreta sa mladim Čangom u Kini. Isticanjem psiholoških profila svojih likova, Erže neosetno sa epa prelazi na roman, sa puke pustolovine na polje moderne obrade unutrašnjih života junaka. Iskliznuće od epskog ka romanescnom prati i izražavanje uslozňjavanja i multiplikacija autorovih ja, koji u karakterizaciji fiktivne porodice nalaze svoja najkonkretnija utelovljenja. Kao u klasičnoj modernoj drami, izvesni likovi postaju izrazi određenih psiholoških crta. To je pre svih slučaj kapetana Adoka koji, u izrazito lirskoj, intimističkoj i simbolističkoj povesti o »Tintinu na Tibetu« preuzima na sebe i ulogu nosioca komike zahvaljujući čemu povest opstaje nenarušena niti zapada u kič ili olaku patetiku.

Opsesija čistote, determinantna katolička moralna rigidnost i čežnja za neoskvrnjenošću, u trenutku kada Erže otkriva ljudske, odveć ljudske porive u sebi, ta duboka psihološka drama između dužnosti supruge i višegodišnjeg otvaranja ka duboko zapretanim silama bića, ka tim novim, snažnim znacima mogućih, neispitanih života, sile su na snazi u toj povesti o duši sukobljenoj sa samom sobom, u povesti o razaranju krhke duševne građe crtačeve; to je pjesan o nestanku i ponovnom rađanju, povest o rastanku i napuštanju te ponovnom otkrivanju sebe, kao što Adoka, vernog saputnika, Tintin ipak ostavlja samog u trenutku kada postiže konac svoje potrage, kad stiže do prvog od prijatelja, do Čanga. I mada je to povest o napuštenima, njihova drama ostaje u senci emancipacije junakove - njegova muka i njeno razrešenje je nosilac radnje.

Kasni radovi su obeleženi upotrebom pastiša, parodije, autoparodije, samoreferencije, citatnosti, a kulminiraju crtačko-čitalačkim oneobičavanjem obrade žanr/sizea i negacijom klasičnog pustolovnog stripovnog obrasca uopšte. To je papirni svet kojim sve više Erže opšti sa svojim vremenom, o svome vremenu, delu, i sebi samom. Ironija, blistavi dah parodije kojim je protkan rani »Tintin« (duh irealnog anarhizma kojim odišu table »Kika i Flupkea«), postaje samoreferentno obeležje poslednjih priča: crtač se, njima, želi da podsmehne koliko čitalaštvu, vremenu, toliko u neku ruku, i »klisicističkom« sebi samom. Ironijski otklon prema prvim periodima stvaranja izražen je u dva vida: u sve snažnijem radu na apstraktnom slikarstvu (poslednjih decenija života Erže stvara nekoliko desetina ne-figurativnih slika) i jačom denegacijom narativnih struktura samog žanra, pustolovnog, na kome je zasnovan Tintin. Put ka postmoderni koji otvara album »Dragulji Kastafjore« ujedno je i jedan od vrhova stripa postmoderne. Nesvestan pokretač želje da se ispriča povest u kojoj se »ništa ne zbiva (reči su Eržeove)« bila je i trajna crtačeva opsesija jednostavnosti. Taj put ga do kraja vodi ka razgradnji narativne strukture pustolovne povesti kroz perfektno igranje/izneveravanje čitalačkih iščekivanja. Svi elementi serijala (sa izuzetkom ciganskih scena, protkanih setom - taj zov daljina, nužan beleg egzotizma što stiže sad pred prag kuće, to egzotično/onostrano što

pašće na *smetlište* društvene zajednice) otkrivaju se o obliku farse. A najpre ideja istraživanja, novinarske investigacije: sama je okosnica serije tu podvrgnuta ruglu i odbačena, da bi se nova poetika produbila u ne-pustolovnom, ne-Če gevarijskom »Tintinu i Pikarosima«, a završila u blistavo olovkiranim tablama nedovršenog »Alf-Arta«. Tematsko preispitivanje daje maha oneobičavanju i kritičkom preoblikovanju crtačko-pripovednih mogućnosti stripa. »Dragulji Kastafjore«, »Tintin na Tibetu«, »Alf-Art« obeležiće smrt jednoga žanra i rađanje drugih, ne manje važnih: ova poezija stripa i jeste data kroz njegove besprestane, logičke, organske mene.

Moguće su, otuda, i sledeće, unakrsne (no od navedenih i osetno drugačije), linije čitanja serijala:

Tintin avangarde i modernizma: »Tintin u Sovjetskom savezu«, »Tintin u Kongu«, »Tintin u Americi«, »Slomljeno uho«, »Plavi lotos«.

Tintin kao pikarski i/ili detektivski strip: svaki od navedenih, sa posebnim naglaskom na; »Cigare Faraon«, »Crno ostrvo«, »Crno zlato«, »Tajna Jednorožca & Blago Rakama Crvenog«, »Sedam kristalnih lopti & Hram Sunca«.

Tintin kao politička fikcija: »Plavi lotos«, »Slomljeno uho«, »Otokarev skiptar«, »Coke en Stock«, »Tintin i Pikarosi«.

Tintin kao špijunsko štivo: retki, prvorazredni; »Afera Turnesol«.

Tintin kao intimna, lirski ispovest: »Tintin na Tibetu«.

Tintin kao prodor u fantastično ili naučno-fantastično: »Zagonetna zvezda«, »Sedam kristalnih lopti«, »Hod po mesecu«, »Tintin na Tibetu«, »Let 714 za Sidni«.

Tintin kao moderni klasicizam: »Afera Turnesol«, »Crno ostrvo II«, »Cilj: mesec«, »Coke en Stock«, »Tintin na Tibetu«, »Tintin i Pikarosi«...

Ka postmoderni I: »Dragulji Kastafjore«.

Ka postmoderni II: »Tintin i Alf-Art« (nedovršeni album).

Ovu, skoro proizvoljnu, podelu albuma po

tematskim i formalnim, hronološkim i sinhronijskim obrascima, ovaj nepotpuni i više sugestivni nego strukturalistički ili kritički i znanstveno neoborivi pregled dvadesetčetverotomne stripovske Comedie humaine, oblikujem sa ciljem isticanja središnjeg momenta za razumevanje prirode stripa u celini, a time, verujem, i mesta »Tintina« u njemu. Izdvajam tri formalna obrasca kojima se koristio Erže, kao trima razvojnim stepenima istorije stripa uopšte: Avangardizam, Klasicizam, Postmodernizam. Kroz iskustvo Eržea i stripa o Tintinu, dešava se jedinstvena prilika da jedan žanr, u roku od dveju, tri generacija i jednog ljudskog života (jednog umetničkog iskustva), prevale put od nekoliko desetleća ili vekova, koliko je to bilo potrebno za formalni i sadržinski razvoj književnosti ili slikarstva, u prošlosti. I u tome je slučaj stripa blizak razvojnom putu filma koliko je to uopšte i zajedničko iskustvo svih oblika umetničkog izražavanja prethodnog stoleća. Kada je reč o singularnosti, dovoljno je istaći kako je Tepfer, tvorac stripa, i prvi umetnik koji, u povesti umetnosti uopšte, stvorivši novi vid izražavanja, piše i prve kritičke, vanredne radove o tome.

Erže je u nekoliko navrata okupljao sve aktere svog papirnog sveta, a poslednji put u nedovršenoj povesti o »Tintinu i Alf-Artu«. Povest, maestralno, otvara Adokov san, u Mulensaru (čiji mir bogme besprestano narušava spoljni remetilački element zvan Bjanka Kastafjora), u kojem se detlić iz stvarnosti koji kljucka trupac stabla pod njegovim prozorom preobražava u papigu darovanu Adoku za vreme »Dragulja«, koja starog vuka kljuca ravno u mozak - lik, tj. nos Kastafjorin pretvoren u lik i kljun papigin - dok se on silovito - uz glasne povike - budi iza sna tresnuvši, šakom, svom snagom, po nosu, pritrčalog Tintina. U ovoj povesti, narcisoidna frivolna diva je sluđena duhovnim guruom kakvih ih je nemali broj u toku pop-revolucije, dok je pozadina priče smeštena u svet likovnih galerija i milje nefigurativne umetnosti. Sam izraz »Alf-Art« i ono što taj »pokret« u nedovršenoj povesti podrazumeva,

rečito govore o crtačevom teorijskom obrazovanju ali i njegovom valorizovanju kritičkog aparatusa te kritika uopšte.

Eržeov pustolovni svet (kao svet većine serijala) moguće je shvatiti i kao varijacije na osnovnu, zadatu temu, koju je crtač/scenarista istražio do njihovih poslednjih mogućih granica, pre nego je, prešav sa ispitivanja sveta, započeo da, sve svesnije, kritički ispituje vlastitu duševnu stvarnost, putem aktera koje je sam oblikovao. »Alf-Art«, izraz potonjih likovnih preokupacija Eržeovih, stvaran je u duhu kojim se odlikuje njegov opšti pogled na svet i zbivanja: vrsnim ironijskim otklonom prema svemu za čime je pokazivao istinitu i strasnu privrženost.

Ovaj poslednji strip vredan je i po likovnim i scenarijskim menama koje ga odlikuju: tu se prvi put može posmatrati rađanje table - od prvih, početnih skica, istraživanja rasporeda kvadrata i mizanscena, do poslednjeg i konačnog uobličjenja likovne izvedbe scenarija - odnosno sam Erže na delu stvaranja. Sa psihološkog stanovišta je posebno dragocen trenutak preobražaja jednog od sporednih likova, sekretara, u sekretaricu, tj. preobražaj muškog lika u lik ženski, u arhetipski lik »šalteruše« (ovaj se, sam od sebe, po svedočenju crtačevom, nametnuo, sam od sebe izronio u život, i opredmetio, stekav svoj karakter, obeležje, puninu jednim nesvesnim, subliminalnim pokretom olovke). Nedovršeni »Tintin i Alf-Art«, i sam uronjen u svet neoavangardi, nekim od svojih osobina (a ponajpre svedenom, više sugestivnom i simboličkom no izvedenom i jasnom likovnošću), deluje i kao najapstraktniji od svih njegovih stripovskih ostvarenja. Table kojim je zatvorio davno otvoreni krug? A pištolj, uperen u Tintina (u poslednjoj od likovnih izvedbi Tintina pod perom Eržea), nije li to kancer, koji je odneo njegovog oca?

Napomenimo, na kraju, da je Erže otac evropskog stripa i po tome što se više meri koliko je njegovo zaveštanje i broj onih što se pozivaju na njegov rad nego što bi se merio broj onih na koje se on mogao da ugleda.

**MISS
CROATIA**

AKO IKAD PROĐEŠ IZBORE
ZA MISS DIJASPORE
TO JE STVARNO VELIK
USPJEH U ŽIVOTU

UZMI LENTU NA POZORNICI
U NEKOJ GOSTIONICI

OVAJ NAROD VOLI
LJEPU A SIROTU

JER JEDNA SI OD NAS
I TI SI NAŠE GORE LIST

I ZATO BIT ĆEŠ
MISS CROATIJE

I SVI FOTO AMATERI, RAZNI PROFITERI
ŽELE JEDAN DIO TEBE ZA SEBE

MALA, UDAJ SE BOGATO,
AKO I GRIJEŠIŠ, NIŠTA ZATO
JER TI SI NAŠE GORE LIST...

AKO IKAD PRODEŠ IZBORE ZA MISS DALMACIJE
BIT ĆEŠ NAŠA SMIŠNA KARTOLINA S JUGA

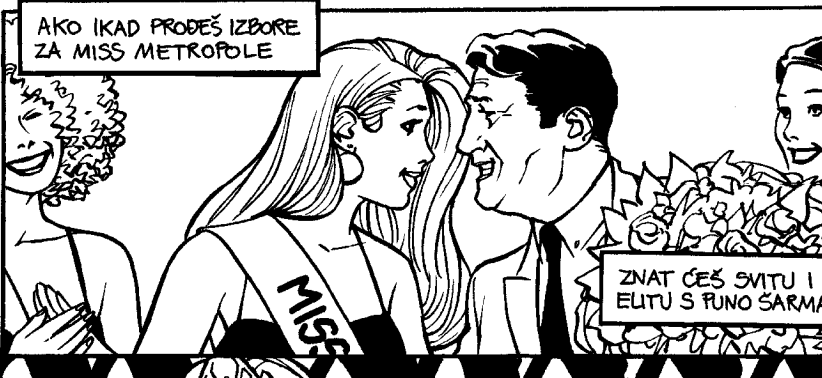
U ŽIRIJU VLASNICI KAFIĆA
SVAKI ISTO IZGLEDA I PRIČA

I TRAJE ŽENSKU DA IM PEGLA
DA IM KUHA (DA IMA SLUHA)
VEĆ JE VIDE U FINALU
NA SPLITSKOM FESTIVALU

AKO IKAD PRODEŠ IZBORE
ZA MISS METROPOLE

ZNAT ĆEŠ SVITU I
ELITU S PUNO ŠARMA

I SVE JE TAKO GLAMUROZNO
I SVE JE MONDIŠ I FAMOZNO
I SVE JE TAKO PUNO SJAJA

AL NIGDJE PARA
NIGDJE PARA

(AL TI SI JEDNA OD NAS
I TI SI NAŠE GORE LIST
I ZATO BIT ĆEŠ MISS CROATIJE)

Vlada u veselom raspoloženju

Marko u pravednom raspoloženju

ZLATKO u raspoloženju

PEKA...

...BOSNIĆ...

...RASTKO

PAJČI NI!

tONI?

BANE.

Dragan Bosnić s prijateljem

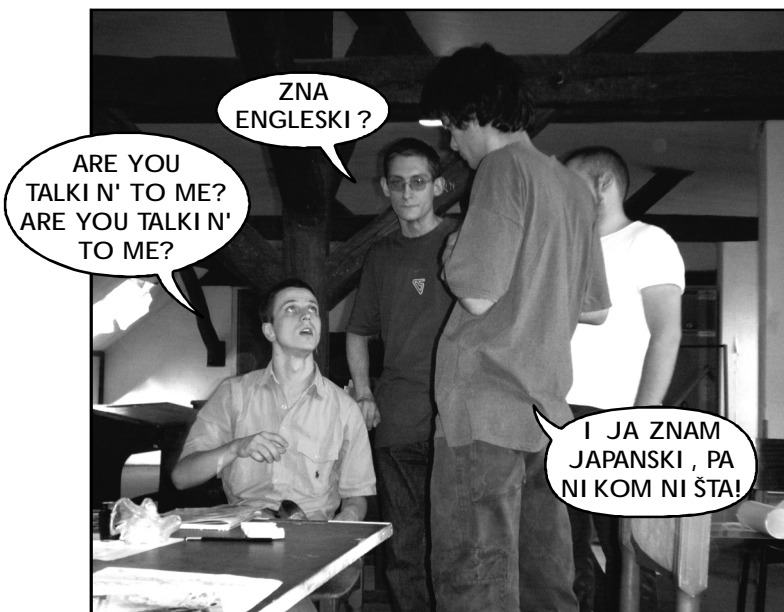
IZVEŠTAJ SA U BALKANSKE SMOTRE MLADIH STRIP AUTORA

Leskovac 11.07.-13.07.2003.

Vesović pokazuje put u budućnost za domaći strip

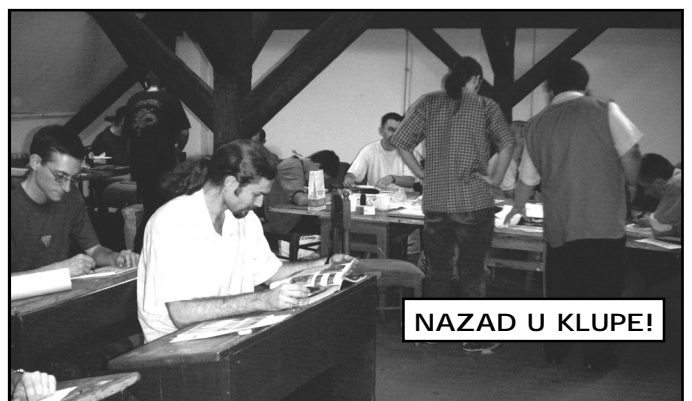
BOSNIĆ
CRTA MAPU

ZNA
ENGLJSKI?

ARE YOU
TALKI N' TO ME?
ARE YOU TALKI N'
TO ME?

I JA ZNAM
JAPANSKI, PA
NI KOM NI ŠTA!

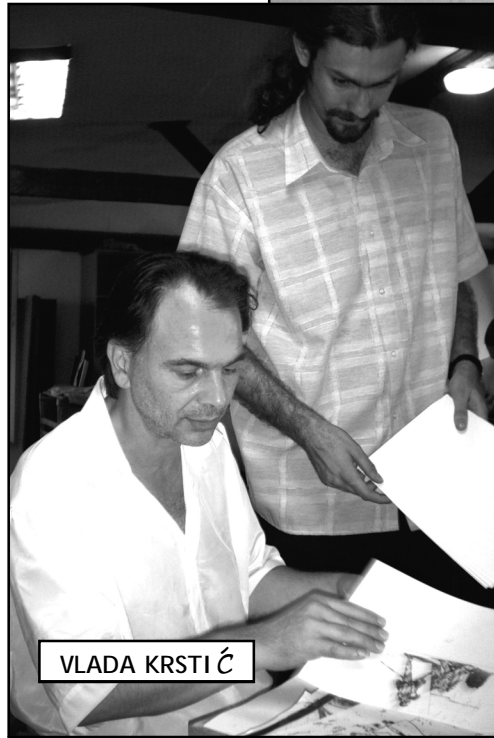

NAZAD U KLUPE!

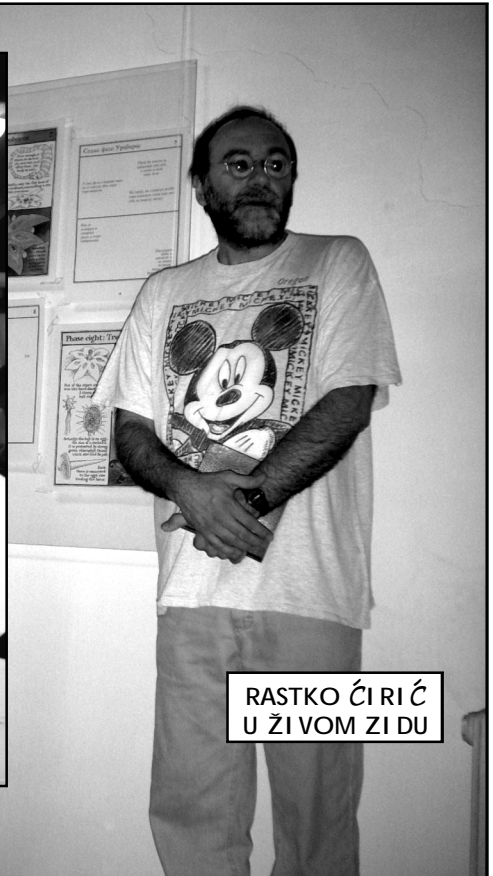

BLI ZANAC I Z LESKOVCA

VLADA I Z ŠAPCA

VLADA KRSTIĆ

RASTKO ĆIRIĆ U ŽIVOM ZIDU

DRAKULA

saboter

Ij uba

BRADA

BUREK

PI JANI STA...

... I EL MARI JAČI !

Nisu došli: Roling Stounsi, Gregori Pek, Goran Sudžuka, Goran Skrob onj a, Goran Sven Erikson, Godzil a, Goku, Gospodar Prestenova, gospoda iz Diogenovog kluba, goli nudisti, obu čeni nudisti i pokraj inski podsekretar za ribol ov

NASTAVI ĆE SE...

JUST THE HEROES

by
L. JOVANOVIĆ

MI LAN S. 19 GODI NA. OTAC MU JE POGI NUO U RATU, MAJKA GA JE NAPUSTILA. ŽIVI SA TETKOM. NI JE ZAVRŠIO ŠKOLU.

ALEKSANDRA K. 25 GODI NA ZAVRŠILA EKONOMSKU ŠKOLU. NEZAPOSLENA. DANE PROVODI GLEDAJUĆI FILMOVE SA MEG RAJAN U GLAVNOJ ULOZI. RETKO I ZLAZI IZ KUĆE.

NENAD P. 24 GODI NE. ŽIVI SAM BEZUSPEŠNO LEČEN OD ALKOHOLI ZMA. VI SE PUTA HAPŠEN ZBOG I ZAZI VANJA NEREDA. SUD MU JE PRE DVE GODI NE ZABRANI O DA POSEĆUJE SI NA I BI VŠU SUPRUGU.

MILOMIR P. 52 GODI NE. MAŠINSKI I NŽENJER. POSLE 25 GODI NA RADA OSTAO JE BEZ POSLA JER JE FIRMA U KOJOJ JE RADI O OTI ŠLA U STEČAJ. SADA ŽIVI OD SOCIJALNE POMOĆI.

RADMI LA R. 40 GODI NA. ČESTO SE POSVAĐA SA MUŽEM OKO TOGA KO ĆE DA I ZBACI ĐUBRE. POSLE TOGA I ZAĐE U HODNIK, SEDI NA PODU I PLAČE.

TO NE BI BIL O TOL I KO ZNAČAJNO KAD NE BI PLAKALA BAŠ PRED MOJ I M VRATI MA.

UBEĐENA JE DA SU NJENI PROBLEMI NAJVEĆI NA SVETU.

ŠTA JE, NEMAŠ NEKO BOLJE MESTO?

DA TE VI ŠE NI SAM VI DEO OVDE.

NI KOLA S. 28 GODI NA. NEOŽENJEN. NI JE ZAVRŠIO FAKULTET. ŽIVI SAM...

E, TAKO, VI ŠE NAM NEĆE SMETATI ... GDE SAM ONO STAO? A, DA...

Frenk Belami (Frank Bellamy, 1917-1976.) je bio samouki virtuozni majstor crtanja koji je svoju zvezdanu karijeru započeo u rodnom Keteringu, Engleska, u opskurnoj umetničkoj agenciji preko koje je nalazio poslove na slikanju reklamnih filmskih plakata. Odsluživši časno "dug Imperiji" kao vojni obveznik tokom Drugog svetskog rata vratio se toj agenciji u kojoj je ostao do 1948. godine kada su ga privukla svetla dalekog Londona, prigušena nesnosnim gustim maglama. Karijeru novopečenog slobodnog umetnika stvarao je radeći ilustracije i *kartune* (u nas vazda pogrešno nazivane "karikaturama") što se odnosi za pravo samo na tzv. stilizovano portretisanje) za razne novine i časopise, da bi se na stripu ogledao po prvi put u legendarnom magazinu IGL (orao) crtajući reklamne kaiševe za zubnu pastu GIBBS. Saradujući najčešće sa scenaristom Klifordom Mekinsom, ostvario je zavidan stripovski opus u "Orlu", "Sviftu" i "Mikiju". Na britanskoj i svetskoj strip-sceni eksplodirao je 1957. stripovanom biografijom Ser Vinstona Čerčila pod naslovom "Srećni ratnik", da bi 1960. od podcenenog Frenka Hempsona i njegove velike ekipe asistenata sam-samcijat preuzeo "Dena Dera" (Dan Dare, kod nas od početka pogrešno nazvanim "Den DER!") i na užas tradicionalista uzdigao ga na nivo i danas ultra-modernog futurističkog remek-dela u domenu naučofantastičnog stripa. Tokom šezdesetih godina usavršio je svoj vizuelno-pripovedački pristup i slikarsku tehniku izvedbe na serijama adaptacija poznatih dela književnosti, filmova i popularnih TV-serija, da bi od početka sedamdesetih do svoje smrti usled srčanog udara za "Dejli Miror" crtao crno-beli dnevni novinski avanturistički strip u nastavcima, "Gart" (Garth).

ZABORAVLJENI GENIJE ENGLESKOG STRIPA

O Frenku Belamiju se zna sramotno malo. Ono što je najpoznatije jesu njegovi stripovi i maestralne ilustracije, u ogromnoj većini izvedeni briljantnom slikarskom tehnikom tuševima u boji. Šturi tekstovi nisu uspeali da zainteresovanim poklonicima približe Majstora kome se divio ceo stripovski svet, kako u Evropi tako i u Americi koja ga je jednom prilikom nagradila za njegova umetnička dostignuća – na žalost, nikada ga ne počastvujući stalnim angažmanom, što se kasnije posrećilo nekim mlađim generacijama njegovih zemljaka. Sem suvoparnih istoriografskih i bibliografskih podataka o njemu je ostalo samo svedočenje supruge Nensi koja je sa njim ostala do kraja, da bi danas sa setom posmatrala kako se svet divi nekim drugim prećenjenim poslenicima stripa dok je njen Frenk skoro zaboravljen, a prelepi originali ne mogu da se prodaju ni za simbolične cene na tržištu tabloa i kaiševa stripa.

Sa Frenkom se upoznala tokom ratnih godina u Kaunti Daramu gde je on bio stacioniran, a ona je radila u lokalnoj robnoj kući gde je on često svraćao da kupi pastu za zube i ostali higijenski pribor – tako su se sreli i ona mu je "zapala za oko". Prvi ljubavni sastanak pokvarila im je sirena za uzbunu, no vazdušni napad se nije pokazao kao prepreka za kasniji nastavak romanse.

Tokom vojnog roka mladi Frenk je puno crtao za "Ketering Iving Telegraph", jednom ilustracijom ovekovečivši tadašnje (za današnje pojmove vrlo pitomo) divljanje lokalnih fudbalskih navijača. Neki gnevni čitalac je poslao pismo redakciji govoreći kako je g-din Belami dobar jedino da škrapa po trotoarima, na šta je Frenk odgovorio novom ilustracijom u sledećem broju, nacrtavši sebe kako sedi na trotoaru, sa prošnjakom činijom pred sobom. Za vojne potrebe – pošto je služio u artiljeriji – crtao je mape i planove koji su štampani i deljeni trupama. Vojvoda od Portlenda je jednom video predivno nacrtan plan svog imanja koji mu je pokazao pu-

kovnik i zahvalio se Frenku. Rezultat dogodovštine bila je promocija redova Belamija u narednika!

Nakon završetka rata oboje su se preselili u Ketering gde je Frenk bio rođen. Iako je Frenk govorio jakim naglaskom svog rodnog kraja, ubrzo je pokupio severnjački "široki" akcent svoje mlade supruge. Stravno je voleo filmove, najviše vesterne. Od glumaca divio se velikanima koji su na platnu ovekovečili likove grubijana, poput Edvarda Robinsona. Stekao je fascinaciju svime što dolazi iz Afrike, obožavao je da crta bilo šta gde se kao motiv pojavljuju lavovi, leopardi, panteri – valjda je zbog toga imao strast da kao mezmice skuplja mačke, a kad god bi u grad dolutao putujući circus, kao dete je trčao da među prvima bude u gledalištu, prethodno dugo studirajući zveri u kavezima. Kad je bio mali, jednom je pružio ruku u kavez i na zaprepašćenje svih okupljenih ljudi iščupao lavu nekoliko dlaka iz repa, koje je kasnije ljubomorno čuvao u tegli. Na žalost, nikada nije propustovao Afriku. Najdalje gde je otišao bilo je tokom letovanja u Maroku, gde je smesta po izlasku iz aviona fotografisao svoje stopalo, ovekovečivši ga na afričkom tlu.

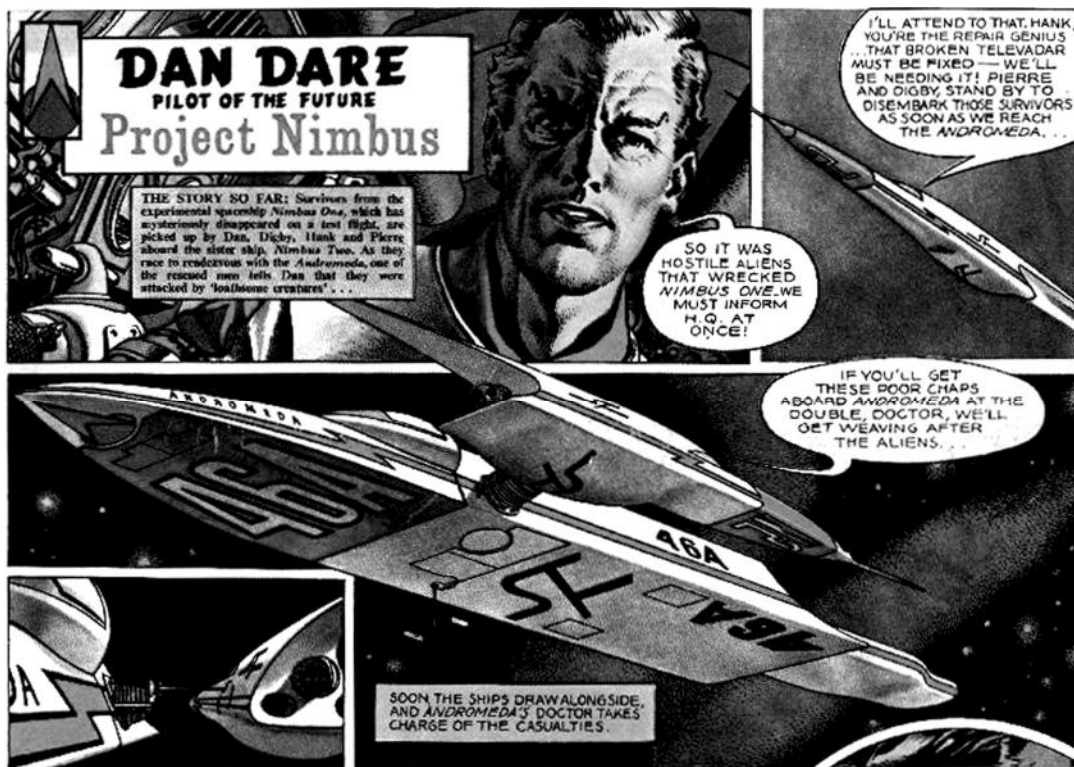
Crtajući ilustracije za "Rudnike kralja Solomona" u magazinu "Autspen" dobio je pismo puno komplimenata od slikara Ser Vilijema Rasel-Flinta koji je svojevremeno radio ilustracije na istu temu. Ser Vilijem je tronuto izjavio kako smatra da ga je mladi Belami – nadmašio.

Sa stripom se Frenk po prvi put sreo kada se preselio sa suprugom u London, 1949. godine. Isprva mu je agent nabavljao poslove koje je razočarani umetnik nazivao "devojačkim tricama" – nezahtevne i neuzbudljive storijske scene statičnih scena u kojima se ne događa skoro ništa. Vapio je za nečim "žešćim" ali trebalo je zarađivati za život. Ubrzo mu je rečeni agent našao posao na reklamnom strip-serijalu za zubnu pastu GIBBS u kome su ljudski zubi predstavljeni kao ranjivi zamak koji napadaju sile karijesa. Tako su ga zapazili urednici "Miki Mausovog nedeljnika" a ubrzo i Halton Pres koji su mu se obratili povodom saradnje sa njihovim magazinom "Svift". Iako je radio na osnovu jasno definisanih preciznih scenarija, Belami je voleo da ih subjektivno interpretira – što je često dovodilo do nemilih scena da mu urednici po nekoliko puta vraćaju table na ispravke i dorade. To je moralo da se istripi pošto mu ime još nije bilo svima poznato. U tom najranijem periodu najviše je voleo da crta vesterne, bilo šta sa puno akcije, prenaplašenih pokreta i skraćanja uz puno pucnjave i tela koja pod dejstvom eksplozija lete na sve strane. Kako bi se usavršio, odlazio je na časove "večernjeg akta" sa živim modelima u jednoj umetničkoj školi. Iako uzoran suprug, posedovao je crvenu sveščicu tvrdih korica sa imenima, adresama i brojevima telefona skoro svih ženskih modela u toj školi, što nije bilo preterano milo mladoj gospođi Belami. Kako bilo – stvar nije stigla da se razmahne do neprijatnih razmera pošto je neko od kolega ukrao Frenku to teftiče i cela stvar je ubrzo zaboravljena.

Pasionirano je skupljao svakovrsnu dokumentaciju. Znali su ga svi knjižari iz Sohoa pošto je spadao u one koji tačno znaju šta hoće i šta im treba. Stekao je kolekciju raritetnih knjiga koje mu nisu samo služile kao izvor vizuelnih referenci – čitao ih je dok materiju nije usvojio poput školskog gradiva. Oduvek je bio "potkovan" i znao je o čemu priča.

Isključivo je radio kod kuće. Jednom ili dvaput

nedeljno odlazio bi u varoš da razbije monotoniju usamljeničkog života samostalnog umetnika. Adaptirao je manju spavaću sobu na spratu kuće u studio. Sem crtačeg pribora (olovke, pera, četkice, tuševi, lenjiri, gumice i papiri) jedina pomagala u radu bili su mu ogromno ogledalo i povremeno foto-aparat. G-đu Belami su do zasa mejavali prizori njenog supruga koji se grči pred ogledalom zauzimajući najrazličitije poze i praveći grimase, istovremeno pokušavajući da sve to nacрта. Često se dešavalo da se i on zarazi smehom pa onda satima ne može da nastavi da radi. Ona mu je povremeno pozirala, kako za scene iz stripova, tako i za studije akta. Jednom prilikom je dao ženski akt za izložbu u Kembervel umetničkoj galeriji na kojoj je ovekovečio svoju nagu suprugu i već sledećeg dana mu se telefonom javio ministar Antoni Kroslend koji je zahtevao da mu smesta da broj telefona i adresu dame sa slike! Frenk je vrlo žustro odgovorio političaru da je u pitanju njegova supruga, na šta je zbunjeni političar uzvratilo kako u Parlamentu imaju mali slikarski kružok koji služi da se poslanici "relaksiraju". Neimpresioniran, Frenk je spustio slušalicu i to je bio kraj razgovora.

Kada je vremenom stekao zavidnu reputaciju, umetnik se sa suprugom uključio u tadašnji bogati društveni život engleske prestonice postavši članom nekada slavnog kluba "Lastavica" (Swallow Club) na Pikadiliju za odabranu umetničku klijentelu. Patron kluba bio je čuveni vajar Ser Džejkob Epstin (Sir Jacob Epstein) a pristup je odobren i piscima, glumcima te muzičarima. Mladi neafirmisani sastav pod imenom "Rolling stouns" je takođe svraćao tamo, a članstvo se sticalo nakon rigoroznih provera i procesa glasanja komiteta za prijem. Belamijevi su glatko primljeni i ubrzo dobili doživotno članstvo, što se u londonskim socijalnim krugovima tretiralo kao specijalna počast. Ono što je bilo vrlo interesantno jeste da Frenk nije nailazio na snobovski odnos ostalog umetničkog sveta, uprkos tome što se bavio stripom, koji je u ta davna vremena bio sve samo ne formalno priznata umetnička delatnost. Razlog za takav odnos bio je vrlo jednostavan - kolege su ga klasifikovale kao *ilustratora* nakon što su table "Sretnog ratnika" bile izložene u klupskim prostorijama, izazvavši senzaciju i reakcije pune odobravanja krema tadašnje umetničke elite Londona.

Na žalost, klub nije bio dugog veka, pa su se Belamijevi preselili u Antoniov španski restoran, postavši bliski prijatelji sa vlasnikom Benitom de Pablosom. Bio je to intimni suterenski lokal sa izvanrednom hranom i muzikom za koju su se starali velikani poput genija flamenko-gitare Paka Penje. Jelo se i igralo do pet ujutro i život je bio divan. Od toga pa do odluke da se ide na odmore u Španiju bio je mali korak. Flamenko je bio glavna atrakcija za bračni par, ali takođe i borbe sa bikovima u Kordobi u ta stara vremena kada nije postojao teror organizacija za borbu za prava životinja. Frenk je pasionirano skicirao žarki strastveni svet oko sebe, fotografišući se sa toreadorima i skupljajući njihove autograme. Sav u zanosu, šetao je sa voljenom ženom uskim uličicama Sevilje kada se jednom prilikom na njih iznenada zaletio užurbani Španac na mopedu. Izbegli su ga za dlaku pribivši se uza zid, a Frenk je potom izveo toreadorsku figuru koju je nedavno video u areni uzvikujući što je glasnije mogao "OLE". Motorista je to video u retrovizoru, vratio se smesta nazad i situacija je pretila da eskalira u nešto krajnje nepoželjno pošto se Seviljac uvredio smatrajući da ga engleski turista tretira kao bika. Nekonrolisano je na španskom vredao G-đu Belami nazivajući je kravom, što Frenk nije razumeo, smatrajući sve to mediteranskom šalom. Samo zahvaljujući dobromernim meštanima stvar se završila bez obračuna.

Pošto se u redakciji "Orla" postiglo što se može postići kod strogog i preterano štedljivog urednika-sveštenika, velečasnog Markusa Morisa, usledio je poziv magazina "TV Senceri 21", tj. urednika Alena Fenela koji je upoznao Frenka sa Džerijem i Silvijom Enderson, bračnim parom TV-producenata i danas popularnih lutka-serija "Kapetan skarlet", "Super-auto" i "Patrola Grom". Magazin "Orao" je ionako odlazio u zaborav sa

svojim strogim moralnim načelima i zastareloj koncepcijom, pa je Frenk prihvatio da ilustruje strip-adaptaciju serije "Patrola Grom" iako je prezirao tu seriju i činjenicu da su "glumci" zapravo plastične lutke. Mrzeo ih je, pa je zato diskretno karaktere humanizovao da izgledaju kao likovi koji pripadaju njegovom strip-svetu. Za modele je imao gipsane odlivke glava lutaka, koje je nestašna G-đa belami volela da koristi za plašenje sina Dejvida dok je bio mali. No, i taj magazin se nije dugo održao na tržištu. Frenk je odradio nekoliko usputnih poslova pre nego što je usledio telefonski poziv iz redakcije slavne londonske novine "Dejli Mirror" kojoj je hitno trebao vrsni umetnik da nastavi njihov popularni avanturistički strip "Gart". Frenk nije bio preterano voljan da "pod stare dane" nasleđuje tuđe stripove, pa još i crno-bele. Pokušavao je da se izvuče pravdanjem kako mora da se konsultuje sa suprugom koja je "veoma stroga" i slično. Nensi mu je rekla da pita koliko će da ga plaćaju i kad je čuo ponuđeni honorar, shvatio je da će to da bude veliki pad za njihov

standard. Odbio je ponudu smatrajući je ponižavajućom, no i redakcija "Mirora" je shvatila da ne mogu umetnika takvog formata i renomea da tretiraju kao bilo kakvog popunjivača stripovskog prostora u novinama te su ponudili veći honorar, uz obećanje da će uskoro slediti nova povišica. Belami je nevoljno prihvatio.

Ono što je sledilo jeste vatromet akcije, smelih koncepta i do tada neviđene erotske slobode u stripu - a sve pod sputavajućim formatom dnevnog crno-belog kaiša. Ništa nije moglo da obuzda Frenka Belamija - pa ni često ispodprosečni scenariji niti nedostatak mogućnosti da se razmahne širom table (ili duplerice!) u ogromnom dijapazonu svojih smelih boja. Pero i tuš su zamenili četkice i bateriju bočica sa tuševima u bojama. Višedecenijski naučno-fantastični serijal je dobio infuziju koja ga je nametnula čitaocima a "Mirovu" podigla tiraž. Izgledalo je da problema neće biti sve do tog sudbonosnog julskog dana 1976. godine kada je fatalni srčani napad prekinuo blistavu karijeru umetnika stripa kakvog Velika Britanija nikada nije imala - ni pre ni posle njega. "Gart" je pod manje umešnom crtačkom rukom najzad otišao u zaborav polovinom devedesetih godina, dok se samo retki zaljubljenici još sećaju "Frejzera iz Afrike", "Marka Pola", "Herosa Spartanca", "Dena Dera" i toliko još drugih stripova koji su zaslužili da dostojno predstavljaju Britaniju na planetarnom nivou.

Ali... Britanija ima druge prioritete ispred stripa i nacionalno profilisane kulturne politike u tom domenu, za razliku od, recimo, Francuske, Belgije, Srbije, Japana i dr. Genijalni Frenk Belami čami u opskurnosti i sećanju retkih posvećenika koje je dotakla njegova kreativnost, izgubljenih u moru novih ljubitelja koji na izložbama originala čak ni ne obraćaju pažnju na postavljena remek-dela koja već pripadaju legendi.

-REKLAMA ZA REKLAMU-

